

VABA SÕNA

Nr. 10/11.

Märts.

1926.

Maaseadus ja õigus.

Eesti riigis on olukorrad kujunenud seesugusteks, kus iga erapooletu kõrvalseisja oletab kõige ilusamat ja otsekohesemat vahekorda enamusraha ja kõigi vähemuste vahel. Seda eriti veel pärast vähemuste kultuurautonoomia seadust.

Ning imetellakse välismail lugupidamisega meie kultuurautonoomia seadust, mis meile endile tundub meie õiglustunde ja demokraatlikkude printsipiide järele päris enesestkimõistetava asjana. Meie vähemuste kultuurautonoomia seadus väärrib tähelepanu kui esimene sellesarnane ilmas.

Olgem siis ka uhked, et terves kultuurilmas mõnes suhtes oleme pioneeriid. . . Me oleme näidanud, et oskame austada iga rahvuse õigusi, mis talle on pühad ning tahame vastu tulla ta õiglastele nõudmistele.

Hoolimata sellest, ei või me väita, et meil kõigi vähemustega vastastikune arusaamine ja austus valitseks. Ühe vähemusega ei ole meie vahekord kaugeltki lahendatud. Päris võõrastav on, kui vähe oskab ta hinnata enamusraha vastutulelikkust, mis küllalt tunnustust on leidnud välisilmas.

Ta häälekandjas võime iga päev lugeda väga imelikke etteheiteid.

Et see nähtus on väga inetu ning taktitu ja et igasugu pahatahtlikel mõtte-mõlgutusil lõppu veel kaugeltki näha ei ole, siis lubame siinkohal endale kategoorilise küsimuse:

„Mida soovitakse siis õige Eesti rahvalt, eriti veel pärast kultuurautonoomia seadust?“

Meid huvitab vastus selle küsimuse pääle, sest siis näeme otsekohe, kas võib juttu olla edaspidisest käsikäes töötamisest, mis rajatud vastastikusele usaldusele ja lugupidamisele, või peame endiselt sammuma iserada, kus meie västased ikka veel ootama jäävad endisi „häid aegu“. Iga eestlane aga ütleb kindlasti, — tagasi ei tule need ajad enam ialgi! . . .

Mõeldud on siinkohal enamusraha vahekord selle vähemusega, kelle väikeste osa on tabanud meie maaseadus. Ja kahtlemata valusasti tabanud, kui välja läheme iga kahjukannataja-indiviiduumi isiklikust seisukohast.

Üldiselt peab tähendama, et lugedes tähelepanelikumalt vastavat häälekandjat, näib, nagu hakkaksid aegamööda kodunema ses „moodsas ilmas“ baltlasedki, keda minevik nii rohkesti hellitanud ning tõeks võtma imet, et ka väikerahvad on kord ometi jõudnud inimväärsete elamistingimusteni: saavutanud vabaduse.

Muidugi ei tulnud neile keegi seda vabadust pakkuma, kas või näiteks mingi „20. aastasaja kultuurilma nimel“, vaid ta saavutati visas võitluses verega, kusjuures hinnata osati kogu ilma viimaste aastate paratamata sündmusi (mis ei võinudki jääda tulemata!) ja neist õieti kinni haarata...

Märgata võime ka, et baltlased ei keeldu hindamast me riigi enamusrahva positiivseid omadusi (mida neil siiski mõned on!), kuigi mingi pisikene shovinistlik valeuhkus keelab seda avalikult tunnustamast.

Jälgides ajakirjanduse veergudel kirjutusi igasugu rahvuslikest hõõrumistest nii mõneski välisriigis, millest meie kõdumaal õieti aimugi ei ole, peab igaüks endale ausalt tunnistama, et meie riigi enamusrahvas on natsioon, kellega vägagi võib rahulikult ning sõbralikult koos elada ja töötada, kui need, kelle endi huvides on hää vahekord, selleks ise püüavad kaasa mõjuda.

Siiski on üks asi, mida ei suuda meile kunagi andeks anda baltlased ning mille eest nad oma eneste sõnade järele „ei loobu võitlemast, enne kui see ülekohus kord hääks tehtud“.

See on meie „õnnetu“ maaseadus!

Intelligentsem osa endisest balti-saksa aadlist, kes ära näeb, et sotsiaalses ilmas valitseb siiski tendents õigluse poole, häbeneb nõudmast otsekohe endiste olude täielikku restaureerimist.

Ta nõuab satisfaktsiooni „õiglase tasu“ näol, s. t., et Eesti valitsus peaks kahjukannataja nõudmised viimse pennini rahuldama. Kust riik selle raha võtma peab, see ei tarvitse baltlast loomulikult põrmugi huvitada. Vahepeät peab tähendama nii palju, et Eesti valitsus on alati asunud seisukohal, et endistele mõisaomanikkudele tuleb maksta kahjutasu. Et see praegusel ajal riigile raskusi sünnitab, siis viibib see. Ka ei oleks valitsusel mingit õigust riiki tasumaksimisega täbarasse majanduslikku seisukorda panna, sest päale baltlaste elab Eesti riigis siiski veel teisigi inimesi, kelle huvides on vaba, iseiseisva ja majanduslikult tugeva Eesti riigi olemasolu...

Me nägime, et on baltlaste hulgas neid, kes lepivad „õiglase tasuga“.

Kuid küllalt on neid kuldseaja inimesi, kes sellest „ülekohtust“ ei suuda üldse aru saada. Need ootavad seepärast igatsusega „vanade hääde aegade“ tagasitulekut. Ära nähes, et õiglase tasu riigile raskusi sünnitab, ütlevad nad otsekohe: „Andke mõisad endistele omanikkudele tagasi“, s. t. pange ometigi vabaks saanud eesti talupoeg jälle mõisnikku teenima!

Muidugi oleks sellega lahendatud esiteks too „ülekohus“, mis praegu nii rängalt lasub iga eestlase õlul. Teiseks jõuaksime siis ometigi kord mordeni, kus i s e g i b a l t l a n e võib ulatada käe eestlasele hõisates: „Noh, nüüd meie oleme teiega kui enamusrahvaga täiesti rahul. Midagi ei saa meie enam õelda teie kohta halba“.

Sest päevast pääle ilmuks ehk mõni ülistusartikkel Eesti riigi kohta välismaade saaksakeelses ajakirjanduseski, kus tänapäev selle „poolkommunistliku maa“ suhtes väga tagasihoidlik ja sageli pahatahtlik-skeptiline ollakse. Seda iseäranis siis, kui omamaa lugupeetud kirjasaatjate püüdlikkuse kirjutuses ära võime tunda.

Aga kujutelgem nüüd tõepoolest niisugune võimalus, et me riigikogu kas või „puhthumaansetel põhjustel“ ühel ilusal päeval tühistaks maaseaduse! Sarnasel korral küsime: „Mis õigusega tohiks ta seda teha?“

On naiivne ja sihilik, kui maaseaduse ainsaks süüdlaseks teha püütakse Eesti valitsust laiemas mõttes. Ja need, kes seda väidavad, teavad väga hästi, kuidas olukord tõepoolest on.

Igäiks, kes tunneb meie olusid, teab, et meie maaseaduse juured asuvad palju sügavamal, et nad peituvad selles liiglajõus, mis viimastel aastail on liikuma pannud kogu ilma. Me teame: Eesti riik ise kui ka tema maauuenodus on kahe suursündmuse tulemus, millela mõeldamatu oleks nii üks kui teine. Need suursündmused on Vene ja Saksa revolutsioon.

Vene keisririigi kokkuvarisemisega võisid meie maal vabamad tuuled liikvele pääseda. Ja Saksa revolutsioon mõjus selleks väga palju kaasa. Sest kui ilmasõjas oleksid lüüa saanud liitlased, kui oleks jäänud tulemata saksa revolutsioon, siis meil oleks praegu võib olla suur au elada oma alandlikku elu mingis Balti hertsogriigis, kus valitseks muidugi „absoluutselt õiglane kord“, s. t. et baltlased oleksid kõigiti eesõigustatud seisukorras, mõisnikud istuksid jälle oma mõisates, koolis tuleks äkki ilmsiks, et eesti laste emakeel on saksa keel jne.

Väga huvitav on muuseas küsimus, kuidas oleks sel puhul lugu „eesti vähemusrahvaga“ ja selle kultuurautonoomia seadusega, sest „Balti hertsogriigis“ oleksid eestlased, lätlased jne. -- kõik pääle sakslaste ikkagi ainult vähemusrahvused; kui just mitte kvantitatiivselt, siis vähemalt väärtuse poolest, sest kas me küllalt ei ole kuulnud umbes niisuguseid mõtteavaldusi, et mis sinna ikka parata, saksa rahvas on juba Jumala loodud teiste üle valitsema. Ja et see tõde mitte ei ununeks, selle eest oli alles mõni aeg tagasi hoolitsenud kindral krahv von-der Goltz, see 20. aastasaja uhkus ja au, kes nagu lehed tookord kirjutasid, mingil koosviibimisel oma mõtteosalistele ka seda ei unustanud meelde tuletamast. On naiivseid inimesi, kes lohutuvad enesepettestki. Haruldane vähenõudlikkus igatahes! Meile tehakse sageli etteheiteid sellepärast, et kõneleme sarnastest „vanadest asjadest“ nagu okupatsiooniaeg ja üldse, et meelde tuletame minevikku.

Leitakse, et „vaevalt võivad niisugused asjad meie hää vahekorra loomisele kaasa mõjuda“.

Kuid teadku baltlased, et oleme nii delikaatsed, et ei kõneleks sõnagi kõigest endisest, kui nemad kord vaevaks võtaks lõpetada oma hädakisad ja pahatahtlikud mõtteavaldused ning õpiksid arvestama oleviku tõsiasju.

Ja huvitav teada, mida soovitakse sellega kätte saada, et nüüd veel meie valitsusele etteheiteid tehakse maaseaduse pärast.

Päris imelik: nüüd kus meil rahu majas, kus meie enam verd ei tarvitse valada oma kodumaa ja kõigi kodanikkude kaitseks, hakkavad „baltlased“ selgeks tegema meile, kui „ebaseaduslik“ on maareform, kui me mõisnikkudele kõik viimse pennini ära ei tasu.

See võib ju olla õige. Lisame ainult niipalju juurde, et maareform ei oleks „seaduslik“ ka õiglase tasu korral mitte. Sest kes oleks tohtinud mõisomanikku vägisi sundida oma vara müümisele, kui talle enam oleks meeldinud muretult elada suurmaaomanikuna.

Võidakse lõpuks öelda, et kogu Eesti riik on „ebaseaduslik“, ei olnud ehk sugugi aumehelik ära jooksta oma endise vägeva peremehe juurest, kes meid seni oli toitnud ja katnud, tema raske haiguse puhul.

Ja ongi meid noomitud, et oskame nii häbitult kasutada endise Vene riigi vaguneid.

Kuid võib minna veel kaugemale: leidub ehk lõpuks mõni säherdunegi asjatundja, kes korruga hädaldama hakkab, et kogu revolutsioon on ebaseaduslik! Paneb näiteks keegi toime riigipöörde katse, et kukutada monarki,

kelle surve all „alamate“ elu muutus võimatuks, ja temal ebaõnnestub see, siis ta püütakse kinni ja puuakse üles. Ja kõik see sünnib väga seaduslikul teel.

Tekib aga üldine revolutsioon, kogu rahvas lööb uuendajate poole, monark tõugatakse troonilt. Ja isikud, kes esimesel puhul olid seaduse ees kõige suuremad kurjategijad, saavad nüüd inimsoo häategijaiks. Kes poob nad nüüd üles, nagu seadus seda häämeelega näeks?!

Mis tähendab aga sarnasel erakordsel puhul kuiv pedantlik seaduseparagrahv.

Ka meie maaseadus ei ole mingi harilik kaubaleping rahva ja suurmaaomaniku vahel, mis tuleb kõige täpsemini täita.

Lepinguid on eesti talupoeg aastakümnete jooksul küllalt sõlminud saksa mõisnikuga ja selle juures mõninga seaduse „õiglust“ küllalt valusasti tunda saanud.

Maauendus on ka omaette revolutsioon, mis paljudki momendid jätab arvestamata. Peab juba sellega leppima baltlanegi, et revolutsioon on karm, mis ei kannata pikki kõnelusi ega luba familiaaritamisi.

Vabadussõjas läks eesti sõdur lahingusse teadmises, et ta võitleb isamaa eest, mis kuulub temale sõna tõsisel mõttes. Ja temale pidigi saama see maa, mille ta ise endale võitis vaenlaselt.

Seda teadku juba balti-saksa aadel, et eesti sõdur ei oleks selle „isamaa“ eest verd valama läinud, kus üle poole maa-alast on temale täiesti võõra balti-saksa mõisniku omandus, keda sõjast tagasi tulles ta oleks jälle pidanud hakkama endiselt teenima. Loomulik, et pigemini oleks ta kaldunud kommunismi kui viimse abinõu poole, millest lohutust ja abi loota.

Eesti sõdur tegi oma töö hiilgavalt, ta võitis omale selle maa, mis muidu oleks saagiks langenud vene kommunismile — ja meie, kõik Eesti riigi kodanikud, võime praegu elada rahulikult, hoolimata rahvusest.

Mis õigusega tohiksime nüüd võtta rahvalt ta maa, nagu baltlased seda soovivad?

Missuguse saatuse osaline oleks meie maa ja ühtlasi meie riigi vähemused, kes nüüd on saavutanud kultuurautonoomia, kui ei oleks lubatud sõdureile maad, seda teatakse väga hästi. Kuid baltlased püüavad selle päale võimalikult mitte mõtelda. Baltlased väidavad igal võimalikul juhusel: „Ka meie oleme verd valanud Eesti iseseisvuse eest“. Ärgu nad kartku, Eesti oskab vääriliselt austada kõiki oma vabadussõja kangelasi hoolimata nende rahvusest.

Kahjuks peame aga küsima, milleks võitlesid baltlased nii vahvasti landeswehri sõjas ning on nii energiliselt ning süstemaatiliselt maha teinud Eesti riiki välismaade ajakirjanduses meie riiklise iseolemise algusest kuni tänapäevani. Kas sündis see ka Eesti iseseisvuse eest?

Natukene õudsed tunded tekivad igaühes, kui mõtleme, mäherdusi suur-suguseid ideaale pidi nägema 20. aastasada, mille eest landeswehri sõjas verd valati; kuna ühelt pool oli kaalu pääl kogu rahvuse igatsetud vabadus, võideldi teisel pool mõnesaja aadliperekonna mugavate elamistingimuste jaluleseadmise eest teise natsiooni arvel.

Baltlased on täis „kibedust“ ainult sellepärast, et nad on saanud üheõiguslikeks iga teise vabariigi kodanikuga. Neile on haavav, et on kaotatud nende eesõigused.

See võib ju tõepoolest olla valus ja alandav idée-fixe'i juures: „Jumal on meid seadnud teisi rahvaid valitsema“. Kahju küll, kuid lohotada me sel puhul tõepoolest ei suuda!

Võime ainult soovitada säherdusi imelikke mõtteid endale mitte sugereerida. Küll siis kaob ka kibedus. Kui baltlaste „uhkustunne“ on nii hell, et nad on haavatud ainult kontrastist, mis valitseb praeguste ja endiste olude vahel, seda erksamini peaksid nad ometigi sellest aru saama, et ka eestlasel võib olla oma uhkus (mis nüüd võib avalduda peksu kartmata), mis keelab nüüdsest pääle talupoega minemast mõisniku väljale, et kündku või „parun“ ise oma kuningriigi avaraid legendikke, kui ta peaks kord jälle oma mõisa asumata.

Huvitav oleks ka veel vastus selle küsimuse pääle: „Kuidas oleks iga baltlane ise talitanud eestlase seisukorras?“

Kujutelgem, et meie osad oleksid vahetatud ning et baltlased oleksid 700 a. orjanud eesti „parunit“. Kas tõepoolest oleksid baltlased olnud nii viletsad, nii arad, et ei oleks julenud niigi palju kasutada revolutsiooni, et pääseda seni kestnud häbistavast olukorrast?

Mis vastavad meile selle küsimuse pääle baltlased? Kõige võõrastavam ja inetum, mis meie ja balti-saksa vähemusrahva vahekorras ilmsiks tuleb, on järgmine fakt:

Maaseadus on tabanud ainult väheseid sakslasi-suurmaaomanikke.

Ometigi elab meil linnades tuhandeid baltlasi, intelligenttöölisi, ametnikke, tööstureid, kaupmehi jne. jne., kellest mitmed on me iseseisvuse ajal saanud õige jõukaks ning elavad õnnelikult rahus ning töös Eesti riigi kaitse all. Lehest loevad nad kõigist neist viletsusist ja koledusist, mis valitsemas mujal, kuid mis täiesti tundmatud on meie kodumaal.

Kõigil neil inimestel ei ole maaseadusega absoluutselt midagi tegemist.

Ennem on maaseaduse all kannatanud mõni eestlane, kes ka pidi loobuma oma varast. See pidi juba raske olema, sest kui omal ajal eestlane jõudis tõusta mõisnikuks, siis nõudis see kogu tema elutööd ja vaeva.

Hoolimata sellest, et sel balti-saksa linnlaste klassil ei oleks muud teha, kui kõige suurema häämeele ja tänutundega kõigiti toetada meie riiki ja valitlust, ei mõtlegi ta seda teha, või vähemalt võita enamusrahva usaldustki, vaid ta hõiskab kaasa unisoonis endise saksa aadliga ning on Eesti riigi suhtes väga pahatahtlik. Ja kogu see mitmetuhandeline mass ei oska enesest kujutada midagi vaimukamat, kui olla ainult resonantsruumiks endise aadli hädakisadele. Kõige selle juures on ta nii selgrootu, nii ilmetu, et ei tulegi üldse maksvusele käputäie aadli kõrval. Tundub, nagu ei olekski teda olemas üldse. Tal puuduvad oma eluavaldused, sest kogu balti-saksa ajakirjandus on täielikult endise aadli mõju all. Ja lootagi ei ole, et ta sellest hakkaks vabanema. Sest mis aadel arvab, on ometigi püha pisikesele „bürgerile“. Ja säherduste kodanikkudega peab meil olema vastastikune arusaamine. Tõepoolest raske on seda kujutella.

Kui endine aadel ootab igatsusega Eesti riigi kadu, sest üksnes siis võib tühistada maaseadus, siis võib sellest veel aru saada: inimesele on ikkagi tähtis kõigepäält tema oma hääkäik.

Miks ootavad sedasama aga need muulased, kel ei ole maaseadusega midagi tegemist? Kas on mõeldud ka selle pääle, et kui Eesti valitsus luges oma kohuseks anda vähemustele kultuurautonoomia, siis see veel kaugelgtki ei tähenda, et iga teine valitsus sedasama oleks teinud?

Et aga igasuguste silihikkude informatsioonidega, mis tööoludele ei vasta, veel tänapäev juletakse esineda välismaade ajakirjanduses, siis tuleb kõik ainult sellest, et veel olevikus mõnel pool liiga palju respektieritakse rusikat. Teatakse, et Eesti riik on väike ning vähetuntud. Ja kui kogu kultuurilm teda ei kaitse, siis võib ta ühel ilusal päeval jälle saagiks langeda Venele, kus mõnel pool õige pea jälle loodetakse monarki näha troonil.

Mustame siis aga tublisti seda riiki, siis ei ole põhjust kultuurilmal teda kaitsta.

Et Eesti mahategemine kultuurautonoomia seaduse järele väga palju raskemaks on muutunud, see on kindel. Me vaenlasile on see seadus õiguse poolest karuteene.

Kui senised väärnähtused edasi kestavad, peame hakkama arvama, et oleme algusest päale baltlaste suhtes ajanud valepoliitikat.

Saavutanud iseseisvuse, ei mõelnudki meie kurja tasuma hakata kurjaga, vaid sammusime kaunimale tulevikule vastu unustada püüdes oma mineviku inetust.

Kalju ainult sellest, et meie delikaatsust ei osata vääriliselt hinnata. Aga väitma hakata, nagu ei oleks meie vahel tööpoolest mitte midagi olnud, ei ole meil mingit õigust.

Meil ei ole vaja minna tagasi minevikku mõni aastakümme tagasi, ei tarvitsegi arvestada kõiki sellaseid sündmusi nagu see lugu, mille rahvasaadik Jõeäär läinud kevadel esitas riigikogus.

Nii ebausutav nagu see lugu tundubki, ei ole meil siiski põhjust tema töölikkuses kahelda, sest 1905. a. järel sündis meil nii mõndagi. Meil maksab ainult meelde tuletada okupatsiooniga ja tolleaegset baltlaste käitumist, siis näeme, et nii mõnigi auvõlg on meil kustutamata. Baltlaste taktitunne peaks neile niigi palju ütleva, et me hää vahekord tulevikus, võib olla mõeldav ainult siis, kui ainustki vihjet ei jää kõigest endisest.

Tuleb hakata kõigil arvestama oleviku tõsiasju. Maaseadus oli paratamatu, nii valus kui ta mõnele tundubki. Ja teda ei tühistata meil ükski võim, ei kohus ei riigikogu ega rahvasteliit, millelt viimasel ajal on hakatud „õiglast lahendust“ lootma.

Maaseadus võib tühistada üksnes Eesti riigi hävinemisel. Seda võivad aga soovida ainult need, kes ihaldavad suuri verevalamisi. Sest leidub meil küllalt veel mehi, kes valmis on ennem surema, kui käest andma nii kallilt võidetud vabadust.

Mõnikord väidetakse baltlastegi ringkondades, et maareform oli paratamatu ja tuleb juba ainult tasuga leppida.

Kui see on tööpoolest enamuse seisukoht, siis miks ei juleta oma arvamist avalikult väljendada, miks ei loobuta kord tervele ilmale püüdmast selgeks teha, „kui palju Eesti põllundus suurmaaomanduse kaotamise läbi kalju saanud“.

Sellega on ju öeldud otsekohe, et baltlaste arusaamise järele peaks mõisad ikkagi tagasi antama endistele omanikkudele, suurmaaomandus jälle ja-lule seatama. Milleks sellased veidrad vasturääkivused?

Kui äärmiselt ebaloomulikud sotsiaalsed olud, mis valitsesid meil alles mõne aasta eest, nõudsid „meeletut maaseadust“, siis ei ole meil ometigi õigust tagasi minna endise seisukorra juurde, kuigi reformi teostamisel mõned ajutised puudused ilmsiks tulevad.

Revolutsiooni peab ometigi natukene ka austama. Ei teki ta ju ilma põhjusest.

Ei suuda baltlased võita meie usaldust sellega, et pühendavad sentimentaalseid ja pateetilisi hüüdeid armsale Balti kodumaale ning astuvad kaitseliitu, nagu iga tõsise kodaniku kohus. — kuid säälsamas igatsevad päris avalikult mingit inet, mis kord tulema pidavat ning mis lõpetab selle „ülekohtu“.

Kõik oleneb ainult sellest, kas tahetakse tõeks võtta meie möödapääsmata uuendusi ning aru saada sellest, et nii hääd kui need „vanad ajad“ olidki, nad siiski kaugel seisid igasugustest õigluse põhimõttest.

Eesti riigi enamusraivas on vastu tulnud oma vähemustele enam, kui ükski teine riik seda on julenud teha. Näidaku siis kõik vähemused, et nad seda vastutulelikkust ka vääriliselt oskavad hinnata.

Alles siis võib juttu olla vastastikusest usaldusest ning austusest. P. V.

Jooni enesetapmistest Eestis.

Peaaegu vaikides on meil avalik arvamine mööda läinud sarnasest palavast küsimusest, nagu on enesetapmistest rohkus Eestis. Statistiliselt on küsimuse, kuni 1922. a. lõpuni, niivõrd kui andmed lubavad, läbi töötanud H. Reiman „Eesti Statistika kuukirjas“ nr. 19 — 1923. a. Ajakirjandus aga on pöördunud ainult registreerimisega „õnnetuste ja kuritööde“ lahtris, et säääl ja säääl on jälle üks inimene omale revolvrast kuuli pähe saatnud või ennast veduri alla heitnud. Lugejad, kes harjunud on lehte lugema hommikuse kolvi juures või õhtu pärast päevase töö lõppu, panevad lehe kõrvale, ilma et sarnane sõnum mingisugust sügavat muljet nende päälle jäta, kui säääl just mõnda „huvitavat“ üksikasja ei juhtu olema. Vaevalt küll mõtleb mõni lugeja, misugune sügav torm selle inimese hinges pidi möllama, enne kui otsustav samm astunud sai. Mitte sugugi sügavat muljet ei avalda praeguse aja lugeja päälle teade vabaturma juhtumisest, kui sõnum mõnest väikesest vargusest või külakakelusest, kus mõnel riukukel pää veriseks löödi. Ainult arukordsel juhtumisel, siis kui psühhoos juba õige teraval kujul ilmsiks tuleb, nagu ühes kodumaa vallas, kus 5—6 inimest võrdlemisi lühikese aja jooksul ennast üksteise järele üles poosid (Vaivara, Virumaal) peatub lugeja imestanult ja küsib: mispärast?

Ometi on enesetapmise probleemi ja tema põhjuste selgitamine iseenesest üks vähestest võimalustest pilku heita sellesse, mis sünnib rahva hinge sügavuses, nendesse raskustesse, mis sünnib tundelikumaid ja nõrgemaid kaaskodanikkude seast otsima pääsu iga hinna eest. Annab võimaluse pilku heita inimhinge, kust surmava kuuli või nõõriotsakese ees on kadunud igasugune vale, tutvuneda nende kuristikkudega, kust enam ei ole ülepeäsu, ning kuulata tunnistusi, mille tõsidust inimene oma verega on kinnitanud.

Kahjuks ei ole küsimuse selgitamine nii kerge. Meie statistika on lapsekingades ja andmed puudulikud. Teame ainult ümberlõkkamatu kindlusega, et enesetapmistest arv kindlasti ja kiiresti kasvamas on. „Enesetapmistest on saanud pea igapäevaseks nähtuseks, eriti linnades,“ ütles meie politseipeavalitsuse ülema abi kriminaalpolitsei alal J. Kuus käesoleva aasta algul jutujamises ühe päälinna lehe kirjasaatjaga. („Pvl.“ nr. 116.)

Täpse ülevaate saamist enesetapmistest rohkuse kohta takistab juba see asjaolu, et väga sagedasti raske, otse võimatu on selgeks teha, kas on antud

juhtumisel tegemist enesetapmise või õnnetu juhtumisega. Kui leitakse purustatud inimjäänused raudtee rongi alt või uppunu laip veest, kes suudab siis selgeks teha, kas ta ise tahtlikult surma läks või jäi ta õnnetul kombel risti tee pääle ette oma saatusele. Ei jäta ju iga enesetapja järele kirjakest, et „palun minu surmas mitte kedagi süüdistada.“ Teisel poolt ei suuda mõnikord ka kõige põhjalikum uurimine selgeks teha, kas juhtumisel tegemist on enesetapmisega või mõrtsukatööga.

Mis ime siis, kui andmed lahku lähevad. Seda lahkuminekut registreerib juba H. Reiman oma ülaltähendatud teoses. Ta märgib, näit., et 1922. a. kohta kriminaalpolitsei peavalitsuse andmed näitavad 137 enesetapmise juhtumist, statistika keskbüroo enese andmed aga 193 juhtumist, kuhu hulka on arvatud ka sõjaväelased-enesetapjad ja enesetapmise katsed. Statistika keskbüroo väljaanne „Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvaliikumine 1921—1923. a.“ hindab enesetapjate arvu 1923. a. jooksul Tallinnas 18 pääle, kuna aga „Tallinna linna statistiline aastaraamat“ sama aasta kohta 36 juhtumisest rääkida teab, sellega just kaks korda rohkem. Statistika keskbüroo andmed kõnelevad, et 1923. a. olnud kokku 186 enesetapmist, nendest esimese kolme kuu jooksul 30 juhtumist (jaanuaris — 11, veebruaris — 13 ja märtsis — 6), pääle selle on terve aasta jooksul registreeritud 10 enesetapmise katset, mis surmaga ei lõppenud. Nende ridade kirjutaja lehitses kolme ajalehe („Vaba Maa“, „Pvl.“ ja „Post.“) õnnetuste ja kuritöö osakonnas 1923. a. esimese kolme kuu eest läbi ja leidis säält 37 enesetapmise juhtumist, pääle selle veel 12 enesetapmise katset, kuna statistika keskbüroo terve aasta kohta ainult 10 enesetapmise katset teab. Ja kõik näitab, et meil kasutada olevad andmed õige puudulikud on ja et meil enesetapmise juhtumisi kahtlemata rohkem ette tuleb, kui ametlik statistika näitab.

Kuid ka meie võrdlemisi puudulikud andmed kõnelevad mõndagi huvitavat. Ma käsitän edaspidi igalpool statistika keskbüroo andmeid, sest et nad siiski võrdlemisi kõige täielikumad on ja asjatundlikult kogutud ning põhjalikult läbi töötatud.

Selgub, et meil veel aastal 1919 oli registreeritud kõigest 47 enesetapmise juhtumist, 1920. a. 58, 1921. a. hüppab see arv äkki 114 pääle, 1922. a. näitab juba täpsem registratsioon 193 juhtumist, 1923. a. on nende arv 186 ja 1924. a. jälle järsk tõus — 247 pääle. Kui meil veel iga sajatuhande elaniku kohta 1919. a. tuli 4,4 enesetapjat ja 1920. a. — 5,4, siis on see arv nelja aasta jooksul tõusnud neljakordseks ja ulatas 1924. a. 22,4 pääle. Kuigi sellest ühe osa ehk täpsema registreerimise arvele võime kirjutada, jääb siiski ümberlõkkamatuks tõeks, et enesetapmiste arv meil väga palju tõusnud on.

Näib nii, et Eesti, kes oma vähese rahva juurdekasvu poolest isegi Prantsusmaast ette kipub minema, ka enesetapmiste rohkuse poolest esimesele kohale ikka lähemale nihkub. Meil on enesetapmiste rohkus juba üle terve maa võrdlemisi suurem, kui meie naaberriikide, Rootsi ja Soome päälinnades, sest Helsingis tuli 1920. a. iga 100.000 elaniku kohta kõigest 22 ja Stockholmis 19,3 enesetapmist ette, kuna meil, nagu nägime, nende arv 1924. aastal 22,4 pääle tõusis.

Eriti suur on meie enesetapmiste hulk linnades, kuna maal see arv nii hirmuäratav ei olegi. Statistika keskbüroo andmed tunnevad maal 1922. a. 104 enesetapmise juhtumist ehk 12,6 iga 100.000 elaniku kohta, 1923. a. — 97

(11,7) ja 1924. a. — 119 (14,4). Sellega on nende arv maal enam-vähem püüv. Linnades on aga pilt teistsugune: 1922. a. — 76 juhtumist ehk 28,5 iga 100.000 elaniku pääle, 1923. a. — 88 (32 iga 100.000 pääle) ja 1924. a. — 120 (43,6). See pilt muutub aga veel kurvemaks, linna kahjuks, kui meeles peame, et palju juhtumisi on registreeritud, kus linnalane maal oma elu lõpetanud, vastupidi maamees ainult haruldasel juhtumisel enesele linnas otsa teeb.

Enesetapmine linnades, 43,6 juhtumist iga 100.000 elaniku pääle, on nii suur, et sellele vist raske on väljamaalt midagi sarnast leida. Sellejuures on aga väljamaal statistika kahtlemata palju täpsem, kui meil.

Kui arutama hakata nüüd enesetapmise põhjusi, siis satume tihnikusse, kus raske on leida õiget rada. Väga paljude juhtumiste juures leiame nii ajalehe kroonikas, kui ka statistika andmetes lühikese märkuse: „Põhjused teadmatud“. Teisal on jälle põhjused niivõrd komplitseeritud, et raske on ütelda, missugune nendest see viimane tilk oli, mis karika üle sundis ajama. Sääb on näiteks keegi keskealine mees, kes enesele kuuli rinnust läbi laskis. Kui põhjuste järele kuulama asuti, selgus, et mees tööta olnud, viinaarmastaja ja närviline ning sellepärast perekondlised vahekorrad halvad. Võib olla ei oleks üksikult ükski neist põhjustest sundinud otsustavat sammu astuma, kuid kõik kokku muutusid nad mehele nii raskeks, et ainult veel kuul päästa võis.

Ei tahaks uskuda, et ka sääbgi, kus enesetapja kirjakese maha jätnud põhjuste selgitamisega, mis teda sundinud saatuslikku sammu astuma, igakord küllalt õigelt oleks suudetud vabaturma põhjust selgitada. Nii on 1923. a. 10 alaealist enesetapjat (alla 20 aasta vanad) oma enesetapmise põhjusena märkinud elutüdumuse. Ei saa uskuda, et see sõna alati õigel kohal oleks tarvitatud.

Süüski on statistika keskbüroo hulga tänuväärilist tööd ära teinud, ja andmeid kogudes püüdes selgitada surmaminejate põhjusi. Jättes kõrvale põhjused, mis ainult enesetapjat subjektiivselt puudutavad, nagu õnnetu armastus, vanaduse nõtrus, kehaline haigus, vaimu- ja närvihaigus, äkiline meeleliigutus jne., tahaks ainult paari sõnaga nimetada kahte põhjust, mille sotsiaalne tähtsus meie juures laiaulatuslikum.

Esimene nendest on majanduslik kriis. Vilets majanduslik seisukord ja tööta olek on põhjused, mis sagedasti enesetapjatest mahajäetud kirjades esinevad. Kuid ka kehaline ja vaimline haigus, joomine, kuritegevus, perekondlised vastolud ning elutüdumus, iseäranis noorte inimeste juures, mis otsekoheste enesetapmise motiividena esinevad, tekivad kõige soodsamini just ainelise puuduse pinnal, nagu H. Reiman väga õieti tähendab. Et see just nii on, näitab ka enesetapmiste suhteline vahekord linnas ja maal. Enesetapmiste arvu ebaloomulikult kiire tõus linnades näitab kui kraadiklaas palaviku haige juures haiguse käiku ja see on praegu õige muretäratav.

Teine ühiskondline tegur, mis tugevad jäljed enesetapmiste rohkuse pääle on jätnud, on kahtlemata alkoholism, mida näitab nii statistika keskbüroo poolt kogutud arvustik, kui ka see tõsiasi, et joovastavate jookide avaliku müügi võimaluste laienemisega on käinud käsikäes ka enesetapmiste arvu tõus.

Kokkuvõttes peab ütleva, et enesetapmiste hulk meie juures nii suur ja muretäratav on et tõsiselt peaks asuma selle nähtuse üksikasjalisele selgitamisele.

A. Schulbach.

Ristiusk ja kõlblus.

On valgunud ajamerde juba üle 11 a. silmapilgust, kus algas kohutavam verevalamine, mida ajalugu üldse tunneb. On raske ette kujutada selle hirmsama sõja hädade ja kannatuste kohutavat üldsuurust. Vähemalt üks inim-põlv veel peab kandma ilmasõja kurnavaid tagajärgi, peab maksma „hääks-tegemise maksusi“ ka säääl, kus neid ei ole pääle pandud kellelegi otse.

Sõda algas maailma suurte ja . . . Jumala tahtel. Jumala tahtel surid kümmed miljonid, nälgisid nende lapsed, jäid leinama lesed.

Sõdivate poolte preestrid palusid ja kiitsid ühte ja sama Jumalat. Ja lõpuks nuhtles seesama Jumal kõiki: ühed varisesid kokku võideldes, teised tulid sõjast välja nimeliselt võitjatena, tõeliselt aga verest tühjaksjooksnu-tena.

Kui inimkond ei oleks hakanud mõtlema ka nüüd, siis ei olekski ta inimkond. Ja hakkas.

On tunnusmärke, et Euroopa astumas on suurde vabastusajajärku, aja-järku, kus kokkuvarisenud on juba troonid ja järjest kõvenevate vasarahoo-pide all on tugevasti viltu vajunud kantslid.

Keisrid ja kirikud on üksteist alati vastamisi toetanud, ja keisrid kirikuid kahtlemata ausamini, kui ümberpöördukt. Sest tunnustades ja toetades keis-rid, on kirik unistanud alati oma võimu kõvenemisest. Ta on toetanud troone nii kaua, kui sai ise troonidelt toetust. On aga troonid hukkunud — on kirik leidnud ka vabariigis neid vaimust vaeseid, kes vajavad kiriku toetust ja toe-tavad kirikut. Kirik on see „venesaabas“, mis hakkab iga jalga, mis katsub kohaneda igasugustes oludes.

Aga hävitava tule alla on ta sattund nüüd Euroopas.

On kahju, et sellest, mis säääl viimasel ajal usu üle ilmub, saame lugeda vähe ja sedagi mitte kohe. Esiteks on raamatud kohutavalt kallid, teiseks aja puudus, ja kolmandaks muidugi keel. Ka tõlkida ei luba meie praegused kirjastusolud pea midagi.

Viimase aja sarnaste tööde hulgast on erilist tähepanu äratand kaks: 1) Otto Seeck'i „Antiikilma hukkumine“ (Untergang der Antiken Welt), eri-trükk sellest: „Ristiusu arenemisajalugu“ (Entwicklungsgeschichte des Chris-tentums) ja 2) Anatole France „Avaldamata tööd“ (Dernières pages inédites, publiées par Michel Corday).

Algame Seeck'iga.

Aryamine, et ristiusk tõi maailma täitsa uue kõlblusõpetuse, on vaevalt õige. Õpetus Jumala omadustest oli küll uus, kõlbliselt parandas see aga inimesi vähe. Ristiusk ei lugenudki seda oma esimeseks ülesandeks. Kui Kreeka ajal loeti õiglust vooruse ilusamaks õieks, kõlas uus õpetus nüüd: „Ma olen tulnud õndsaks tegema patuseid, mitte õigeid.“ Jumala meelepära-seks ei saadud enam häätegedu, vaid selle läbi, kui endale vastu rinda löödi ja paluti: „Jumal ole mulle patusele armuline“.

Et maailm on kuri ja liha langenud sügavasse pattu, see oli veendumus, mida jagasid kristlased usklike paganatega. Uus oli ainult kurjuse põh-jendus — Aadama pärispatt. Siit järgnes, et asjatud olid katsed pääseda tae-variiki häätegeduga. Võis katta ja toita vaeseid, nõuda õiglust ja karskust, ühe sõnaga — elada kõigiti vooruslikult, üksi ja ainult pärispatu pärast pidi igatüks põrgu minema. Õigus ei tähendanud midagi, ainult usk võis päästa.

Ja nüüd tahtsid kõik uskuda, küsimine seisis ainult selles, mida, kas esi-isade usku või uut „ilmutust“.

Kuid uus usk tugenes ju vanale. Sest kas ei olnud Lunastajat ette kuulutanud Taavet ja prohvetid, ja kas ei läinud kõik täpselt täide?

Ristiusk tekkis seltskonna alamates kihtides ja leidis alguses oma poolehoidjaid ainult siit. Harimata inimese tunnusmärk on see, et ta oma harjumata ja raskepärase mõtlemisega omatud arvamist ainuõigeks ja -võimalikuks peab ning kõiki neid, kes seda ei jaga, loeb rumalateks ja kelmideks. Ainuke usk, mida kristlased tundsid ja mõistsid, oli ristiusk, ja seega pidi see ka olema ainuõige. Ning siit see metsik sallimatus, mis kõige aegade ristiusu tunnusmärk.

Uus õpetus omas juutidelt käsu: Sul ei pea olema teisi jumalaid minu kõrval, ja kuigi ta lisas vanale Jumalale juure esiteks Poja, siis Pühavaimu ja hiljem terve karja pühasid, jäi käsk ometi sedavõrd jõusse, et ristiusk oma kõrval ei sallinud ühtegi teist usku.

Mitte aga ainult ühtegi teist usku, vaid üldse teisiti mõtlemist. Päästa võis ainult õige usk. „Ütleme, et keegi on“, nii kirjutab Augustinus, „karske, võõraste vastuvõtja, rahulik, kannatlik, ei ole rahaahne, ei teeni ebajumalaid, ei ole tülinorija ega kellegi vastu vaenulik, — aga ta on ketser: on selge, et ainult sellepärast Jumala riiki ei pääse“. Tähendab, asjatud on kõik vöürused, kui sa ainult teisiti mõtled ja usud. Pidi olema üks kari ja üks karjane. Sellele ilmavaatele on olnud ristiusk alati truu. Inkvisitsiooni koledused on ainult algkiriku õpetuse järeldus.

Iga kõlblise teo eesmärgiks on aidata kaasa kaaskodanikkude hääks käekäiguks. Ristiusk seda ei hinnanud, sest kõik maapäalne asi oli ju tühine. Riik ja seltskond pidid ju kõigeliähemal ajal hukka saama, mis neid siis veel toetada? Oodati ainult päevast päeva Jumalapoja uuesti ilmumist, kes pidi seesinatse maailma tules ära põletama ja looma oma igavese riigi. „Meie hindame ainult üht isamaad, — paradiisi, ja ainult üht linna, — taevalinna,“ jutlustab Gregor Nyssast. Ning samal seisukohal asub Tertullian: „Mu ainus eesmärk olen ma ise; ma ei muretse millegi üle, pääle selle et mitte muretseda.“ Ristiusu moraal on nende moraal, kes elavad peost suhu ja midagi paremat ei tahagi. Paluti ainult tänapäevast leiba. Homse eest ei tohtinud muretseda, sest „vaadake lindusid ja lillesid väljal“.

Vastavalt sellele mõttekäigule on uus testament täidetud pöörasest vihast rikkuse vastu. Rikas mees on süüdlane ainult selles, et ta on rikas, ja sellepärast peab ta küpsma põrgutules. Laatsaruse ainus vöürus oli, et ta lamask ukse ees, oli haavades ja toitisk end raasuketest, mis visati koertele. Kuid ilma pikema jututa sai ta Abrahami sülle.

„Ennem läheb kaamel läbi nõelasilma, kui rikas taevariiki“, ja evangeelium ei vihka mitte ainult varandust, vaid ka haridust, mida võimalik on saada varanduse läbi. Tarkus on rumalus, ja „õndsad need, kes vaimust vaesed“. „Mis on Ateenal tegemist Jerusalemmaga ja akadeemial kirikuga“, seletab Tertullian, sest: „pääle Kristust on uudishimu asjata, samuti kui uurimine pääle evangeeliumi. Kui meie usume, siis ei vaja meie midagi, mis on väljaspool usku“.

Kui sõjamehed Ristija Johanneselt küsisid: „Mis siis meie peame tegema?“, järgnes vastus: „Ärge tehke ühelegi liiga ega pettust ja olge oma palgaga rahul“. Seega oli mehine võitlus vaenlastega kõrvaline asi ja sõjameeste igaveseks õndsuseks ei olnud seda tarvis.

Tõest ja valest räägib uus testament sagedasti, kord öeldakse isegi, et valeliku isa on kurat (Joh. 8, 44). Kuid ei ole kahtlust, et tõe all mõeldud on järjekindlalt õige usuõpetus ja vale all valeõpetus. Vale kui niisugune ei ole evangeeliumis kusagil otsekohe keelatud. Seda isegi ei laideta. Küll pidid Ananiks ja Savira vale pärast surema (Ap. t., 5) aga see karistus tabas neid sellepärast, et nad valetasid Jumalale. Nad ei uskunud piüha vaimu, kes juhtis apostlid, ja seega tõi neile surma nende ketserlus.

Siit ei tule muidugi järeldada, et ristiusk valet hääks kiidab. Jumal ja tema poeg ei valeta (Ebr. r. 6, 18. 1. Joh. 1, 10. 5, 10) ja ka Paulus manitseb kogudusi kahele korrale tõe (Ew. r. 4, 22—25. Kol. 3, 9). Kui aga silmas pidada, et uues testamendis ülistatakse lõpmatuseni armastust, halastust, usku jne. — peame tulema otsusele, et vale suhtes ollakse õige tagasihoidlik.

Millega seda seletada? Sest leiab ju vale praegu palju kindlamat hukkamõistmist. Kreekas ja Roomas vaadati aga ebatõe pääle palju pehmemalt. Juba Odysseus luiskas, nii et suu suitses ja Plutarh loeb seda vägiteoks, kui keegi teatava aja jooksul räägib ainult tõtt. Tal ei tule ettegi, et seda teha tuleks alati. Paulus rõhutab mitu korda, et ta räägib tõtt ega valeta. Praegusaja korralikule inimesele oleks sarnane rõhutamine alandav. Ajal aga, kus luiskas igaüks, ei tarvitsenud kogudustel ilmingimata uskuda isegi apostlit. Ei oleks vastanud evangeelium oma aja nõuetele — ei oleks ta suutnud levineda nii ruttu ja leida nii palju poolehoidjaid. Ja just sellepärast ei kõlba evangeeliumi kõlblus kõikidele aegadele.

Meie aja päävoorused on: isamaa armastus, mehisus, tahte jõud, kokkühoidmine, rõõm tööd teha jne., — voorused, mis uuele testamendite tundmata.

Paulus õpetab: „Sest kui Jumala tõe minu vale läbi on ülemaks läinud tema auks, mis siis veel minu, kui ühe patuse pääle kohut mõistetakse“ (Rooma r. 3, 7). See õpetus kandis vilja. Usulikku kirjandust võltsiti juba paganluse ajal, aga pääle Kristust ei olnud igasugustel võltsimistel enam piire. Palju kiidetud Athanasius — vähe sellest, et ta oma ajaloolistes töödes häbemata valetas — võltsis isegi algdokumente ja sarnase nõrkuse all kannatab nii mõningi teine ristiusu kuulsus. Kõige häbematum sõnamurdmine oli kõrgete vaimulikkude juures juba ristiusu algul päris harilik asi.

Pärast seda kui Konstantin Suur oli tapnud oma naise ja poja, otsis ta andeksandmist kõikide usutunnistuste juures. Pagana preestrid vastasid, et nende usk ei luba sarnaseid kuritegusid andeks anda. Siis seletanud üks kristlane, et ei ollagi pattu, mida ei saaks andeks anda. Sellest jutustusest selgub, et paganlus tundis end seisvat kõlbliselt kristlastest kõrgemal, sest et ta iga häbitegu andeks ei annud. Selles asjas võttis ristiusk täiesti omaks tuntud vana testamendi seisukoha: „Kui teie patud on kui helepunased riided, siiski peavad nemad valgeks saama kui lumi; kui nemad punased on kui verekarva riie, peavad nemad ometi valge villa sarnaseks saama“ (Jes. 1, 18). See kõlas küll väga troostivalt, ei aidanud aga kaasa kõlbluse tõstmiseks. Siit pääle võis kuhjata pattu patu pääle, ja kardeti veel ainult äkilist surma, kus polnud enam aega nõutada andeksandmist. Aga et ootamata surm oli ikkagi võrdlemisi haruldane asi, siis ei arvestatud sellega kuigi tõsiselt.

Juba paganad (näit. Konstantin Suur) olid targad küllalt, et ristimist võimalikult edasi lükata. Korintuses sai Paulus hulga poolehoidjaid, kuid ainult üksikud lasid endid ristida (1. Kor. 1, 14—16). Oli ju käega katsutavalt kasulikud patu arvet liig ruttu mitte sulguda. Varsti asuti isegi seisukohale, et

surnu eest võis end ristida keegi tema sugulane ehk tuttav, ja siis ei olnud andeksandmise suhtes kardetav ka äkiline surm (1. Kor. 15, 29).

Esimesed kristlased olid ka esimesed kommunistid, aga katse äpardas juba siis. „Ka varanduse suhtes, mis teid lahutab, oleme meie vennad“, hüüab Tertullian paganatele, „sest kui meie ühinenud oleme vaimliselt ja hingeliselt — ei kahtle meie ühineda ka varandusliselt. Meie juures on kõik ühine pääle naiste“.

Kõik see ei tõstnud aga kõlblust. Juba neljandal aastasajal, seega algristiusu öitseajal, kaebas Augustin: „Kas ei palu inimesed iga päev Jumalat, et see saadaks täide abielurikkumise, mille järele janunevad palujad? Kas ei paluta Jumalat, et sureksid need, kelle varandust ihaldatakse? Kas ei paluta Jumalat, et läheks õnnelikult korda kavatsetav pettus?“

Inimeste julmuse ja metsikute instinktide pehmendamiseks on teinud ristiusk väga vähe. Kui Thessalonikas surmati rahva vastuliakkamisel üks ohvitser, lasi Theodosius — keda hakkasid hüüdma „Suuseks“ kristlased, — surmata kohtuta ja valikuta 7000 kaitseta inimest. See oli aga väike asi võrreldes sellega, mis teeb halastaja ja armuline ristiusu Jumal: ta laseb vaevelda põrgus igavesti miljardid inimesi, ja mitte ainult uskmatuid, kes ei võtnud vastu tema poja õpetust, vaid ka lugematud hulgad neid, kes sellest õpetusest midagi ei kuulnudki.

Telha võimalikult palju hääd kaaskodanikkudele, seda on ristiusk hinnanud alati palju madalamalt kui võitlust kuradi, valeõpetuse või paganate vastu. Terve pika keskaja jooksul ei ole püha nimega austatud ühtki keisrit, kuningat või suurt riigimeest kui niisugust.

Õeldakse, paljud kristlased on seisnud kõlbliselt väga kõrgel. See on muidugi tõsi. Aga sedasama võib öelda ka paljude paganate kohta (näit. Markus Aurelius). Ja kui usumehed tulevad siin kinnitama, et viimased olnud hääd mitte oma usu, vaid lihtsalt oma iseloomu tõttu, siis tuleb küsida, miks ei maksa see väide ka hääde inimeste-kristlaste kohta.

Pikad, kurnavad sõjad ja kodusõjad, hariduse langemine, vaesus, orjus, vägivald, õiglusetus jne. valmistasid meeoleolu, kus ootama hakati ilma otsa ja lunastajat. Ainult selles õhkkonnas võis tekkida uus usk. Ristiusu esimesed agaramad poolehoidjad olid muidugi ärahirmunud naised, kes siis ümber pöörama hakkasid ka mehi. Ristiusk tekkis tõepoolest siis, „kui aeg täis sai“.

M. Ilistvere.

Marksismi arvustuseks.

Dr. P. A. Speek.

I.

Marksismil võivad ju kõik häädused olla pääle ihe — reaalsuse.

Tuleviku ettekuulutamise element marksismis annab talle usulise iseloomu.

Ameerika revolutsioon oli 1775.—1783. aastate vahel ja Prantsuse revolutsioon 1789. a. Sellele järgnesid Napoleoni sõjad kuni 1815. a. Revolutsioonide ja sõdade läbi ülesärritatud rahvahulkade meeoleolu lainetas edasi sisemiste rahutustena alamate ja ülemate klasside vahel. Valitsused püüdsid

küll segadusi maha suruda koosolekute keelamisega, juhtide ja kõnelejate vangistamisega, ajakirjade sulumisega jne., kuid niisugused abinõud ärritasid veel rohkem rahvahulkasid.

Vähe ennemalt, kuid pääasjalikult samal ajal, hakkas jõudsalt edenema suurte tehniliste leiduste tagajärjel vabrikutööstus, võistluse läbi käsi- ja kodutööstust hävitades. See oli väiketööstuselt suurtööstuse päale ülemineku ajajärk, mida ajaloos „tööstuse revolutsiooni“ nimetuse all tuntakse. See tuli tolleaegsele rahvale päris „ootamatult ja ettevalmistamatult“, suuri ühiselulisi muudatusi, segadusi ja hädasid enesega kaasa tuues ja ka endiseid ühiselulisi vaateid põhjalikult revideerima sundides. Nii tuli keskajast päritud merkantilismi ja kammeralismi — kinnise väike-ühiskondlise ja riiklise majapidamise — vaadete asemele reaktsioonina individualism, vabameelsus vaba kaubanduse ja lepingute tegemise ideede kujul, nagu need Prantsuse füsiokraatide Quesnay, Carnot ja Turgot ja pärast Inglise klassikaliste majandusteadlaste Adam Smith'i, Malthus'e ja Ricardo õpetustes esinevad. Üheks nende õpetuste pää-rõhutuseks oli arvamine, et seltskond oma valitsuslike võimu läbi ei tohi ennast oma liigete eramajanduslisse ellu ja vahekorda segada. — kõik olgu nagu on, — majanduslikud tarvidused ja huvid hoolitsevad ise oma tasakaalu ja korra eest — „nägemata Kõrgema käe juhatusel“, nagu Adam Smith uskus.

Suurtööstus, käsitööd hävitades, korjas ja kogus töölisi vabrikutesse, kus ka kõige elementaarsemad tervishoiu abinõud ja korraldused puudusid, kus olid pikad töötunnid, ühetooniline vahetuseta töö, madalad tööpalgad ja suur nõudmine laste ja naiste töö järele odavuse pärast; nii oli Inglise villase riide vabrikutes 1839. a. mõlemast soost lapsi alla 18. a. v. rohkem kui täisealisi töölisi. Vabrikud olid suuremalt jaolt üksikute rahameeste, mitte aga osatühingute ettevõtted. Need individuaalsed ettevõtjad pärandasid käsitöö ajajärgust kitsarinnalise isevalitsuslike vaate oma ettevõtte päale: ei riigil, ei seltskonnal, ei töölistel ega kellelgi ei tohtinud nende silmis asja olla nende ettevõtte korra ja tegevuse kohta. Nendel puudus arusaamine, et tööstuse ettevõtetel on seltskondline tähtsus ja huvi. Nendel puudus oma „klassiteadvus“. Nad olid organiseerimata ja nende aega võiks sellepärast iseloomustada kui organiseerimata tööstuse ajajärku. Iga ettevõtja oli ise oma eest väljas ja võistles kõikidega. Igaüks püüdis võimalikult odavamalt ja võimalikult rohkem valmistada; rühmates ja kohmates nii kuidas keegi oskas ja hääks arvas. Turu uurimist ja selle järele valmistuse korraldamist ja piiramist ei olnud. Sellest tekkisid suured majanduslikud segadused — kriisid, mis sagedad olid ja ennast iseäranis teravalt tunda andsid. Tööliste elujärg oli viletsam kui vilets ja ähvardas veelgi viletsamaks minna. Tööstus ise oli korratu ja korratus oli ennemini kasvamas, kui vähenemas. Nii, näiteks, olid tööstuslikud kriisid Öhtu-Euroopas 1818, 1835 ja 1857 igaüks eelmisest suuremad. Pööret paremuse poole võis tähele panna 1873. a. kriisis, mis oli 1857. a. kriisist vähem. Kriis 1884. a. oli veel vähem, kui 1873. a. ja kriis 1907. a. oli märksa vähem kui 1884. a. Pärast 1907. a. ei ole suuremat tööstuslist kriisi, eelmiste kriisidega võrreldes, enam olnud. Jutt on siin muudugi ainult tööstuse kriisidest, mille põhjused tööstuses eneses, mitte aga nendest majanduslikelt rasketest aegadest, mida sõjad ja revolutsioonid tekitavad, s. o. poliitilistel põhjustel tekkinud kriisidest.

Niisugune oli mõõdalainud aastasaja esimene pool: töölisi ähvardas väljasuremine ja tööstust ennast üldine segadus ja korralagedus.

Hakati seesuguse kurbloo põhjusi ja ühtlasi ka pääseteesid selle lahendamiseks otsima. Töölised arvasid, et tehnilised leidused ja masinad on süüdi ja nad hakkasid siin ja sääl masinaid purustama ja vabrikuid maha lõhkuma. Malthus omas „Essay on Population“ 1817 arvas, et rahvahulkade viletsuse põhjuseks on asjaolu, et rahva arv kasvab mitu korda kiiremalt, kui ülespidamise ainete valmistus. Prantslane Saint Simon arvas, et kogu seltskondline organisatsioon, muu seas ka valitsus, on süüdi, et kõik tolleaegsed elanikkude klassid ühes valitsusega pidid kaduma. Ainult selle kapitali eraomandust pidas ta õigeks, mis oli tasu väärt. Ta järelkäijad Bazard ja Enfentim olid juba täielikult eraomanduse ja kapitalistide vastu. Ka prantslane Fourier ja inglase Owen leidsid seltskondlise organisatsiooni süüdi olevat. Nende abinõu oli vabatahtline organisatsioon. Owen arvas, et võistlus kapitalistide vahel on suur segaduse ja muu halbtuste põhjus. Irlane William Thompson arvas oma „An inquiry into the Principles of Distribution of wealth“, 1825, et töö valmistab kõik vahetuse väärtuse ja et töö vili peaks täielikult töölise oma olema. Kuid tööline saab ainult minimaalse ülespidamise oma tööst, kuna ta töö vili, päale selle, läheb maa omanikule ja kapitalistile l i s a v ä ä r t u s e n a, mis vaheks on töölise vaevalise ülespidamise ja seltskondlised arvatud tõusva töövilja väärtuse vahel. Prantslane Louis Blanc oma töös „Organisation du Travail“, 1841. a., arvas pääsetee leidvat tööliste organiseerimises. Kõige südikamalt attakeeris eraomandust prantslane Proudhon. Ta pidas eraomanduses olevat varandust röövimiseks, röövsaagiks. Teine prantslane, nimelt Baboeuf, oma kirjutuses 1828. a. leiab, et seltskond on klassidesse jagunenud — vaesed ja rikkad klassid, — eksploateeritavad ja eksploateerijad klassid, ja ta jõuab otsusele, et võitlus nende klasside vahel jõuab kord momendini, kus eksploateeritavate klasside ülestõus eksploateerijate klasside vastu saab paratamatuks ja möödaminematuks ja kus esimesed üli-võimu viimaste üle oma kätte võidavad. See on proletariaadi diktatuuri mõiste, ehk küll veel see nimetus ise puudub.

Niisugune oli umbes seltskondlik-majandusline olukord ja niisugused olid sellest olukorrast pääsemise teede otsimised läinud aastasaja esimesel poolel. Tähele tuleb panna, et otsiti niisugust ainukest kõikparandavat rohtu või teed, mida panakeia nimetuse all tuntakse. Seltskondline omandus eraomanduse asemel leidis üldist poolehoidu radikaalselt mõtlejate juures. Seltskondline omandus pidi kolm hädad asja enesega kaasa tooma: ühetasasuse seltskonna liigete vahel ja nende loomu-andelise väljaarenemise võimaluse, tööviljakuse ja parema tööstuslike korra, kus iga liige töötab oma ande ja jõu kohaselt. Need oodatavad hädad olid muidugi ainult väljamõeldus, sest nende tõenduseks ju näiteid ja katseid ei olnud, päale mõne vähema erandi, mis aga üldiseks tõenduseks kuidagi ei kõlba.

Ja niisugune oli materjal, oluline ja teoreetiline, mille päale Karl Marx oma õpetuste süsteemi ehitas. Tema olude kirjeldus on pääjoontes õige tolle aja kohta, kuigi pessimistiliselt liialdatud. Olukord tema ajal läks halvemaks. Et see aga tulevikus nii pidi olema, nagu Marx fantaseeris ja ette kuulutas, siis oli see eksitus, nagu pärastine edenemine seda on näidanud. Tööliste elujärg ja tööstuse kord on halvenemise asemel paremaks läinud.

Oma majanduslike süsteemi laenas Marx Inglise klassikalistelt ökonomistidelt, eriti aga Ricardolt. Nende süsteem oleneb töö väärtuse teoria ja arvamise pääl, nagu seisaks kogu inimkond majanduslistest automaatidest koos, kes ainult oma majandusliste huvide tõukel liiguvad, töötavad ja võitlevad,

Lisaväärtuste teoria sai ta iirlaselt William Thompsonilt. Marx oma „Kapitalis“ ainult tumestab seda teooriat, teda asjata abstraksete targutuste ja lihtsate algebra vormelite sisse mähkides, tollaegsete Saksa teadusliste kirjutajate paha kombe järele.

Prantsuse mõtlejatelt sai ta klassivõitluse, sotsiaalse revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri ideed.

Asjaolu, et ta teistelt, oma eelkäijatelt, laenas, ei tähenda muidugi, et Marx oma mõtlemises ja süsteemi loomises originaalne ei olnud. Tema originaalsus avaldub ideede valikus ja nendest omapärase süsteemi ja selle juures järjekindla süsteemi loomises.

Engels arvas küll, et klassivõitluse ja lisaväärtuse teoriad on kaks suurt Marxi leidust, kuid Marx ise lükkas Engelsi poolt nimetatud leidused tagasi, kui ta oma kirjas Waydenmeyerile (1852) seletab, et mitte tema ei olevat praeguses seltskonnas olevad klassid ja nende vahel vältava klassivõitluse üles leidnud, kodanlised ajaloolased olevat juba palju aega enne teda klassivõitluse iseloomu ja poliitika ökonomistid klasside majanduslist hingeelu ette toonud ja kirjeldanud. Samas kirjas arvab Marx oma leiduseks 1) klasside sidet teatavate nähtustega ainelises valmistuses; 2) proletariaadi diktatuuri tuleku oletust klassivõitluse läbi; ja 3) proletariaadi diktatuuri mõistet, kui ülemineku ajajärgu klasside hävitamist ja seltskonna loomist, kus kõik liikmed on vabad ja üheõiguslised. (Vaata Neue Zeit, 1907, Vol. XXV, 2 osa, lehek. 164.) Lisaväärtuse teoria leidusest ei lausu Marx sõnagi. Kuid ta pole kunagi ka seda nimetanud, et ta selles asjas midagi iirlasele William Thompson'ile võlgneb.

Muidugi on nüüd ühes tööväärtuse teoriaga ühtlasi ka lisaväärtuse teoria langenud ja need mõlemad on praeguses majandusteaduses ainult ajalooainena olemas.

Marxi järele ei aita mingisugune muu abinõu seltskonna hädadest pääsemiseks, kui eraomanduse seltskondlikeks muutmine. Ei haridus, sest töölisel ei ole võimalik haridust saada kapitalismi ajal, ei töövõiljakus, sest mida rohkem tööline tööd teeb, seda vähem palka ta saab, ei ametiühisusline liikumine — see võib ainult ajutiselt peatada tööliste allapoole langemist ja ainult palliatiivisid, hädatoetusi võita; ei riik — see on kodanline organisatsioon kapitalistide käsutuse all, ei kapitalistid, sest nad on kasust pimestatud, — ei keegi muu, kui proletariaat, ei mingil muul teel, kui sotsiaalse revolutsiooniga proletariaadi diktatuuri läbi. Ainult see ja ükski see mõjub ja arstib kõik — igalpool ja igal ajal.

Marxi õpetustes võiks veel järgmisi iseäraldusi tähele panna:

Ta on oma teories internatsionalist.

Töölistel ei olla isamaad ja sellepärast ei võida ka nendel rahvuslist poliitikat olla, ega võivat nad selles asjas kapitalistidega käsikäes käia.

Kuid oma eraelus, oma kirjades ja kõnedes, isiklistes tundmustes on Marx väga hää sakslane ja isegi pan-germanist. Oma targutustes rahvusvahelistes küsimustes, piiride asjus, missugune maa ja rahvas missuguse riigi alla peab kuuluma, jõuab ta ikka niisugustele otsustele, mis Saksamaale kasulik. Marxi kirjades leidub kohti, mis õiguse annab teda peaaegu saksa shovinismis süüdistada. Nii kirjutab ta Engels'ile 20. juulil, 1870. a. Saksa-Prantsuse sõja puhul järgmist:

„Prantslastele on vitsu vaja (die Franzosen brauchen Prügel). Kui preislased võidavad, siis võidab ka riigivõimu tsentraliseerimine, mis saksa töö-

liste klassi tsentraliseerimisele tarvilik. Saksa ülekaal (Übergewicht) viib Öhtu-Euroopa tööliste liikumise raskuse pääpunkti Prantsusmaalt Saksamaale, ja juba praegugi, 1866. a. saadik liikumist mõlemates maades võrreldes, võib näha, et saksa tööliste klass on teorias ja organiseerimises prantsuse omast ees. Saksa ülekaal prantslastest ilmanüitelaval oleks ühtlasi ka meie teoria ülekaaluks Proudhon'i omast". (Briefwechsel zwischen Engels und Marx, Vierter Band, Stuttgart, 1913, S. 296.)

Marx ja Engels seletasid, et Saksa-Prantsuse sõda 1870.—1871. a. olnud Saksamaale „kaitsesõjaks“, sest et Prantsusmaa olnud kallaletungija, — vaatamata, et asjalugu oli ümberpöördukt.

Marx ja Engels jutustasid ju suur-saksluse vabariiklisest ühisusest ja muu seas Saksamaa ja Austria ühendusest, nende soovi järele pidi see ühendatud kõik-sakslus Prantsusmaa pääle langema, sääl bonapartismi hävitades. Samal ajal aga vemmeldas Marx südikalt vene patriootilist mässajat, anarkisti Bakunin'i ta panslavisimi pärast. Nii nägi Marx oma vastase silmas küll pindu, aga oma enese silmas palki ta tähele ei pannud!

Marx rõhutab oma õpetuses pääasjalikult poliitilist liikumist, sest majanduslisest ja hariduslisest tööliste liikumisest — ametiühisustest — ei oota ta mingisugust kasu, pääle tööliste allalangemise ajutise takistuse.

Riigivõimu küsimustes rahva üle on ta äärmiselt tsentralist.

Ta on suurriikide poolehoidja ja arvustab ilhes Engels'iga armetult väikeste rahvaste olemasolu iseseisva riigina.

Seltskondline olukord hakkas paranema isegi Marxi viimase elujärgu ajal ja tänini on see olukord, tööliste elu ja tööstuse tingimused, niivõrd paranenukt, et seda Marxi aegse olukorraga enam võrrelda ei saa. Nii et Marxi õpetused praeguse aja kohta ei ole enam sugugi õiged.

Kuid Marx jättis pärandusena oma järelkäijad, iseäranis aga Saksamaal suure sotsialdemokraatlise tööliste parteina ja nende paljuarvusliste, paljukirjutajate ja paljurääkijate juhtidena, ja nende järelkäijad Venemaal, Skandinaavias ja Balti riikides.

Vastolu olukorra ja Marxi õpetuste vahel tuli kõige teravamalt esile 1914. a. Saksamaal ja 1917. a. Venemaal.

Lühikest aega enne sõda peeti saksa sotsialdemokraatide poolt Berliinis ja Viinis protestikoosolekuid sõja vastu.

Kõnelejate üldine arvamine oli, et Austria ja Saksamaa on sõja algatajad. Pärast aga, kui Saksamaa ja Austria sõja kuulutasid, seletasid Kautskid, Bauerid, Hilferdingid ja teised, et Saksamaa ja Austria pidada kaitsesõda, et sõda ei olevat mitte üks imperialistiline, vaid ka rahvusline. Proletariaadi kasu nõudvat niisugusest sõjast osavõtmist. Mõlemate maade sotsialdemokraadid hääletasid sõja krediitide poolt, siis ometigi oli proletariaadil isamaa, keda tarvis oli rahvuslisel alusel kaitsta, vaatamata, et Marx oma teorias selle vastu õpetas. Isegi keisri poolt ettekavatsetud sõja ettevalmistusest võtsid saksa sotsialdemokraadid selle läbi osa, et nad 1913. a. Riigipäeval sõjaväe suurendamise krediidi poolt hääletasid.

Siiski, selle pääle vaatamata, panid saksa sotsialdemokraadid varsti pärast sõja algust sotsialistilisele internatsionaalile ette kõikide maade proletariaadile kuulutada, et sõda olevat puhtvereliselt imperialistiline ja et proletariaat vähemalt erapooletuks jääks! Seesugusest ettepanekust lootsid saksa marksistid, kui realistid, oma armsale „Vaterlandile“ kaudset toetust.

Kui 1917. a. osa vene marksiste, nimelt, enamlaste fraktsioon, talupoegade maa ja rõhutatud rahvaste vabastamise revolutsiooni latva said, panid nad Venemaal ettekujutatud Marxi proletariaadi nimel diktatuuri maksma ja viisid sääl ettekujutatud Marxi sotsiaalse revolutsiooni läbi. Ja mitte üksi seda: Lenin nõudis, et ka saksa proletariaat Saksamaal sedasama teeks. Kautski aga vastas, et saksa töölised on niisuguse asja jaoks juba liig haritud ja et Marx, proletariaadi diktatuurist rääkides, ei mõtelnud mitte vormi, vaid ainult olukorda, ja tõi seda ette, et Marx arvanud kord, et sotsiaalne revolutsioon võida Ameerikas, Inglismaal ja isegi Hollandis ilma vägivallata läbi minna ja kuna Saksamaa samapalju edenenud, miks ei või siis ka Saksamaal ilma vägivallata, s. o. ilma proletariaadi diktatuurita läbi saada. Samas mõttes kirjutasid ka Bauerid, Hilferdingid j. t.

Marxi teoria seisukohalt vaadates ei ole seesugune Kautski seletus küll muud, kui *Marxi ga Marxi paika mine*, kusjuures paikaja ise marksistiks tahab jääda.

Kautski seletab Leninile, et see ise proletariaadi diktatuuri olevat välja mõelnud ja et sotsiaalse revolutsiooni katse Venemaal enneaegu ette võetud, Marxi õpetuse vastu, sest selle järele olla sotsiaalsele revolutsioonile teatavaid eeltingimusi vaja, nagu proletariaadi arvulist suurust rahva enamusena, keskklassi proletariseerumist, tugevat kapitali koondust, jne. — asju, mida Venemaal ei olnud.

Lenin oma vastuses oga rõhutab Marxi proletariaadi diktatuuri õpetust ja seda, et Marx arvanud tarvilikuks ka talupoegi revolutsiooniks ära kasutada (vaatamata, et Marx talukoegade elu maal nimetab oma kommunistlikes manifestis „idiootlikeks“!) ja arvanud ta ka võimalikuks, et üleilmiline sotsiaalne revolutsioon võida küllalt tööstusliselt mahajäänud maal päälle alata, kui kõige nõrgema vastupaneku joonel.

Nii trumpab ka Lenin *Marxi ga Marxi*, kusjuures ta ise marksistiks mõtleb jääda.

Ta sõimab Kautskit renegaadiks ja Kautski sõimab Leninit tataari sotsialistiks. Nii et kumbki teineteise silmis enam marksist ei ole. Marxi teoria seisukohalt vaadates peab küll ütleva, et mõlematel on õigus teineteise päälle nii vaadata. Sest Marxi õpetused ei ole ju enam muud, kui kauge aja kaja, kui ainult ajaloo aine.

Tahab aga keegi praeguse aja tööliste liikumist marksismi nimel juhtida, siis ei saa seda küll muidu teha, kui kas trumpa või paika *Marxi ga Marxi* — Lenini, Kautski, Hilferdingi j. t. eeskujul.

Niisugune ajalugu on küll pääasjalikult sellega seletatav, et inimkond oma edenemise käigul ei liigu ju ühe ja sama koha pääl. Marxi aegne tööstusline olukord on kadunud, uuele maad andes. Tööstuslisest revolutsioonist kuni meie päevini võime kolme ajajärku tähele panna:

1) *Organiseerimata tööstus* piiramata eraomanduse alusel — tööandjate isevalitsus tööstuse üksustes. Marxi õpetused on sellest ajajärgust pärit.

2) *Organiseeritud või korporatsiooniline tööstus* praeguse aja tööliste ühingute ja tööandjate trustide, sündikaatide, „võrendikude“, püramiidide jne. kujul. Selles ajajärgus on tööandjale isevalitsusele tööstuses juba teatav piir pandud, ühelt poolt tööliste ja tööandjate organisatsioonide läbi ja teiselt poolt ka riigivalitsuse, — rahva kui tarvitajatekogu

agendi läbi -- seltskondlise kontrolli kujul tööstuse vahekordade üle. See on käesolev ajajärk, mis läinud aastasaja lõppuole algas.

3) Kooperatiivselt juhitud tööstus tööliste ja tööandjate poolt tööstuse üksustes. See näikse ligema tuleviku ajajärk olevat. Ameerikas on see juba tähelepanuväärilise alguse võtnud. Tema üheks järgmiseks sihiliseks astmeks näikse olevat tööliste muutumine ametmeheks-kapitalistiks, kes ettevõtte tööd teeb ja samal ajal on ka ettevõtte osa-omanikuks aktsionäärina (stockholder), kusjuures seltskondline kontroll tööstuse üksuste vahekordade üle laieneb ja süveneb ja kus kapitali eraomandusel seltskondline usaldus niikaua kestab, kuni eraomandus töövõljalikust või jõukust rohkem võimaldab kui seltskondline omandus. Kõik senised kogemused ja tundemärgid näitavad, et kapitali eraomandus on seltskonnale, säählulgas ka töölistele ja tööandjatele, kasulikum kui seltskondline omandus. Kas see ka kaugemas tulevikus nii jääb, seda ei või ette näha ega ette kuulutada. Telmiliste leiduste võimalused ja seltskondline edenemise vormide ja teede ilm on sedavõrd piiramatud ja sedavõrd vähe teaduslikult veel käsitletud, et kaugema tuleviku ettenägemise ja ettekuulutamise teadusline põhjendamine on lihtsalt võimata. Tahab aga siiski keegi prohvet olla, siis peab ta tahes ehk tahtmata ettekuulutust usulisel alusel tegema — alusel, kus käegakatsutavad ja silmaganähtavad faktid vaikivad.

Seda kolmandat, kõige uuemat, tulekulolevat tööstuse ajajärku tuntakse Ameerikas tööstuslise demokraatia nimetuse all.

II.

Tallinnas ilmuv sotsialdemokraatiline leht „Ühendus“ sarjas mind isiklikult paaris numbris minu kirjutuse pärast 1. detsembri sündmuste puhul Tallinnas.

Saatsin „Ühendusele“ vastuse, kuid ta aga ei arvanud hääks mu vastust avaldada „ruumipuuduse“ pärast. Samal ajal aga avaldas ta M. Martna sulest mu kirjale vastuse.

Kõige päält tähendab härra Martna oma kirjutuses, et olgugi, et Marxi poolt ettekuulutatud sotsiaalne revolutsioon tulemata jäänud, siiski ei olevat ju ta ettekuulutamine see, mida tema õpetuseks peetakse.

Sellele peab vastama, et Marxi poolt sotsiaalse revolutsiooni ettekuulutamine ei olnud mitte juhusline ettevaatamatus, nii ütelda, komistamine, vaid ta oli korduv Marxi kirjades ja kõnedes, mis tähendab, et ta oli läbi mõeldud ja täielises kokkukõlas ta enese poolt ettekuulutatud sotsiaalse elu süsteemiga.

Marxi aruandes Rahvusvahelise Tööliste Assotsiatsiooni Üldise Nõukogu nimel Londonis Saksa Braunschweigi Komiteele härra Kugelmann'i läbi 28. märtsil, 1870, seega 55 aastat tagasi (vaata Marxi kirjad Kugelmann'ile), leidub järgmine põhjendus, mis pärast sotsiaalne revolutsioon paratamata peatselt pidi tulema, Inglismaal alates:

„Inglismaal on kõik tarvilikud majanduslised eeltingimised sotsiaalse revolutsiooni jaoks olemas. See on ainuke maa, kus enam talupoegi ei ole ja kus maaomandus on kontsentreeritud üksikute väheste kätte. See on ainuke maa, kus kapitalistline tööstuse vorm — see tähendab, kus laialt kombineeritud töö kapitalistlike ettevõtjate juhatuse all, praegu kogu valmistuse oma alla on võtnud. See on ainuke maa, kus määratu suur elanikkude enamus seisab koos palgatöölistest. See on ainuke maa, kus klassivõitlus ja tööliste klassi organiseerimine tööühingute (trade unions) läbi on teatava küpsuse ja üldsuse ast-

mele jõudnud. See on ainuke ilmaturu üle valitsev maa, kus iga revolutsioon ta majanduslikes vahekordades peab otsekohest mõju kogu ilma päale avaldama. Kui land-lordismil ja kapitalismil on oma klassikaline keskkohet siin maal, siis, teistest küljest on ka nende hävitajad majanduslised tingimused siin kõige jõurikkamalt edenenu. Üldine Nõukogu on praegu hääs seisukorras: ta käes on tõeliselt proletaarilise revolutsiooni pöörkang, ja missuguseks lolluseks, ehk võiks ütelda veel enam, missuguseks kuritööks oleks Nõukogu poolt seda pöörkangi ainult inglaste kätte anda!

Inglastel puudub revolutsiooni kire üldistuse vaim. Ainult Üldine Nõukogu suudab seda kirge nendes sütitada ja sel teel kiirendada tõsist revolutsioonilist liikumist sel maal ja järjekindlalt ka igal pool.

Edasi õpetab Marx kuidas tuleb sotsiaalsed revolutsiooni kiirendada Inglismaal, nimelt, esimene avalik löök Inglismaale tulla anda Iirimaa. Selle andmine sääl olevat sellepärast kergem, et majandusline võitlus olevat sääl maaküsimuse alal ja et see võitlus samal ajal olevat ka rahvusline ja et sellepärast on sääl rahvas revolutsioonilisem ja vihasem kui Inglismaal. Sellepärast, et sotsiaalsed revolutsiooni kiirendada Inglismaal, tulla esimene mõjuv löök anda just Iirimaa, jne.

Selles Marxi läbimõeldud dokumentlises seletuses tuleb tähele panna esiteks seda, et ta oma saksa seltsimehi suguvendlikult hoiatab mitte nii rumalad olla, et eelseisva sotsiaalse revolutsiooni pöörkangi ainult inglaste kätte anda; teiseks seda, et ta kindlalt uskus, et Inglismaa majanduslised olud, enam kui poolsada aastat tagasi, sotsiaalse revolutsiooni jaoks küpsed olid — küpsed muidugi mitte oluliselt, vaid ainult Marxi ettekujutuses; kolmandaks seda, et ta esimest hoopi Inglismaale Iirimaa kaudu anda kavatses, selleks iirlaste rahvuslist vabadusvõitlust kasutades, — üsna kaval skeem; ja neljandaks seda, et ta Inglise ametiühisuslist liikumist oma klassivõitluse mõttes arvas juba sotsiaalse revolutsiooni küpsuseni jõudnud olevat. Härra Martna aga arvab selle vastu: Inglise ametiühisuste „tsunfti vaim“ ei olevat Marxi õpetusele mitte eduks olnud.

Bebel, tema enese kinnituse järele Erfurti parteipäeva tagajärgedest kirjutades, kuulutas 1891. aastal sotsiaalsed revolutsiooni ette 5—6 aasta pärast, s. o. läinud aastasaja lõpul.

Engels ootas sotsiaalsed revolutsiooni Inglismaal paratamata juba 1845. a.

Pärast kuulutas ta sotsiaalsed revolutsiooni ette 1885. a., sest et Engelsi enese tõenduse järele „Euroopa revolutsioonide vaheaeg oli 15—18 aastat — 1815, 1830, 1848, 1870“. Siis aga oma kirjutuses „Der Sozialismus und Deutschland“ „Neue Zeit“is“, 1891, lhk. 36, kuulutab ta sotsiaalse revolutsiooni tulekut umbes 10 aasta pärast, s. o. just läinud aastasaja lõpu ümber.

Oma kirjutuses „Teel võimule“, 1909. a., kuulutab ka Kautski marksistlist sotsiaalsed revolutsiooni ette juba käesoleva põlve ajal, seletades, et praegune tööstusline olukord on kiirelt kokku varisemas ja et ta enam teist, järgmist põlve ei jõua üle elada.

Zinovjev mitte ükski ei kuulutanud ette sotsiaalsed revolutsiooni Saksamaal 1923. aastal oktoobrikuul, vaid arvas selle juba käes olevat, seletades oma kirjutuses „Saksa revolutsiooni probleemid“, et Vene sotsiaalne revolutsioon võtnud 12 aastat, 1906—1917, Saksa oma aga ainult 5 aastat, 1918—1923, ja et selle kannul käia nüüd üleilmne sotsiaalne revolutsioon, niitüelda — planetaarses ulatuses. Ka „teadis“ see kergelt otsustaja inimene

sellest kirjutada, kuidas nüüd saksa kommunistiline partei olevat tund-tunnilt kiirelt kasvamas ja teised saksa poliitilised parteid sedavõrd kahanemas. — Oluline seisukord Saksamaal liikus aga samal ajal vastupoelses sihis — von Hindenburgi orientatsioonis.

Ka „Ühendus“ kuulutab „teaduslise kindlusega“ ette, et Ameerika tööliised tulla paratamata Marxi õpetuste alusele ja sedasama toonitab ka härra Martna, kui ta kirjutab, et marksism varitseda nii Eestit kui Ameerikat, et kapitalism olevat omale hauakaevajaaid tekitamas ja et proletariaat olevat pärandajana sellest eriti huvitatud. . .

Ettenägemine ja ettekuulutamine Marxi õpetuses on väga kaaluv element. Ta töötab tööliste pääsemist palgatöö orjusest kapitali eraomanduse paratamata kaotamise läbi tulevikus. Marksistid seletavad küll, et nende ettenägemine ja ettekuulutamine on „teaduslik“, mitte aga usuline, kuid see asjalugu, et nende ettekuulutused ei lähe täide, on ometi kindlaks tõenduseks, et nende õpetuste alal tehtud ja tehtavad ettekuulutused teaduslikud ei ole.

Kautski seletab oma eessõnas Marxi kirjadele Kugelmannile, et kuigi Marx ühes või teises asjas eksis, ta õpetuste üldine siht on ikkagi õige. Kui, näiteks, Marx arvas 1862. a., et meie (sakslased) oleme sotsiaalse revolutsiooni ukse ees, siis oli see muidugi eksitus; aga ainult vormiline, sest sihtjoone seisukohalt vaadates oli ta arvamine õige, kui järgnevaid Euroopa sündmusi silmas pidada. Ehk teine näide: enne 1866. a. sõda arvas Marx, et kui mitte revolutsioon ei tule, siis ähvardab Saksamaad 30-ne aastane sõda ja Saksamaa purunemine. Revolutsioon ei tulnud ja 30-ne aastase sõja asemel tuli vaid 13-ne päevane sõda ja lagunemise asemel sai Saksamaa suuremaks ja tugevamaks. Marxile näitas Austria jõud suurem olevat kui ta tõepoolest oli. Ka see olevat viga olnud ainult vormi poolest, sest see sõda lõhestanud Saksamaad (mille all Kautski ka Austriat näikse arvavat). Kautski ütleb, et „pääle ‚isamaata‘ revolutsioonilise sotsialdemokraatia mitte ükski suurtest parteidest ei mõelnud enam tõsiselt selle üle, et kogu Saksa rahvast üheks ‚organismiks‘ ühendada“.

Samas eessõnas ütleb Kautski, et Marxil olevat ometigi ettekuulutus, mis täpselt olevat täide läinud ja nimelt: „Marx oma kirjas 15. veebr. 1870. a., tähendab enne sõda, kuulutanud ette, et tema ootab sotsialismile rohkem Saksamaalt kui Prantsusmaalt“.

Marxi auks peab ütlemä, et ta õpetused on kokkukõlalises süsteemis: üks osa on lahutamata lülis teisele, teine kolmandale jne. Olgu tähtsamad nimetatud: ajaloo seletus materialistlik-egoistliste huvide alal, klassihuvid ja klassivõitlus, sotsiaalne revolutsioon proletariaadi diktatuuri läbi, kommunistiline seltskonna kord, selle paratamatus ja peatine tulek või realiseerimine — kõik need momendid ta õpetustes on sedavõrd teineteist toetamas — üleval pidamas, et kui üks ära võtta, tühjaks või eksliseks pidamise läbi, siis kogu Marxi õpetuste ehitus kokku variseb.

Ja sotsiaalse revolutsiooni ettekuulutamine Marxi poolt oli osa ja päälegi veel tähtis osa ta õpetustest: ta oli põhjendatud Marxi otsuste või resümees pääle ta arusaamisest seltskondlik-ajaloolisest, temaaegsest ja oodatavast, tuleviku edenemise tendentsist — ta arusaamise pääle oma enese õpetustest ja nende süsteemist. See, kes arvab, et ehk küll Marxi sotsiaalse revolutsiooni ettekuulutamine ekslik oli, kuid ta teised õpetused on siiski õiged, tahab selle läbi küll ütelda, et ta Marxi õpetustest paremini või õigemini aru saab kui Marx ise oma õpetusest aru sai.

Sisulikult ei ole Marxi õpetused mitte teaduslikud ja nimelt sellepärast, et nad õiged ei ole. Marx opereeris oma õpetuste loomises puuduliku materjaliga ja seegi materjal, mis ta silm nägi ja ta kõrv kuulis, muutus ta ettekujutuses teiseks.

Töölise liikumise ajaloolased, nii Ameerikas kui ka Euroopas, peavad harilikult marksistlike liikumise alguseks kommunistlike manifesti promulgeerimise aega. Euroopa mail, eriti Saksamaal, on juhitud tööliste liikumist Marxi õpetuste alal juba põlved, aga saavutused, kus on selle liikumise saavutused, võrreldes Ameerika ja Inglismaaga, kus marksistlik liikumist õieti olemaski ei ole?!

Asjalugu on ju nii, et Marxi õpetuste järele ei olegi töölisel kapitalistlike valmistusviisi juures võimalik mingisuguseid saavutusi saada, pääle klassiteadvuse ja klassivõitluse kasvamise sotsiaalse revolutsiooni läbiviimiseks. Seletab ju kommunistlike manifest, et tööline vajuda oma elutingimuste paranduse asemel tööstuse edenemise ajal ikka rohkem ja rohkem allapoole, isegi allapoole oma klassi äraelamise võimalust. Tööline muutub pauperiks (kerjuseks) ja pauperism kasvab isegi kiiremini, kui rahvas ja rikkus.

Ka oma õpetustele põhjanevas töös „Väärtus, hind ja kasu“ õpetab Marx, et kapitalistlike valmistuse üldine tendents on mitte tööpalga kõrgendamise, vaid selle allarõhumine — viimse võimaluseni (elu ja sugu alleshoidmiseni) ja et tööliste ametiühingud ei tohi unustada, et nad võitlevad tagajärgede, aga mitte põhjuste vastu. Nemad võida küll ajutiselt peatada tööpalga langemist, kuid üldise tööpalga langemise tendentsi vastu on nad võimetud. nende võitluste tagajärjed on ainult palliatiivsed.

Ka ei aita tööliste palga tõstmiseks töövõljalikus. Marx leiab oma „Palga-töös ja kapitalis“, et mida rohkem tööline töötab, seda vähem saab ta palka, sest tema võistleb oma seltsilise-tööliselega, kes jälle omakord temaga võistleb — nii võistleb tööline iseenesega — dialektika!

Töölise tööpalga alalist allapoole vajumist seletab Marx sellega (Kapital, 1867, ptk. VII, lehk. 111), et tööjõud (seega tööline, sest tööjõud on üks ta lahutamata inimline osa) on kaup (just niisama, nagu seda nael seepi, pudel piima, kirves, toop õunu jne. on). Ainuke vahe on see, et tööjõu — kauba — eest maksetakse alla ta pärisväärtust, kuna muu kauba hind on nende pärisväärtuse järele.

Nii kujutas Marx kapitalistlike valmistusviisi niisugusena ette, kus tööliste elujärg alatasa halvemaks läheb.

Härra Martna, kui marksist, seletab aga oma vastuses, et Euroopas, eriti Saksamaal, on tööliste haridus silmnähtavalt tõusnud. Selle tõenduseks toob ta ette, et igal Euroopa tööstusemaa tööliste parteil olevat oma haridusasutuste võrk ellu kutsutud, mis kindla, teadlikult valitud ja otstarbekohaselt kokkuseatud programmi järele tööliste haridust täiendada.

Härra Martna seletab edasi, et ka majandusliselt olevat marksistlike töölised klassivõitluse alusel seistes mõndagi võitu saanud. Töökaitse ja sotsiaalseaduste poolt olevat Euroopa Ameerikast ees. Paarikümne aasta jookul olevat tööaega Euroopas märksa lühendatud ja 8 tunni tööpäeva võit olevat juba niihästi kui kindel. Oma võrdlust Ameerikaga lõpetades kinnitab härra Martna, et „keegi ei või salata, et marksistlike Euroopa töölised eesrinnas sammuvad“.

See, et Euroopa tööliste elujärg endise ajaga võrreldes paremaks on läinud, toetab just seda väidet mu kirjutuses, et Marxi õpetus, nagu läheks töö-

liste elujärg kapitalistlise korra juures alatasa halvemaks, õige ei ole. Ühes sellega langeb ka Marxi poolt ettekujutatud klassivõitluse ja sotsiaalse revolutsiooni teoria ära.

Euroopa tööliste elujärg on Marxi ajast alates paranenud, Marxi õpetusest hoolimata. Õigeks peab ka seda pidama, et kui Euroopa töölisteriikumist Marxi õpetuste asemel oleks juhitud alaliselt muutuvate ja edenevate olude järele, tööliste loomusunni järele, tööliste igapäevaste tarviduste ja nõudmiste järele, tööviljakuse ja hariduse tõstmise püüetel, siis oleksid Euroopa maade tööstuse tegurid palju tugevamad ja ka tööliste elujärg palju parem kui praegu, ja väga võimalik, et isegi parem kui Ameerikas.

Euroopa mannermaarahvaste õnnetuseks on pääasjalikult just see lugu, et nende tööstuse tegurid nõrgad ja rahva ostujõud — sisemine turg — kehva, mitte aga raha puudus, nagu Euroopa rahvad ise näikse arvavat. Raha on ainult ärilise läbikäimise abinõu, ehk küll tingimata ja väga tarvilik abinõu, siiski on ärielus vaja pääasjalikult ju kaupa tarbeasjadena ja neid saab tööliste tööst, ühenduses masinate, vabrikute ja tööstusliste organisatsioonide tegevusega, — valmistavast tööst ja valmistavast kapitalist. Et need tegurid Euroopas nõrgad, tuleb muude põhjuste hulgas ka tuntavalt Marxi õpetuste arvesse panna. Nende õpetuste pääsisuks on alalõpmata ja armuandmata sõda töö ja kapitali vahel. Ja seesugust marksistlist sõda on kihutatud ja õhutatud säääl juba põlved ja tehakse seda veel praegugi. Selle sõja analoogiana võiks tarvitada ettekujutatud sõda, näiteks, puutüve ja ta oksade vahel — tüveks tööd ja oksadeks kapitali võttes. Süüdistavad nüüd need teineteist eksploateerimises ja peavad sellepärast teineteisega sõda, kooperatiivlise vastastikuse teineteise toetamise ja toitmise asemel, siis, teadagi, jääb terve puu kangu. Ja seesugust pilti pakubki Euroopa tööstus. Säääl ei ole küllalt masinaid, küllalt vabrikuid, küllalt paremaid tööviisid, küllalt hästi organiseeritud tööstuslisi ettevõtteid, küllalt tööviljakust, küllalt sissetulekut tööstuse laiendamiseks, kõrgemateks tööpalkadeks ja selle läbi sisemise turu paisumiseks. Ja missugune tööviljakus saab säääl õieti ollagi, kus Marx õpetab, et töölised on kapitalistide orjad, kapitalistidele „lisa-väärtuse“ loojad jne. Omal ajal panin ma Peterburis tähele, et organiseeritud marksistlised töölised ei saanudki enam tööd teha: „Pea siis mina kapitalistile lisaväärtust looma, parem vean töö juures „sea nahka“ ja nõrgestan selle läbi kapitalisti ülivõimu!“ — oli sagedane ütetus nende hulgas. Ja nad ei jaksanudki töökohti pidada, nad põlgasid tööd, selles ainult oma eksploateerimist nähes, muud — positiivset — aga midagi.

Seesugune vaade töö pääle ei vähendanud mitte üksi tööviljakust, vaid ta mõjus laastavalt, isegi demoraliseerivalt tööliste eneste, iseäranis aga nende vaimlise tervise pääle, neid piirita pessimistlikeks, nukrateks ja vihas- teks tehes. Ja kuidas võiski asi teisiti olla: marksistide kõned ja kirjandus, mida nad kuulasid ja lugesid ja mida nad lapseliku usaldusega õigemateks kui õigeks pidasid, nõretasid algusest lõpuni kui lõpmata jeremiaadid, kui Laatsaruse laul, süüdistustest ja kaebtustest kapitalistide kui tööliste kurnajate, eksploateerijate ja vereimejate vastu. Kõik ümbritsev elu tööstuslise korra juures kujutati halvaks, mädanevaks ja haisevaks. . .

Kuid rõõmustavaks nähtuseks on see, et Euroopa töölised näikse viimasel ajal ärkanud olevat Marxi halvast unest. Vaatamata, et säääl mõnel maal suured marksistlised parteid on, kuid need koopereerivad juba sagedasti kodanliste parteidega ühiste huvide nõuetel, kuna kapitalistide sünamine igal või-

malikul ja võimata juhtumisel juba raugema näikse. Kuigi nende parteide juhid samal ajal veel oma näo Marxi poole hoiavad ja Marxist räägivad, siis ei muuda see ju asjalugu, sest on ju tegelikud sammud need, millel kaaluv raskus. Marksistliste parteide koopereerimist kodanliste parteidega on tähele panna Marxi õpetuste kodus — Saksamaal, ka minu vanal kodumaal, Eestis, ja igal teisel Saksamaa piirimaal, kus Marxi õpetus teatava piirini mõjule pääsenud.

Marxi õpetusi, nagu teada, ei ole Ameerika töölised vastu võtnud. Nad on ise oma rada käinud ja seda tehes on nad Euroopa töolistest oma elujärje tõstmises palju ette jõudnud. Nemad ühes tööandjatega on võimaldanud siin tööviljakust ja selle läbi Ameerika majanduslist, eriti valmistuse tegurite tugevust. Sisemiste tööstus-sõdade (nagu streikide, lokautide jne.) kogemused on nüüd neid ikka rohkem ja rohkem otsusele viimas, et need sõjad on mõlematele pooltele ja sellega kogu seltskonnale laastavad, et hoopis kasulikum on nii töölistele, kui ka tööandjatele tööstusline rahu — tööstuslise koopereerimise alal. Seesuguse rahu jaluleseadmise sihis on juba siin tähelepanemise väärt sammusid astunud ja ka juba positiivseid saavutusi võidetud.

Ameerika Tööstusbüroo aruande järele oli oluline tööpalk (rahapalk igapäevaste tarbeasjade hindadega võrreldes) kaevanduse-, terase-, vedamise- ja põllutööstuses kõige kõrgem Ameerikas, selle järele tuli Inglismaa, siis Prantsusmaa, kuna marksistiline Saksamaa alles neljandal kohal — ja see oli juba enne sõda. Ameerika tööliste oluline palk nimetatud tööstusharudes oli juba siis ligilähedalt kaks korda suurem kui Saksamaal!

Mis puutub praegust aega, siis on vahe selles asjas muidugi veel suurem.

Hiljuti avaldas Inglise Töoministeerium oma ametlises Töö Gazettes võrdlevad arvud olulise tööpalga kohta mitmete maade tööstuse keskkolhades ja need arvud on järgmised:

	Keskmine tööpalk võrdluses
Philadelphia, Ühendatud Riigid	221
Ottava, Canada	164
Sydney, Austraalia	144
London, Inglismaa	100
Amsterdam, Hollandi	85
Oslo, Norra	80
Stockholm, Rootsi	80
Pariis, Prantsusmaa	74
Berliin, Saksamaa	64
Praag, Czecho-Slovakkia	54
Brüssel, Belgia	54
Milano, Itaalia	48
Madrid, Hispaania	48
Room, Itaalia	48
Viin, Austria	46
Lissabon, Portugaal	29

Nii on praegune oluline tööpalk Ameerikas umbes kolm ja pool korda ja Inglismaal poolteist korda suurem kui Saksamaal.

Mis tööpäeva tundidesse puutub, siis on Ameerikas 8-tunniline tööpäev, neli töötundi laupäeval, seega 44 töötundi nädalas, kuna Saksamaal on umbes 10—12 tunniline tööpäev, seega 60—66 tundi nädalas. Näiteks Essen'i metalli-

vabrikutes töötavad mehed kahe öö-päeva vahetusega, s. o. 12 tundi iga 24 tunni kohta, kuna Ameerika vabrikutes mehed kolme vahetusega, s. o. 8 tundi iga 24 tunni kohta töötavad.

Mis puutub ettekuulutusse, et Euroopa marksistlistel mail 8-tunni tööpäev tulevikus peaaegu kui kindel olevat, siis räägitakse aga Ameerikas juba 6-tunnilisest tööpäevast tulevikus...

* * *

Viimasel ajal näikse marksistid ühte argumenti Marxi õpetuste põhjenduseks ja õigustuseks tarvitama hakkanud olevat, nimelt, et marksistiline tööliste liikumine on suureks kasvanud. Saksamaal ja Skandinaavia riikides olla sotsiaaldemokraatlikud parteid, ka olla sotsiaaldemokraatline ajakirjandus suur. Ka olevat Saksa ülikoolides õige palju professorisi marksiste.

Mina omalt poolt lisaksin siia veel juurde, et praegune Venemaa kogu valitsus, koolid, raamatukogud, ajakirjandus, kunst, teadus — on marksistline, isegi Vene talupoegade lapsi „oktobreeritakse“ Karl Marksideks. Ja kui nüüd marksistiline liikumine tegelikult elus nii suur on, siis peaks ju see ometi tunnistuseks olema, et Marxi õpetused on õiged, kui mitte igas asjas täpipealselt, siis vähemalt üldises sihtjoones, nagu Kautski seletab, Marxi silmapaistvalt tulnud eksitusi targu vabandades.

Kuid liikumise suurus ei ole veel tõenduseks, et liikumine sisulikult, teorias ja püüetes, on õige. Isegi kogu inimkond on oma ajaloo käigul teinekord eksiteel olnud. Olgu selleks paar näidet:

Suures merelahingus ühelt poolt Marcus Antoniuse ja Kleopatra ühendatud laevastiku ja teiselt poolt Oktaviuse laevastiku vahel, jäänud viimase lipulaev järsku seisma, hoolimata sellest et purjed tuult täis ja orjad kõigest väest sõidnud. Tuukur läinud laeva alla ja toonud säält väikese kala üles, kes, tollaegse arvamise järele, ennast laeva külge hoides, võinud isegi ka kõige suurema laeva paigal hoida. Kuni tänapäevani kannab see kala oma muistse-aja kuulsusest päritud rahvasuus nime remora (tagasihoidja) ja loodusteaduses nime naucrates — laevavõitja. Nõnda ei arvanud mitte üksi rahvas, vaid ka kõik tollaegsed suuremad teadusmehed, näiteks, Lukian ja Plinius Vanem, admiraal ja üks terasem tollaegne loodusuurija ja -teadja. Tema kirjutab omas Historia Naturalis sellest kalast muu seas järgmist: „Mis on veel võimsam, kui meri ja tuuled? Mis on veel suurem kunstitöö, kui laev? Selle pääle vaatamata, võib üksainus pisike kala laeva tormihoos paigal hoida. Suur tuul võib mähada ja lained pööraselt möllata, kuid see väike loomake võib laeva paigal hoida ja nii tormi üle valitseda sel ajal, kui ahelad ja ankrud ei jõua laeva hoida, ja seda ei tee ta mitte raske töö ja jõu pingutusega, vaid lihtsalt sellega, et ta ennast ainult laeva külge hoiab.“

Kõik pidasid tol ajal seda õigeks. Kellegil ei olnud teadmist, et asjalugu nii ei ole. Tol ajal ei teatud veel, et füüsiline jõud on rohkusline ja mõõdetav, et suure keha suure jõu üle ei saa ju väikese keha väike jõud valitseda. Inimkond on küll füüsilise jõu omadustest arusaamises sammu edasi astunud, kuid siiski, väga võimalik, et mõnesaja aasta pärast ajaloolane ka meie mõtteviisi ja arusaamist niisama käsitleb, nagu meie nüüd Plinius Vanema kala kirjeldust käsitleme.

Keskajal peeti üldiselt rahva, kiriku-, riigi- ja teadusmeeste poolt nõidust võimalikuks asjaks, nüüd aga enam mitte.

Olgu paar näidet Ameerika poliitikailmast.

Omajalal leidis Henry George (Dshordsh) Ameerikas, et kõik halbtused tööstuslikes seltskonnas, nagu tööliste eksploateerimine, kelmus ja vargus, vaesus ja viletsus, joomine ja prostitutsioon — kõik inimesed patud ja nõrku- sed tulla maapinna rendi eraomandusest, nagu marksistid arvavad neid tule- vat kapitali eraomandusest. Sotsialiseeri maapinna rent ja siis saabub selle kõikarstiva panakeia tagajärg: paradiislik elu maa pääl. Sellest andis Henry George'i elav fantaasia raamatus „Vaesus ja progress“ nii särava pildi, mis isegi sotsialistlisest või kommunistlisest seltskonna korrast marksistide fan- taasias kuidagi maha ei jää. Henry George mitte ükski ei põhjendanud oma teooriat oma kirjutustes, vaid ta viis teda ka poliitika võitlusväljale. Ta sai tööliste partei liideriks. Partei sisemises võitluses löi ta kõige ägedama la- hingu nimelt marksistidega. Viimaseid toetas Engels Euroopast nii erakirja- des, kui ka kirjutustes suurtes kodanlikes Ameerika lehtedes. Mõlemad poo- led olid häbematalt julged ja kindlad oma teoriat. Henry George löi mark- sistisid ja viskas nad parteist välja. Valimistel New Yorgis võitis Henry George republikaanlaste partei Theodore Roosevelt'i juhatusel ja palju ei oleks puudunud, et ta ka teist suurt kodanlist demokraatlaste parteid oleks löönud. Kuid nüüd on Henry George maapinna rendi ainumaksu (singletax'i) läbi konfiskeerimise teoria ainult veel ajaloo aine Ameerikas, kuna marksism ei ole siin isegi selleks.

Kord tuli ühele tähtsale demokraatide partei juhile, nimelt hiljuti surnud William Jenning Bryan'ile, mõte pähe farmeritele ja töölistele „odavat“ raha luua ja seda arvas ta võimaliku olevat, kui seadusandlisel teel vahe kulia ja hõbeda väärtuste vahel „kindlaks“ teha, nimelt: 16:1.

Partei valis 1896. a. Bryan'i presidendi kandidaadiks, ja see tegi oma „16:1“ poliitilise võitluse pääjuhthüüdeks: Miljonid valijad ja nende hulgas osa ülikooli professoreid uskusid selle juhthüüde sisse ja andsid omad hääled Bryan'ile. Palju ei puudunud, et ta presidendiks oleks valitud. Nüüd aga on see Bryan'i vormel „16:1“ naeru-asjaks saanud, millest nii Bryanil enesel kui ka ta järelkäijatel päris häbi.

Need eelpool toodud näited tõendavad asjalugu, et ühe või teise „tead- mise“ ja teoria sisse uskujate rohkus ei saa olla tunnistuseks, et teadmine või teoria on õige.

Saksa ajaloolased ja avaliku elu juhid ning nende järele ka Vene mõtlejad ja kirjutajad, kellede hulka ka Vene marksistlised kommunistid kuuluvad, vaa- tavad kõrgilt ja eitavalt alla väikeste rahvaste riiklise iseseisvuse pääle, nende iseloomu reaktsiooniliseks ja nende olemasolu seltskondlisele edene- misele takistuseks pidades.

Aga pean jällegi ütleva, et lugu ei ole nii. Võtame võrdluseks väikese Eesti ja suure marksistlise Saksamaa. Eesti on kodanlise revolutsiooni läbi viinud ja feodalismi hävitanud, kuna Saksamaal junkrute feodalism nii ma- jandusliselt kui ka seisusliselt ikka veel alles on just niisama, kui see oli enne sõda. Isegi Saksa junkrute seisuslised auastmed von'ist alates ning vürsti- dega ja kuningatega lõpetades on Weimari konstitutsiooni järele alles jäetud ettekäände all, et need „nimeosad“ olevat, missuguse ettekäände üle isegi kanad võiksid naerda. Eestis on ühekojaline parlamendi süsteem. Saksa- maal ja ka selle osariikides kahekojaline, Eestis on üheastmeline täidesaatev võim — ministeeriumidena, Saksamaal kaheastmeline — ministeeriumidena ja presidendina. Eestis on praegu riigipäana pääminister — riigivanem — vabariiklane, Saksamaal on aga presidendiks monarkist von Hindenburg.

Eestis on vähemusrahvustele haridusline autonoomia antud, Saksamaal ei ole sellest juttugi kuulda jne. Mitte väike Eesti ei peaks omale suurelt marksistiliselt Saksamaalt eeskuju demokraatluses otsima, vaid ümberpöörduvalt. Ühe või teise rahvuse väärtust inimkondlisele edenemisele ei tule mitte otsida liigete päade rohkusest, vaid sellest, mis nendes päades ja iseloomus on.

*

Öeldakse, et Eestis valitseda praegu tööpuudus ja kinnitatakse, et seda kasutada ettevõtjad ja riik tööliste palkade allasurumiseks ja madalalhoidmiseks. Kas ei ole seesugune kinnitus vahest jälle marksistiline pääliskaudne üldistus? Tööpuudus tähendab turu ja kaupade tellimiste puudust ja see tähendab jälle omakord ettevõtete sissetuleku puudust. Ühe osa ettevõtete kassa on nii tühi, et säält mingisugust, ka kõige madalamat, palka ei saa maksta, sest et need ettevõtted kas juba pankrotis ehk pankrotti minemas; teine osa ettevõteteid on niisugused, kellel on ainult niipalju tööd ja tellimisi, et nad ennast vaevalt päälvee hoida jõuavad ja kes sellepärast, kas osa töölisi lahti lasevad, ehk kui nad seda ei tee, siis töölistele madalamat palka maksavad lihtsalt sellepärast, et kassas kõrgema palga maksmiseks raha ei ole; üle jääks ehk ainult osa ettevõtjaid, kes siis tööta olekut tarvitavad, et tööpalka maha suruda.

Seesama ehk on õige ka riigi kohta. Kui riik oma töölistele vähe palka maksab ja palka ehk veelgi allapoole surub, kas ei tule see vahest sellest, et riigi sissetulek ei luba asju teisiti ajada.

Päaseteeks on rahva valmistuse ja kaubanduse, seega sissetuleku suurendamine. Tarvis on rohkem tööd ja osavamad tööd, ehk teiste sõnadega, suuremat tööviljakust, mida aga, paraku, üheski marksistlikes programmis kunagi ei leidu, sest et see käib Marxi teorialle vastu.

Tööturu süstemaatilise organiseerimise kava.

Saksamaa Tööministeeriumi nõuniku, dr. Bergeri kirjutuse järele, mis ilmunud Rahvusvahel. Tööstööbüroo häälekandjas „Revue internationale du travail“, **M. Kurs-Oleks.**

Tööturu all mõistame siin kõiki tööpakkumisi ja nõudmisi, mis tekivad antud kohal. Tööturu süstemaatilise organiseerimise all mõistame kõiki abinõusid, mille ülesandeks neid pakkumisi ja nõudmisi nii tihedalt üksteisega liita ja nende vahel tasakaalu alles hoida, mis tarvilik niihästi sotsiaalsest kui ka majanduslisest seisukohast. Töö on olulisemaks elutingimuseks inimsoo suurele enamusele. Tööpuudus ehk käepärast olev töökäte suur rohkus muudavad töölisklassi elu äärmiselt kindlusetaks ja tekitavad sotsiaalseid rahuusi. Üks saaduste valmistamise produktsiooni päätingimustest on töökäte olemasolu küllaldaselt arvu, kvalitatiivselt ja kvantitatiivselt. Töökäte puudus toob enesega kaasa produktsiooni vähenemise, majanduslise korra vaesenemise ja nende aluste nõrgenemise, millele tugeneb seltkond. On sellepärast tarvilik nõudmise ja pakkumise vahel tasakaalu alal hoida tööturu meetodilise organiseerimise abil.

Kuna teatava maa tööturu seisukorral on suur mõju rahva sotsiaalse seisukorra ja tema arenemise pääle, siis on küll kohane seda küsimust vaatluse

alla võtta mitte üksikult, vaid ühenduses sotsiaalse ja majanduslise poliitikaga ja seda tarviduse järele erilisemalt liita ühe ehk teisega. Käesoleval ajal, kus selle küsimuse inimlikul küljel on kõige suurem tähtsus, on ülekaalus sotsiaalne külg. Kuid peab hoiduma ühekülgse järelduste tegemise eest ja ei tohi unustada, et tööturu seisukord on eeskätt tööstuse edust — kuna tema pääasjalikult töökäsa tarvitab — ja et tööturu poliitika oleks kadumisele määratud, mis seda põhimõtet hooletusse jätaks ehk tööstuse huvide vastu võitleks. Vahekord maa tööturu ja sotsiaalse poliitika vahel annabki küsimusele iseäralise huvi, teeb teda ühtlasi eriti keeruliseks ja õigustab tähtsuse, mida talle tänapäev kõigis edumeelsetes maades annavad majandusteadlased ja seaduseandjad.

Ajalooline ülevaade.

Nagu mitmelgi teisel alal, on ka tööturu teooria arenemise eel käinud praktilised saavutused. Kohtadel on abinõusid tarvitusele võetud sagedasti tarviduse järele, et tööturgu uuesti tasakaalu viia, kuid üldiselt, ilma et oleks kindlat kava silmas peetud, kuidas neid ühtlustada samasuguste abinõudega, mis on tarvitusele võetud teistes raioonides ehk teistel maal. Ainult järkjärgult avanes võimalus mõnest üksikjuhtumisest üle minna üldisele ja süsteemaatilisele abinõude käsitlemisele, neid laiendada terve provintsi pääle, siis terve maa pääle, kus neid on alguses ainult tarvitatud mõnes omavalitsuses ja lõpuks neid teha rahvusvaheliste abinõude aineks ja koostöö lähtekohtaks maade vahel, kus kerkivad samad küsimused.

Oleks huvitav uurida, mil määral vanas Kreekas ja Roomas suured korraldustööd ette võeti mitte ainult valitsevate klasside kunstimaitse rahuldamiseks, vaid ka töövõimaluste loomiseks. Olgu kuidas on, meil on olemas töökavasid, mis keskajal selleks loodi, et töökäsa ametisse panna. Gildede ajalugu annab sellest tunnistust, samuti suured abiandmise tööd, mille tulemused veel tänapäev olemas, näit. „Nälja Müür“ Praegas.

Kuid alles uuel ajal paistab see küsimus silma omas täies ulatuses, kus tehnilised ülesleidused, läbikäimisabinõude arendamine ja kapitali koondamine on äärmiselt keerulise majanduslise süsteemi loomise võimaldanud. Uueaja süsteemi tärkamisega on töö ühe peremehe teenistuses üldiseks reegliks muutunud, tööstustöölise arv on määratult kasvanud ja töösaamise võimalused on muutunud hulga rohkearvulisemaks ja mitmekesisemaks. Pakkumise ja nõudmise suurenemine, tööjaotuse printsiibi laialdane tarvitamine ja teatava kindla geograafilise üksuse laienemine endisega võrreldes, kõik kokku on tööturu järjest keerulisemaks muutnud. Tööstussüsteemi aegu on töölisel raskemaks läinud kohast tööd ja peremehel töökätt leida, kes täpselt vastaks tema nõuetele. Kui tekkisid perioodilised kriisid, mis tööstust puudutavad ja töövõimalusi kitsendavad, pani tööpuudus töötajat seisukorda, sagedasti ilma väljapääseteeta, mis nõudis riigi vahelesegamist. Terve XIX aastasaja vältel organiseeriti hädaabitöid, mis ette võeti tööpuuduse vastu võitlemiseks ja mida lõpetati kriisi möödumisel.

Selle vastu aga on omandanud asutused, mis on sihitud töökäte nõudmise ja pakkumise kokkukõlastamisele, kestvama kuju. Esimesed kohakuulamise kontorid olid emb-kumb, kas tööstusliste ettevõtete harud, ehk iseseisvad ärilised ettevõtted. Hiljemini valitsesid neid üldkasulikud seltsid ja ühingud. Siis haarasid peremeeste ja tööliste organisatsioonid neid oma kätte ja tükk aega paistis nende kontorite juhtimine kujunevat tüliõunaks nende vahel.

Kuid aegamööda pandi tähele, et kohakuulamise asutused peaks lahus olema majanduslisest võitlusest, kui nad tahavad oma ülesandeid täita, ja kuigi neid töölise ja peremeeste organisatsioonid peaks juhtima küllalt erapooletult, peeti siiski soovitavaks mõlema grupi koostöötamist avalikkudes kontorites, mis tegutseksid täieliku erapooletuse põhimõtetel. Briti 1909. a. tööbörsede seadus laiendas esimest korda sarnast süsteemi üle terve riigi pääle. Mõnes riigis on tööbörsed praktiliselt lahendanud teatava arvu küsimusi, mis lähedases vahekorras tööpuudusega, nagu kutsevalikut, õpipoiste äramahutamine, küsimused, mis selle läbi palju pakilisemaks on muutunud, et naised tööstusse on ilmunud.

Sõda pani seisma selle aeglase arenemise. Miljoneid kutsetöölisi kisti nende töölt. Mõnedel ametialadel vähenesid inimtagavarad suurelt, kuna nad teistel aladel tuntuvalt kasvasid. Enne kuulmata arvul tarvitati naiste tööd tööstuses. Demobiliseerimine ja töökäte tagasitulek rahuaja tööstusesse andsid tööturu küsimustele äärmise teravuse. Demobiliseerimise ajajärgul sündisid, muidu väga lahkuminevates riikides, arvurikkad abinõud, millest nii mõnigi oli möödaminev, puudutades iseäranis töökäte väerinnalt kojulaskmist, sunduslikku tööandmist, lahtilaskmise keeldu ja olemasolevate kohtade jaotust suurema arvu isikute vahel iga üksiku tööaja kestvuse piiramise abil. Miljonite sõjasvigastatute äramahutamine tööstuses tekitas uue küsimuse, mis suuremas osas riikides muutis haruldaselt keeruliseks tööturu organiseerimise, olgu, et julgustati tööstureid vigaste vabatahtlikult töölevõtmisele, nagu Suur-Britannias, ehk, et seadus nende töölevõtmist sunduslikuks tegi, nagu suuremas osas mannermaa riikides. Iseenesest juba rasked lahendada, muutusid need küsimused veel keerulisemaks tõsise majanduslise kriisi läbi, mis sõjale järgnes pea kogu Euroopas. Kuna tööbörsed võimetuks muutusid neist uutest raskustest üle saama ja kuna mitmes riigis hädaabitöödest, olgu nad kui suureulatuslised tahes, ei jatkunud, et kõiki tööta olijaid tööga varustada, siis hakkasid arenema toetus- ja kindlustusasutused tööpuuduse vastu võitlemiseks, millel enne sõda olid nõrgad, kuid mitte tähtsusetu, eelkäijad Gend'i vabatahtlises kinnitussüsteemis ja algkuju Inglise sunduslikus kindlustussüsteemis.

Viimastel aastatel on tööpuuduse küsimus pea igalpool esimesel plaanil sotsiaalpoliitikas, vahest otsekohe kaheksatunnilise tööpäeva järele. Rahvusvaheline Tööstööbüroo ei oleks ka siis saanud huvituseta nii tähtsast küsimusest mööda minna, kui see mitte nimelt kavas aset ei oleks leidnud rahulepingu XIII osa sissejuhatuses. A. 1919 võttis Washingtonis Rahvusvaheline Töökonverents vastu konventsiooni kava, kus iga liige, kes kava ratifitseerib, ennast kohustab tasuta tööbörsede avama, mis alluvad keskvõimu järelevalvele ja komiteesid ellu kutsuma, mis koosnevad tööliste ja tööandjate esitajast ja kus harutusele tuleks kõik, mis puutub tööbörsede asjasse. Üks teine soovivaldus nõudis äriliste kohakuulamise kontorite sulgumist, töötajate salkade korraldamist teatavas riigis, et neid tarbekorral tööle asetada ühes teises riigis, igas liigeriigis mõjuva tööpuuduse vastu kindlustamise organiseerimist, avalikkude tööde ühtlustamist selleks, et tagavaraks jätta neid nii palju kui võimalik tööpuuduse aja jaoks ja nende raioonide jaoks, kes eriti selle nähtuse all kannatavad. Konverentsi järgmistel istangutel ja rahvusvahelise tööstööbüroo ajakirjanduses on seda küsimust laialdaste andmete abil põhjalikult uuritud. Inglise keelega maades on olnud teadusliste uurimuste ja isegi praktiliste katsete aineks tööturu vahekorrad

hindade liikumise ja rahaväärtusega, samuti panga kontrolli küsimus majanduslike tegevuse üle. Lõpuks on rändamise küsimused, töötajate kogude arvelevõtmise eesmärgiga, neid mõnel teisel maal tööle asetada, tekitanud vaie-lusi rahvuslisi ja rahvusvahelisi, samuti on ta üksiku riigi seadusandlusel alu-seks, ja kuulub rahvusvahelisele korraldamisele konventsioonide abil.

Kõigi nende tööde ja siia kuuluvate seaduste ja määruste lühike vaatlus näitab, et tööturu organiseerimine on tähtis, kuid teatava määranis iseseisev osa majandus- ja sotsiaalpoliitikas. See võrdlev iseseisvus paistab rohkem silma, kui tähele panna, et sotsiaalpoliitikas nii edumeelsed maad, nagu Daani ja Queensland, on enam-vähem koondanud iseteksti kõik sellesse küsimusse puutuvad seadused. Enne aga kui kokku seada süstemaatilist kava, on tar-vis vaatluse alla võtta sidemeid, mis olemas küsimuse mitmekesisiste poolte vahel, ja hoolega piirised tõmmata.

Viimastel aastatel on ilmunud terve rida uurimustöid, võrdlevaid ja ana-lüseeerivaid, iseäranis puudutades küsimust rahvusvahelisel pinnal.

Korralised abinõud.

Tö bö r s e d.

Korralikkude, normaalsete abinõude hulgas, mis tööturu organiseerimise aluseks, on töbörsed esimesel kohal. Uue aja majanduslike korra juures on tarvilik, et töbörsed töötaks alaliselt, sest iga päev, iga tund vabanevad kohad ja jäävad töölisel tööta, olgu see tingitud vabatahtlikust lahkumisest, või töölt lahvilaskmisest. Tööturu ulatus ja töötajate arv, mida tuleb ära paigutada, õigustavad täielikult töbörsede olemasolu, mida omalt poolt veel tarvilikumaks teeb tööjaotuse printsiibi üldine käsitlemine. Ilma nende vahe-talituseeta oleks tööandjal raskusi temal tarvisoleva töölise leidmisel kõige kiiremal ajal, kuna tööline ei saaks omale muretseda ilma vaevata kohta, mis vastaks tema maitsele ja võimetele. Töölise hääkäekäik, tema tööviljakus ja majandusline väärtus oleneb koha leidmise küsimuse lahendamisest.

Kutseharidus ja valik.

Töbörsed teevad tegemist ainult töölistega, kes valmis on ametisse astuma. Tööturg on tasakaalus, kui vabade töökohtade arv ja iseloom vastab tööd otsivate tööliste arvu ja kvalifikatsioonile. Seda tasakaalu võib saavu-tada ainult siis, kui töölisi, iseäranis noori, aidatakse valida tööd, mis vastaks nende annetele ja mis neile ühtlasi pakuks teatavat väljapääseteed olevikus ja tulevikus. Osavus ja tarviline ettevalmistus olevate kohtade täitmiseks etendab tähtsat osa, kuna kvalifitseeritud, mitte-kvalifitseeritud ja esimese järgu oskustööliste arv ja igal kutsealal praegused ja tulevased võimalikud pakkumised üks teist katma peavad. Seda tasakaalu kindlustada on kutse-lise orientatsiooni osa, mõju avaldades kutsevaliku pääle ja ära kasutades tin-gimusi, mis soodsad töbörsede korralikule töötamisele.

Tööturu organiseerimise üheks normaalseks ja korrapäraliseks algatu-seks peab olema kutseline orientatsioon. Igal tehnilise ja majanduslike korra uuendusel on oma otsekohene ja kauge vastumõju töökäte nõudmise pääle mitmesugustel kutsealadel. Ka peab kutselise orientatsiooni sissejuhata-v töö üldiseks töökäte mahutamise küsimuses püsiv olema, samal ajal ka kohane-misvõimeline uutele tarvidustele. Meie aja majanduslike korra keerulisus ja

üldine tööjaotuse printsiibi maksvus õigustavad ühel määral kestvate asustuste töötamist kutselise orientatsiooni alal.

Õpipoiste äramahutamise küsimus on lähedalt seotud kutsevalikuga. Enamalt jaolt ei ole sellest küllalt, et noorele mehele nõu anda kutsevalikus, iseäranis tähtis on teda ametit õppima panna, s. t. õpilasele koht leida, mis tal ilma vahetalituseeta raske oleks, kuna praegusel ajal nende arv on väga piiratud.

Kuid ei tohi silmast lasta, et õppimine töökojas on harilikult ainult üks osa ettevalmistusest kutsele, et teda pea alati tuleb täiendada teoreetilise õpetamisega. Ettevalmistust kutsele tuleb wiia kutsekoolidesse.

Psühhotehnika ei ole tööturu organiseerimisest rippumata asi, vaid kutsevaliku teaduslik abinõu, nagu seda on ka mitmed teised abinõud. Kutse teidide ehk katsumiste ülesandeks on kohaste meetodide varal selgitada teatava isiku andeid ja produktiiviteedi ulatust, mitte nurimise enda pärast, vaid et teda otstarbekohaselt juhtida. Psühhotehnik annab kätte tarvilikud tööriistad, et kutsevaliku juures kõige peenemaid katseid saaks ette võtta. Tema kaasabist loobuda tähendaks kahju kutsevalikule endale ja tööturu tasakaalule. Igakord ei tohiks jätkuda näpunäidetest, mida annavad testid ehk katsumised, et otsustada, missugust kutset valida. Tõepoolest, nad ei anna ju veel ühtki päris kindlat seletust isiku kohta, tema endiste elutingimuste, tema maitsete ja kalduvuste kohta, asjaolud, mis samuti tulevad arvesse võtta, kui praegused elutingimused ja tööturu väljavaated.

Erakorralised abinõud.

Oleme üles lugenud normaalseid ja korralisi teesid, mis moodustavad tööturu organiseerimise algolusid. Neid abinõusid võetakse tarvitusele, kui tööstus pakub töökätele normaalseid väljavaateid, neil on ülesandeks vabaid kohti varustada käepärast olevate töökättega.

Kuid kaunis sagedasti ei suuda tööstus ära mahutada kõiki käepärast olevaid töökäsi, kas paratamata põhjustel, või puuduliku korralduse tõttu. Vastupidi, juhtub iseäranis uuesti tööstuslisteks muutunud raioonides, kuid ka maalidel väikese rahvaarvu juurekasvuga, et kohad täitmata jäävad kas töökäte puudusel, ehk sellepärast, et ei leidu ühtki abinõu, kuidas pakkumisi ja nõudmisi ühtlustada. Need ebaloomulikud olukorrad moodustavad äärmiselt mitmekesiseid nähtusi ja nõuavad väga mitmesuguseid parandusabinõusid. Igatahes on neil parandusabinõudel üks ühine joon, mis neile annab erakorralise abinõu iseloomu: neid sunnib tarvitusele võtma majandusliste jõudude hariliku mängu katkestamine, mis tarvilikuks teeb riigi- ja omavalitsusväimude vahelesegamise.

Sunduslik töönõudmise ja pakkumise reglementeerimine.

Erakorraliste abinõude esimese järgu moodustavad need abinõud, mis tööturul sundusliku tasakaalu loovad, vahele segades pakkumise ja nõudmise ühtlustamisel, ilma et nad hooletusse jätaks väljapääseteed, mida pakub tööstus. Iseäranis kuuluvad siia abinõud, mis sihitud sundusliku töölepalkamise ja lahtilaskmise poole, ehk need, mis lahtilaskmise õigust piiravad, või koguni keelavad. Harilikkudel aegadel tunnistatakse üldiselt seaduslist õigust töölepingut sõlmida või mitte. Kriisiaegadel võib seda õigust tuntavalt piirata. Nii võib juhtuda, et töötingimused, mida peremehed ja töölised vabatahtlikult

vastu on võtnud, mitte enam majanduslistele ja sotsiaalsetele tarvidustele ei vasta, tekib äkiline töökäte pakkumise vähenemine ehk suurenemine, ilma et vastav nõudmine muutunud oleks, nii et tasakaal hävitatud ja piinlik seisukord kauemini kestab, kui majandusline ja sotsiaalne rahu seda lubab. Viimaste aastate jooksul, pärast demobilisatsiooni, pakub suurem osa riikidest kõige selgema näite ajutisest töökäte liigrohkusest. Pidi ajutiselt iseäranis abinõusid tarvitusele võtma, et sõjaväljalt kojulastuid tööstuses ära mahutada: emb-kumb, kas üht osa lahti laskma, iseäranis naisi, ehk sunduslikult tööliste arvu suurendama, ehk tööpäeva kestvust lühendama. Vastukaaluks anti välja suundmäärusi, mis töölolijate lahtilaskmist takistasid.

Pea igalpool vaadati nende abinõude kui ajutiste pääle, sest tööstuse seisukord ei olnud soodne kestvaks seaduslikuks reglementeerimiseks. Eriti ei olnud sel teel võimalik suurendada nõudmist tööliste järele, mis oleneb majanduslistest tingimustest. Oli ainult osalt võimalik tööliste arvu suurenemist tasa teha tööpäeva kestvuse lühendamisega, sest kõige päält tuli arvesse võtta vabrikute ulatust ja tehtud tööde iseloomu. Igatahes leidub veel mõnel maal jälgi neist korraldustest, iseäranis Saksamaal, kus töö lõpetamine ja vabrikute sulgumine alluvad kitsendustele.

Iseenesest mõista mõjub tööaja reglementeerimine tööruutu seisukorra pääle, kuid see mõju on keerulisem, kui ta esimesel pilgul paistab. Ei julgeks tõendada, et tööaja lühendamine enesega kaasa tooks alati ja igal tingimisel käepärast olevate töökohtade arvu suurendamise. See küsimus pakub teaduslisele uurimisele veel laialdase tööpõllu.

Abinõud, mis sihitud selle poole, et ametisse panna vigaseid, ehk teisi töölisi, kelle tööviljakus väikene, moodustavad ise järgu. Suuremas hulgas sõjast osavõtnud riikides on sunduslik teatava arvu sarnaste tööliste töölevõtmine, ja seda veel tükk aega. Kuid sõna tõsises mõttes ei moodusta need korraldused osa üldisest tööturu poliitikast: need on iseäralised abinõud, mis silmas peavad neid isikuid, kes iseäralist hoolekannet vajavad.

Tööde ühtlustamine ja jagamine.

Kuna lõpetatud on suurem jagu abinõudest, mis pidid päälesõjaaegsel tööturul sunduslikult tasakaalu looma, siis omandavad seda suurema tähtsuse korralised, mis on sihitud olemasoleva töö jagamise ja kontrolli poole. Neil on eelmistega ühiseks jooneks maksta panna tööstuse käigu kohta iseäralist vahelesegamist, mis sisaldab mitte uute tööde loomist, vaid olevate võimaluste paremat kasutamist. Need abinõud tahavad ühtlustada ettevõtetud tööde tegemist ehk neid tagavaraks hoida tööpuuduse ajajärkude jaoks ja raiooni-dele, mida see nähtus eriti puudutab. Kuid ei sisalda otsekohest sundust, nagu eelpool nimetatud abinõud.

Võib vahet teha mõlemat laadi abinõude vahel. Esimesed peavad silmas avalikke töid ja lepinguid, see tähendab — riigi- ja avalikkude asutuste majanduslist võimu, mis puutub neisse kui lepinguosalisse. Avalikkudel töödel — millel suuremas jaos riikidest on suur tähtsus — on tööturul reguleeriv osa etendada. Siin ei ole koht üksikasjalikult uurida hulgalisi ja mitmekesiseid raskusi, millega kokku põrgatakse nende abinõude tarvitamisel, olgu nad administratiivsed, rahanduslised, tehnilised, või kliimaatilised. Nimetame ainult, et asjaolu, et avalikud tööd enamalt jaolt on ehitustööd, ei ole ülesäämata takistuseks nende paremal jaotusel. Mitmes riigis, iseäranis Ameerika Ühisriikides, on hakatud ehitustöid ette võtma talve jooksul ja ka eraette-

võtjad ei hoiu enam kõiki oma tellimisi suvekuude jaoks. Tõepoolest on raske omale ette kujutada kõiki tagajärgi, mis on saavutatud avalikkude tööde kasutamise ja tööturu reguleerimisel. Mitmes riigis, eriti Schveitsis ja Itaalias, on avalikkude tööde jaotus sammu pidanud nende tööde arvu ja tähtsuse teadliku suurendamisega, nii et see uus poliitika on õieti loonud uusi töösaamise võimalusi.

Mõjuvaks tööturu reguleerimise teguriks on veel otstarbekohane panga krediidipoliitika. On tuntud tõde, et harilikul ajal kapitali rohkus, mis eraettevõtjal kasutada, mõjutab tuntuvalt elavat tegevust, hinnaliikumist, tõuget tööstusele, järjekult ka tööliste äramahutamist tööstusettevõtetes. Selle kapitali hulgas on otsustavaks teguriks pankade rahanduspoliitika ja kõigepeält emissiooni keskpankade poliitika. Seni on pankasid juhtinud nende rahanduspoliitikas pääsjalikult nende liikuvad tagavarad, tänapäev nõutakse, et nad oma tegevust nii juhiks, et majanduslist tegevust reguleerida ja tööturgu stabiliseerida. Sellest seisukohast on neil ülesandeks krediiti kitsendada, kui liiga intensiivne töötamine välja kutsub tööliste puuduse, vastupidi aga krediiti laiendada, kui majandusline tegevus aeglasemaks on muutunud ja tööturg ühvardab ummistuda. Rahvusvahelise Tööstusbüroo aruanne tööpuuduse kriisi üle 1919—1923 pakub andmeid tingimuste kohta, millistel sarnane mõju võib avalduda, mis tulevastel teaduslikudel uurimustel väärtuslikeks aluseks. Ühisriikide föderaalpankade poliitika 1923. 1924 pakub praktilist näidet tagajärgedest, mida on võimalik saavutada meetodilise pangategevuse kaudu. Diskontoprotsendi õnneliku tõstmisega 1923. a. algul ja osa portfelli müügiga suutsid nad valmistuse rütmi, mis liiga suureks kujunes, aeglasemaks muuta, ja aasta hiljem hoidsid nad vastupidise poliitikaga ära eelseisva väärtuste langemise. See on tähtis asjaolu, et seda meetodi tarvitati kõige laiemalt riigis, kus raha kõige stabiilsem. Majanduslike tegevuse kontroll krediidi abil eeldab tõepoolest tervet rahaasjandust ja inflatsiooni puudumist. Mida suuremas hulgas riikides need tingimused maksvusele pääsevad, seda rohkem tähelepanu saab arvatavasti oma pääle tõmbama eelpoolnimetatud tööturu reguleerimise meetod.

Uute töövõimaluste loomine.

Kirjeldataud abinõude ja nende abinõude vahel, mis nüüd vaatluse alla tulevad, on teoreetiline vahe väga selge: esimestel on sihiks õiglaselt jaotada aias ja ruumis olemasolevaid töövõimalusi, teised sihivad uute võimaluste loomise poole. Praktiliselt ei ole siiski alati kerge kindlat piirjoont tõmmata mõlema liigi vahel.

On selge, et need erilised abinõud vastavad ebanormaalsetele tingimustele tööturul. Nende tarvitamine teeb vajalikuks algusest pääle kapitali mahutamise, mis otsekohe tagasi ei tule: ettenähtavate kulude tähtsus muutub muu seas ettevõtetud tööde iseloomu ja tarvitatud meetodide järele.

Töövõimalusi loovaid abinõusid võib jaotada kahte liiki: hädaabitööd ja abinõud, mida võib nimetada orgaanilisteks. See jaotus jätab kõrvale tähtsa rea korraldusi, mis on sõjast saadik mitmel tehtud, et ergutada eluhoonete ehitamist. See kõrvalejätmine paistab meil õigustatud kõige peält teoreetiliselt põhjusel: kui ehitatud majad tõsist nõudmist rahuldavad, siis ei ole nende ehitamisel otsekoheks sihiks tööd luua ja ta ei asu meie uurimuse raamidesse; veel rohkem on see õigustatud praktilistel motiividel. Pääasi, mida silmas peetakse majade ehitamisel, on see, et neid ehitada võimalikult suurel

arvul ja et nad vastaks praegusaja tervishoiulistele, kõlblistele ja sotsiaalsele nõuetele, sest mitmel juhusel on raske kokkukõlastada neid tingimusi sundusega — kõige suurema arvu tööliste tööd anda.

Hädaabitööde all mõistetakse harilikult ettevõtteid, mis otsekoheselt kindlale töölisteliigile katsuvad tööd muretseda (kõige sagedamini mitte-kvalifitseeritud töölistele), ja mida ülal peetakse häätahtlikkude annetuste ehk laenude abil ja mis selleks kavatsatud, et võimalikult kõige suuremat arvu töölisi tööle võtta. Siia liiki kuuluvad, näiteks, uudismaa kõlbuliseks tegemine ja maaparanduse tööd, maatorutamised ja veejuhtimise tööd, metsade istutamine, kallaste kindlustamine, soode kuivatamine, teede, raudteede ja kanalide ehitamine, nivelleerimistööd jne. Pea kõik Euroopa riigid ja suurem hulk riikidest väljaspool Euroopat on sõjast saadik sarnase iseloomuga töid organiseerinud ja on nende pääle sagedasti vaadanud kui hariliku avalikkude tööde kava laiendamise pääle. Viiks meid meie küsimusest liiga kaugele, kui arutaks sellel alal tarvitatud metoode ja saavutatud tagajärgi.

Abinõudel, mida nimetasime „orgaanilisteks“, on siliks suurendada ettevõtete mahutamise võimet ja laiendada piirkonda tööd otsijate tööliste kasutamise huvides. On vaevalt võimalik neid täielikult üles lugeda, sest nad on äärmiselt mitmekesised, nende tarvitamise põld on teoreetiliselt piiramata ja üksikud sammud, mida võimalik astuda, on praktilises elus lõpmatud. Nime-tame esimesel kohal ettevõtte tööriistade ja sisseseade parandamist, uute valmistusviiside tarvitusele võtmist, uute ehk teistsuguse väärtusega saaduste, artiklite valmistamist, tehnilise ja kaubanduslise organisatsiooni täiendamist, üldiselt — kõike, mis kaudselt ettevõtte viljakust tõstab. Siia liiki loeme ka kõike, mis elustab väljaveokaubandust, nagu see näit. ette on nähtud Inglismaa vastavas seaduses, Belgia seaduses aastast 1921, toetuses, mida antakse Schweitsi uuritööstusele jne. Teine ülesehitav metood seisab selles, et korraldada ettevõtetes enestes hädaabitöid mingisugusel kujul: peremehed kohustavad ennast töölistele tööd andma, kes muidu tööta jääks, vastutasuks aga saavad nad osa krediidist ehk toetussummast, mida abiandvad asutused oleks välja pidanud andma, kui need töölised tööta tööliste nimekirjadesse oleks jäänud. See on süsteemi põhimõte, mille Inglismaal ette pani sir Alfred Mond. Võib töölisele ka lubada pileтите hinnaalandust ehk koguni hinnata piletit, et talle võimaldada kergemini pääseda töökohale, tööriistade ostuhindasid võib alandada, tema perekonna hääkäekäigu eest hoolitseda, kui tema kaugemal tööd leiab. Lisame juure, et suuremas hulgas Euroopa riikides on korraldatud kursusi kutsehariduse omandamiseks mitte-kvalifitseeritud töölistele, ehk nendele, kes soovivad oma ametit muuta. Sõjavigaste ettevalmistust kutsele võib lugeda üheks abinõuks tööpuuduse vastu võitlemisel.

Väljarändamisliikumise korraldamine.

Viimaseks abinõuks vähendada ebanormaalsete tingimuste mõju tööturu pääle seisab rändamisvoolude rohkuse ja sihi mõjutamises. Normaalsel ajal paistab otstarbekohane olevat vabal isikul oma elukohta valida lasta ja tal takistamata ise enese eest vastutada. Siiski on rohkearvulisi kitsendusi tehtud väljarändamisele, iseäranis aga sisserändamisele, mitte ainult sõjast saadik, vaid juba enne 1914. Võib omale kergesti ette kujutada, et maad, kus leidub juba rohkem töölisi, kui võimalik on tööle panna, katsuvad piirisid sulguda uute tulijate ees ja väga sagedasti on selles sihis tarvitatud abinõud kasulikud neile isikuile enestele, kelle väljarändamiskavatsustele nad vastu

töötavad, sest et nad neid hoiavad kibedate pettumuste eest. Vastupidi on loomulik, et maad, kus töölisi vähe, võõrastele sisserändajatele tööliste oma maa-ala laialt avavad. Mitmele riigile ei ole aga välja- ja sisserändamise küsimus mitte ainult tööliste küsimus, vaid tõsine üldpoliitiline küsimus, mida meie muidugi siin kohal arutada ei saa.

Tööta tööliste toetus ja tööta tööliste kindlustus.

Kõik abinõud, mida seni oleme vaatluse alla võtnud, moodustavad iga meetodilise tegevuse algelemente töömuretsemise alal, niihästi need, mis katuvad tööturul normaalseid tingimusi alles hoida, kui ka need, mis peavad vähendama ebanormaalseid tingimusi. Tööta tööliste toetus ja kindlustus kuuluvad siia kavasse kui täiendavad abinõud, sest nad ei avalda otsekohest mõju nõudmise ja pakkumise tasakaalu pääle. Mitmed keelduvad isegi ühenddamast tööta tööliste toetust ja kindlustust tööturu poliitikaga kui niisugusega ja liidavad esimest hoolekande tööga, teist teiste sotsiaalsete kindlustuste harudega. Meie arvates ei arvesta sarnane täieline lahutamine mitte küllalt mõlemat laadi asutuste tegevusviisiga ja ta jätab tähele panemata vahekorra, mis olemas nende mängusse tuleku ja tööturu tingimuste vahel. Toetus ja kindlustus saavad just sel silmapilgul tarvilikuks, kui töötajal ja tööhimulisel töölisel tema tahtmisest rippumata põhjustel, puudub võimalus tööd leida ja teda ähvardab puudusesse langemine. Nende tegevus seisab selles, et appi tulla tahtmata tööta töölisele ja üks nende tagajärgedest on seda ära hoida, et silmapilgul, kus tööpakkumine jälle endisel kõrgusel, töolistest puudus ei oleks. Toetus ja kindlustus mängivad tööturul ligikaudu sama osa, kui sõjaväljal ambulatoorne abi. Meil jätkub siinkohal sellest, et oleme valgust heitnud selle asjaolu pääle, ja et oleme mõlemaid sotsiaalseid tegureid ühendamisse seadnud teiste tööturgu tingivate elementidega; meie ei katsu nende sisu analüüsida, seda enam, et rahvusvaheline tööbüroo oma aruandes sellele küsimusele eriti tähelepanu on kinkinud, võrreldes mitmesuguseid seadusi töölistkinnituse üle tööta oleku vastu.

Kokkuvõte.

Selle lühikese ülevaate järele võime tööturu meetodilist organiseerimiskava järgmiselt kokku võtta:

I. Pääabinõud:

- A. Abinõud, mis vastavad tööturu normaalsetele tingimustele:
  - a) tööbörsid;
  - b) kutsevalik, õpipoiste mahutamise, kutseharidus.
- B. Abinõud, mis vastavad tööturu ebanormaalsetele tingimustele:
  - a) kunstlik tasakaalu hoidmine töö pakkumise ja nõudmise vahel (sundus ehk keeld palgalisi tööle võtta ehk lahti lasta, tööaja kestvuse piiramine);
  - b) majanduslise tegevuse reguleerimine:
    - 1) otstarbekohased kavad avalikkude tööde tegemiseks ehk väljapakkumiseks,
    - 2) pangakrediidi otstarbekohane poliitika;
  - c) uute töövõimaluste loomine;
    - 1) hädaabinõud,
    - 2) ülesehitavad abinõud (ettevõtete mahutamise võime suurendamine, samuti töölise kasutamise maa-ala suurendamine);

d) välja- ja sisserändamisliikumise korraldamine.

II. Täiendavad abinõud:

Palgatöölise kaitse tööta oleku tagajärgede vastu tööta tööliste toetuse ja kindlustuse näol.

Statistika.

Sarnane kava, nagu eelpool kirjeldatud, oleks sunnitud jääma puht teoreetiliseks juurdluseks ja ei oleks ühtki võimalust teda tagajärjerikkalt teostada, kui seks ei leiduks hädatarvilik abinõu tööta tööliste ja tööli olijate statistika näol. On vastuvaidlemata selge, et kui tahame parandada tööturu kõikumisi ja abinõusid leida töö puudusele ehk tööliste puudusele vastutöötamiseks, siis on tingimuseks sine qua non tõelisest olukorrast täpne pilt, mis võib ainult koosneda arvudest, mida täiendab majandusliste tegurite vahekord. Võimalikult täielikkude ja täpsete andmete korjamine pakkumise ja nõudmise muutuste kohta peab tingimata iga tõsise tegevuse eelduseks olema, kuid rõhutame, et nad ei ole selle tegevuse osa, sest selge on, et küsimuse eeltingimuste uurimine ei muuda veel neid tingimusi endid.

„Sisemine press.“

Kõigis demokraatlikkudes riikides on iga-aastaseks suuropäevaks parlamendis harilikult see päev, mil rahaminister esineb rahvasaadikutele oma eelarvekõnega. Ja seda sellepärast, et riigi eelarve ei ole mitte ainult arvude kogu riigivalitsemise sissetulekuist ja väljaminekuist eelarve-aastal, vaid et temas peegeldub eelseisva aasta kogu majanduspoliitika, sihtjooned, milledes valitsus kavatses meie majanduslist elu arendada ja edendada. Ning rahaministri eelarve-kõne ei ole sellepärast mitte ükski vormilikuks lisaseletuseks eelarve-arvude üle, vaid selles esitab ta kogu eeskava, mille järele ta eelarve-võimaluste piirides riiklist tegevust kaasa mõjumas t a h a b ja l o o d a b näha rahva majanduslise elu korraldamisel ja arendamisel.

Eesti rahvaesituses — riigikogus — oli seesugune aasta-suuropäev reedel 15. jaanuaril, mil eelmise ja praeguse valitsuse rahaminister Leo Sepp esines oma kõnega riigi eelarve üle tuleval eelarve-aastal, mis enam ei kesta 1. jaanuarist 1. jaanuarini, nagu seniajani, vaid 1. aprillist 1. aprillini. Niisugune eelarve-aasta muutmine on riigikogu poolt ette võetud teatavasti selleks, et peatöö eelarve kokkuseadmisel ei langeks mitte südasuvisse aja pääle, mil töö riigi keskasutustes suvepuhkuste jne. tagajärjel kõige lõdvem, vaid aasta viimase kolmandiku pääle, mil kõik ministrid ja teised riigiametnikud jälle kohal ning tegevuses. Selles mõttes on uus eelarve-aasta igatahes otsarbekohasem kui endine.

Nende sissejuhatavate märkuste järele võime asuda rahaministri eelarve-kõne sisulisele vaatlemisele. Tähendame aga kohe, et neis ridades eesmärgiks ei ole sisulist ülevaadet pakkuda tähendatud kõnest, mida kogu meie poliitiline ajakirjandus küllalt pikalt juba on teinud, vaid vaatlemisele võtta pääasjalikult mõningaid kõneleja üldisemaid väiteid meie majanduse arenemise üle, mis meie majanduspoliitikas põhivane tähtsusega.

Võtame seejuures lähtepunktiks rahaministri lõpuväite, milles lausutakse: Kuigi meil praegu raske on, usun ma siiski, et meie majandus on täiesti kindlal teel ja liigub õiges

sihis. Ja kuigi meie praegu vastu mäge läheme, loodame ühisel jõupingutusel siiski varsti välja jõuda paremale ja kergemale arenemisele.

Seega põhineb siis ministri optimism, et „meie majandus on täiesti kindlal teel ja liigub õiges sihis.“ väga iseloomulikul sõnade-kaksikul: „olguigi... siiski.“ Selle asemel, et kindlalt midagi järeldada ja kinnitada, on rahaminister võimalikuks pidanud ainult lootuseid hõljutades tähendada: „Ma olen siiski optimist“ jne.

Tekib küsimus: mille põhjal peab rahaminister siis üldse võimalikuks optimist olla, kui ta oma optimismi peidab väga paljutähendava, kahtleva „siiski“ taha? Tema eelarve-kõnet jälgides võiksime ära märkida järgmised punktid, mis teataval määral optimismi põhjuseks võiksid olla:

1. Eelarve on valitsuse poolt võidud riigikogule esitada tasakaalus (7.734.198.400 marga pääil); see tähendab: riik loodab oma eelseisvat eelarve-aastat lõpetada ilma puudujäägita.

2. Läänud aasta algul oli meil kahtlus väliskaubanduse ja majandusele vastu üldse, kuid käesoleva aasta algul meie juba kritiseerime ja ütleme, et meie arenemine on aeglane.

3. Tööstuses võib leida produktsiooni tõusu ja selle tagajärjel on meie väliskaubanduses aktiivteet läbi löönud; see tähendab: meie tarvitame väljamaa kaupsid vähem kui väljamaa meie saaduseid, missugune nähtus 1925. aastal esimest korda ette tuleb.

4. Meie rahandusoludes on marga kurs läinud aastal esimest korda terve aasta jooksul absoluutselt piisnud.

Ja sellega kõik. Teisi konkreetseid tõendusid, mis meile põhjust annaksid optimismiks, meie rahaministri eelarvekõnes ei leia. Sellepärast saame ka täiesti aru, kui ta oma optimismi-oletuse on varjanud ainult lootva „siiski“ taha, milleks on väga palju ja palju põhjuseid. Rahaminister loetleb neid terve rea:

Kõigepäält: Eelarve on küll tasakaalus, kuid tasakaalu on ta viidud ainult ebaloomuliku abinõu varal, nimelt sel teel, et osa kavatsatud kuludid on tegemata jäetud ja järgmistele aastatele üle veeretatud. „See vana täitmata kavatsuste koorem kasvab aasta-aastalt. 1923. aastast läks üle 55 miljoni, 1924. aastast 1925. aasta pääle juba üle 819 miljoni. See on pahe, mille lahendamist tuleviku ülesandeks tuleb pidada.“ — ütleb rahaminister. Seisukord meie tasakaalus eelarvega on siis tõsisem kui tõsine ja meie ei saa oma riiklist majapidamist siin teisiti iseloomustada, kui võrreldes rahakitsikuses oleva majaomanikuga, kes küll teab, et tema maja katus parandada ja kohendada tahab, aga kes selle parandustöö siiski aastast aastasse peab edasi lükama sel lihtsal põhjusel, et kassa parandustöö ettevõtmiseks tühi. Kuid iga edasilükatud aastaga kannatab iganenud katusega maja ikka rohkem ja rohkem ja kahjud aina suurenevad.

Edasi: meie sõjaministeeriumi kulud. Siin on juba mitmel aastal kõnelemist olnud väljaminekute vähendamisest ja kulude kokkutõmbamisest, kuid tagajärg on see, et rahaminister oma eelarvekõnes nüüd jälle peab tunnistama: „Sõjaministeeriumi alal on korralised kulud tõusnud 180 miljoni ja erakorralised 15,5 miljoni.“ Seega siis jälle ligi 200 miljoni margaline kulude suurenendus.

Ja siis: Meie väliskaubandus on küll aktiivne ja mark stabiilne, kuid kogu rahva sissetulek ulatab läbistikkku ainult 28—30 tuhande marga pääle

aastas, mis teeb ainult 2000—2500 marka kuus. Ja kui seejuures silmas pidada, et meil keskmine riiklik maksukoorem iga inimese kohta on umbes 4000 marka aastas, siis selgub, et läbistikku, keskmiselt igale Eesti elanikule elu-ülespidamiseks praegu järele jääb ainult 1600—2100 marka kuus. Ja toonitame: seda keskmiselt. Kui aga arvesse võtta, et meil on kaunis suur hulk kodanikke, kelle sissetulek niisugune, et nemad kanda võivad mitmesaja tuhande margalisi kasukaid, kõnelemata suurest hulgast niisugustest, kelle sissetulek aastas 200—300 tuhat marka jne., siis peame küll uskuma, et meil praegu õige suur hulk peab olema niisuguseid kodanikke, kelle päälle aastas 1000-margalistki osa rahva üldsissetulekust ei lange, paljudel — võib olla — mitte 500 margalistki. Ja võrreldem sellega siis hindu, mida meie kodanik peab maksma igapäevaste elutarbeainete eest ning järeldegem siis, missugune vilets peab olema see elamisvõimalus, mida meie rahva praegune üldsissetulek suuremale kodanikkudehulgale pakub!

Vaadake, siin leidub punkt meie rahaministri eelarvekõnes, millest järel-dama peame, et praeguse olukorra põhjal raske on rahaministriga üheskoos isegi „siiski optimist“ öelda, veel vähem kinnitada, et „meie oma majanduses oleme kindlal teel ja liigume õiges sihis“.

Jah, õige küll: kui meie oma majanduslike arengu edu märgiks peame ainult seda, et börsel dollar ja naelsterling mitte kallimaks ei lähe ning et meie rohkem välisvaluutat saame kui välja anname, siis võiks ju tagasihoidlikult küll juba arvata, et „oleme kindlal teel ja liigume kindlas sihis.“ Kuid see on liig kahtlase väärtusega mõõdupuu. Pääsi on ikka see, kas meie majandusline elu areneb ka selles sihis, et meie rahva elamine ja eluvõitluses ning elu-ülespidamises läbisaamine kergemaks muutub? Ja selle küsimuse päälle vastates peame eeltoodu põhjal otsusele tulema, et meil praegu küll mingisuguseks optimismiks veel põhjust ei ole, olgugi et rahaminister võimalikuks peab seda „siiski“ oletada ja loota.

Koguni vastuoksa: Meie peame siin eriti alla kriipsutama seda sõna, mida rahaminister tarvitas Brasiiliasse väljarändamisest kõneledes, aga mis väga hästi kõlbab kogu meie praeguse majanduslike seisukorra iseloomustamiseks: **sisemine press.**

Ja tõesti: Eesti kodanikkude rõhuva enamuse praegune majandusline seisukord peab, rahaministri poolt esitatud andmete järele otsustades, tõesti niivõrd raske sisemise pressi all seisma, et selle juures meid trööstida ei suuda ükski kindel raha, ükski aktiivne väliskaubanduse bilans ega ükski tasakaalus eelarve. Ainukene, mis meid trööstida suudab, oleks ainult see, kui rahaminister selle asemel suudaks esineda niisuguste usaldusväärsete kavadega tuleviku jaoks, milledest näha võiksimme, et valitsuse korraldav tegevus meid juba lähemal ajal vabanemisele töötab juhtida selle pressi alt, nii et meie kord ka täie rinnaga hingata võiksimme.

Kas pakub aga praeguse rahaministri eelarve-kõne seesugust troosti?

Jälgides tema eelarve-kõnet sellest küljest, selgub, et siin palju pakkuda pole suudetud. Tõsi küll, rahaminister jutustab paljugi, mida peaksime kaaluma ja mille üle järele mõtlema. Näiteks sõjaministeeriumi kulusumma vähendamiseks: „Peame vaatama, kas kaunist ei saaks odavamalt. Meie oludes peaksime mõtlema, kas väljaõpetamise tempot ei saaks kiirendada, tähendab, kas ei saaks väeteenistuse aega lühendada. See on probleem, mille juures peame peatama...“ Ehk jälle meie valitsusapparaadi kulude vähendamiseks: „Netto eelarvet vaadeldes leiame, et administratsiooni kulud

käesoleval aastal on 100 miljoni võrra tõusnud. Siin tuleb muidugi kokkutõmbamist ette võtta. Olen gruppeerinud ametnikka nende ametalade järele, et ette kujutada, kus kokkutõmbamine võimalik oleks. Umbes neljandik kõigist ametnikkudest on administratsiooni ametnikud, pool riiklikkudes ettevõtetes ja neljandik hariduslisel alal, õpetajad. Kokkutõmbamine võib sündida ainult riiklikkude ettevõtete arvel, neid otstarbekohasemalt korraldades... Mis puutub töö lihtsustamisse, siis on talietud seda läbi viia, kuid peab ütlema, et see suurt tagajärge andnud ei ole. Üksikud ametkonnad on häätahtlikult oma koosseisud kokku tõmmanud, kuid ka kõige suuremate kokkutõmbamiste ajal 1924. a. leidis ametkondi, kes ütlesid, et neil lihtegi inimest võimalik vähendada ei ole". Samuti alla eksistentsmiinimumi elamise kõrvaldamiseks: „On tõeasi, et meie sissetulek keskmiselt on alla eksistentsmiinimumi, mida peab ära tundma ja mille vastu tuleb abinõusid otsida. Sarnase väikese sissetuleku tagajärjel on alatoitlus, haigused, halvad korteriolud ja teised pahed. Peame teid otsima sissetulekute suurendamiseks“.

Ning umbes samas toonis ja sihis, nagu nendest üksikutest näidetest selgub, läheb rahaministri eelarve kõne kavatsuste-osa edasi: „Peame tõstma üldist toodangut, üldist tööviijakust, peame majandust otstarbekohasemalt katsuma ümber töötada(?), et tõuseks üldsissetulek... Peaksime mingisuguse sega-tööstuslise panga looma, mis annaks tööstustele talituskapitali ja pikaajalist laenu... Ka põllumajanduses peame silmas pidama, kuidas saaks säält kõige produktiivsemaid tagajärgi... Peaksime... revideerimisele võtma, kas on asunikku hulgast ehk inimesi, kes on võtnud maad ainult selleks oma kätte, et allrentnikkudel ainult lasta tööd teha... Peame rõhku panema kõlbmata maade pääle... Peaks kodutööstust igatpidi õhutama talve jooksul... Töö tempo ja produktiivteedi pääle tuleb erilist tähelepanu pöörata“ jne.

Ikka ja ikka: „Peaksime... peame... peaksime... peame...“ Väga õige, kuid selleks ei tarvitse mitte rahaminister olla, et seesuguse „p e a k s i m e - p e a m e“ majanduskavaga esineda, vaid seesugust juttu kuuleme juba mõnda aastat iga laua ümber, kus kaks-kolm ehk rohkem vähegi arukamat inimest omavahel juttu vestmas. See ei vii meid aga põrmugi edasi, veel vähem viib ta meid edasi selles „õiges sihis,“ milles optimistlik rahaminister meie majanduselu arvab nägevat liikuma.

„Peaksime-peame“ asemel on vabariigi kodanikkudel ja tema rahvaesitusele õigus nõuda palju kindlamat ja konkreetsemat juttu. Mitte ainult, et „peaksime ja peame,“ vaid et valitsus loeb paratamatuks seda ja seda, on selle teostamise riigi eelarves ette näinud nii ja niiviisi ning palub rahvaesituse otsust, kas need kavad ja paranduskatsed on talle vastuvõetavad ehk mitte. Alles niisugust laadi rahaministri eelarve-kõnel oleks meie majanduspoliitika sihtjoonte mõttes eeskavaline tähtsus ja alles selle ümber võiks ka eelarve arutamine meie parlamendis koonduda meie riigipoliitilise tegevuse tähtsamate põletispunktide ümber ning edasi viia nende otsustamist ja teostamist ühes ehk teises sihis.

Praegu aga pole seda ette näha. Olgugi et nende ridade kirjutamise puhul eelarve-vaieldused riigikogus alles olemata, võib ometi peaaegu täpselt ette kujutada, missugused need tulevad. Rahaminister on öelnud, et peaks tegema seda ja seda, üks ja teine rahvasaadik aga leiab, et mitte seda vaid teist, päevad mööduvad, eelarve läheb üldkoosolekult komisjonidesse, tuleb komisjonidest üldkoosolekule, loetakse ja hääletatakse kaks korda läbi,

võetakse vastu ja sellega on kõik. Ning tuleval aastal hakkab see lugu otsast päälle jällegi nõndasamuti ning suurelt osalt vististi nendesamade sõnadegagi: „Peaksime... peame...“

„Sisemine press“ oma survet selle tagajärjel aga ei lõdvenda, vaid püsib endisena... ehk muutub veel rusuvamakski.

*

Peame lõpuks siiski ühte tähendama: Kui meie praeguse rahaministri Leo Sepp'a eelarve-kõnele siinkohal oleme lasknud osaks saada võrdlemisi terava arvustuse, siis ei ole meie sellega katsunud tabada mitte isiklikult teda, vaid meie eelarve-kõnede üldist traditsiooni, mis meie vabariigi lühikesel kestvusel näib kujunenud olevat harilikuks. L. Sepp oma nüüdses kõnes on seda traditsiooni ainult jäljendanud. Võime koguni öelda, et L. Sepp'a eelarve-kõne sugugi ei ole halvem seniste hulgas, vaid mõnes suhtes nii mõndagi huvitavat pakub. Kuid vähe on üksi kõnelemisest, vaja on päälle selle veel konkreetseid ettepanekuid, mille läbiviimiseks kõnelemine on sihitud. Just viimaseid meie säält aga ei leia.

See „peaksime-peame“ kõnelemine ei ole iseloomulik ka üksi meie rahaministrite eelarve-kõnedes, vaid kogu meie poliitilises elus. Kui meele tuleb meelde, et otse nõndasamuti on kõnelenud ka need, kes kihiluskoosolekutel üles on astunud meie poliitiliste erakondade edustajatena. Võib olla, tuleks siit öieti kurja juurt otsida, sest lõppude lõpuks ei põlvne ju meie valitsuse liikmedki kusagilt mujalt kui meie riigipoliitilise elu üldisest õhkkonnast ja tasapinnast. Ja selle õhkkonna kandjad, meie poliitilised erakonnad, on seniajani rahva ette astunud just samasuguse „peaksime... peame“ jutustamisega, välja arvatud vast ainult asutava kogu eelne poliitiline selgitustöö, mis on aja kohta oli teataval määral konkreetsem ja üksikute suurkõnede lahendamise sihtjoonte ümber keerlev, ning kus sellepärast ka vahed erakondade vahel selgemini silmapaistvad ja erinevad. Kuid mõlema riigikogu valimiste eel neid suurkõnemiisi enam päevakorral ei olnud ja ei osatud, kahjuks, leida ka uusi. Kõneldi ainult suurest hulgast teoreetilistest üldkõnemetest samas „peaksime-peame“ stiilis, nagu seda leiame nüüdses rahaministri eelarve-kõnest, ja nendes olid üksikute erakondade erinevused nii tuhmid, et valija rahvas enam kuidagi viisi ei jaksanud aru saada, miks mitmesugused erakonnad üksteise vastu siiski nii kurja näo tegid ning peaaegu leppimatut vaenu üles näitasid üksteise vastu.

Tahaks loota, et lähematel uutel valimistel niisugune nähtus enam ei kordu ja et meie poliitiliste erakondade edustajad rahva ette astuvad mitte enam ainult üldiste shablooniliste sõnadega, vaid selgetesse sõnadesse valatud kavade ja ettepanekutega, millede läbiviimiseks üks ning teine ennastsoovitav poliitiline koondus tulevases riigikogus tahab hääl seista.

Probleem seesuguste kavade ja ettepanekute jaoks on olemas: selle sisemise pressi lõdvendamise, mis kodanikkude rõhuva osa seisukorra hoiab majandusliselt nii raskena, nagu seda tõendab tänavune rahaministri eelarve-kõne ja millest leiame ainult ühte, nimelt, et: eelarve ei sisalda seesuguseid kavasid mitte!

A. Priioja.

Maaseadus ja tasuküsimus.

Eestlane on aastasade jooksul põlluharija olnud, on seda praegu ja saab seda ka lähemas tulevikus olema.

Põlluharija tööalaks on maapind. Pinnaulatus eestlaste kodumaal oli küllaldane, et tervel rahval kauemaks võimaldada ka jääda põlluharijaks ja toita ennast oma tööviljaga.

Kus loodus takistusi ei teinud, ilmusid takistused inimeste poolt: maa-ala võeti rahva käest ära ja rahvas sai maad harimiseks ainult tingimusel, et ta oma tööviljaga ka teisi pidi toitma.

Hädasunnil pidi rahvas ka sellega leppima: äärmise jõupingitusega töötas rahvas, täites pääle pandud koormatusi, et maad harimiseks saada.

Sest maad ei antud harijatele mitte soovi järele: maa oli eesõigustatud kihi eraomanduseks muudetud, kes asjaolu, et ta ainuke maaomanik oli, äärmise hoolimatusega ära kasutas.

Pärisorjuse kestes ei olnud rahval õigust maa pääle: omanik oli kohustatud pärisorja ülal pidama, andis temale maatüki harimiseks ja enese toitmiseks, nõudis aga ka pääle selle tööd enesele. Kuid side põlluharija ja põllupinna vahel oli vanema õiguse mõiste järele kindel: põlluharija oli põllupinna külge kinnitatud, *glebae adscriptus*, teda ei tohtinud mitte kui asja põllust eraldi kasutada ega võõrandada, teisest küljest aga pidi ka põlluharijal oma maa-ala põllutööks olema.

See seisukord oli maksev veel mineva aastasaja hakatusel. Kui pärisorjuse kaotamine meil päevakorrale kerkis, siis oli iseenesest mõistetav, et endised pärisorjad pääle vabastamist ka maad pidid omale harimiseks saama. See oli esialgne kavatsus.

Ja see oleks ka maksvaks seaduseks saanud, kui see seisukord eesõigustatud kihi huvidega kokkukõlas oleks seisnud. Eesõigustatud kiht leidis aga, et maa on varandus, mis seda suuremat kasu kannab, mida suurem nõudmine tema järele on. Nõudmine on seda suurem, mida vähemates kätes maa-ala seisab, kes tema oma hääksarvamise järele välja jaotada võivad. Sellepärast ei küsitud põrmugi maaharija rahva õigusest maa pääle, vaid tunnistati lihtsalt terve maa endiste orjaperemeeste omaks, kuna endised põlluharijad-orjad linnupriiks said: kui tahad maada harimiseks saada, täida orjust, mis maaomanik nõuab, vastasel korral võid ära nälvida. Ülekohtust, mis sellega rahvale tehti, kui ta omandus talt võeti, ei olnud juttu, nõuti veel tänu ja ülistust hääte eest. „Püha eraomandust“ ei olnud orjal, kõik oli olnud ta isanda oma.

Eestlasele omase visadusega sai rahvas seisukorrast üle. Täideti teoorjust ja korjati varandust, ja kui võimalus avanes maad omanduseks saada, hakati maad päriseks ostma. Iga kaup, mis piiratud hulgal turule ilmub, kerkib oma hinnas loomuvastasel kõrgele. Suurmaaomanikud ei müünud maad mitte sellel määral, nagu nõudmine maa järele oli, vaid äärmiselt tagasihoidlikult, mille tõttu maa hind meil mitmekordselt kõrgem oli, kui ta oleks pidanud olema. Et seda hinda tasuda, pidi rahvas äärmiselt kokku hoidma, isegi alatoitlusega leppima.

Kunstliste abinõudega ei saa aga elu siiski mitte kinni hoida. Kõigi takistuste pääle vaatamata omandas rahvas omale ikka rohkem ja rohkem maad, ehk küll raskused äravõitmatuks kippusid minema. Kõige visaduse ja hoole pääle vaatamata ei saanud aga rohkearvulised perekonnad siiski mitte maad

oma kodumaal omandada, sest et seda lihtsalt mitte ei antud, ja tuhanded ning tuhanded perekonnad pidid välja rändama, et Venemaal omale elamisvõimalusi luua. Eestlane ei ole liikuva iseloomuga, lahkumine omalt kodumaalt tundus äärmise raskusena, iseäranis kui teada oli, et selleks tungivat tarvidust ei ole, et kodumaal küllalt pinda leiduks äraelamiseks, kui ainult maad harimiseks kätte saaks. Maa tagasihoidmine tundus kui äärmine ülekoos rahva vastu, maaküsimus kõige põlevamana küsimusena rahva elus. Kui ka kõige ebamäärasemad lootused tekkisid maasaamiseks, leidus murruna inimesi, kes igal tingimisel valmis olid juhust kasutama: maasaamise lootus viis suure hulga Eesti rahvast kreeka-katoliku usku. Ja kui 1905. a. Vene revolutsiooni puhang Baltimaale ulatas, oli maasaamise lootus, mis hulkasid erevile ajas.

Kuid just 1905. ja järgnevatel aastatel sündmused näitasid, mis tingimistel Eesti rahvas elama pidi. Meie olime harjunud arvama ja meid püüti uskuma panna, et Baltimail suuri rahvuslisi vahesid tegelikult ei ole: mõisnikud on talurahva vastu häätahtlikud, püüavad viimase eest hoolt kanda ja teda edendada, temale eeskujul pakkuda. 1905. a. järele jõudis juhtivates mõisnikkude ringkondades pangermanismi mõju päälle-vee: eestlasi tunnustati vaenulikeks, leiti tarviliseks ja otstarbekohaseks olevat saksa tõugu koloniste maale soetada, maa võõrandamisest eestlastele võimalikult loobuda. Kui P. Muna Tartu külje all Ülenurme mõisa saksastatud eesti perekonna käest ostis, päris Konrad Sponholz avalikult kohalikus saksa ajakirjanduses aru, kuidas see ometi võimalik oli, et suurem maatükk saksa kätest mitteraskest kätte läks. See vaim kestis mõned aastad, kuid ilmasõda ei lasknud teda suureks saada.

1918. okupatsiooni aasta näitas alles, mis meil oodata oli: eestlastel tahti omal isamaal elamine võimatuks teha, saksa kolonistidele leidus aga asu- miseks maad laialt.

Kõik kibedus, mis aastasadade jooksul oli rahva hinge kogunud ja mis oli vaibunud viimaste aastakümnete kestes, kus Vene valitsus kunstliselt oli köitnud, otse oma huvide vastu, vaenulisi pooli ühise päalekäimise kaudu mõlemile, löi lõkkele: ei avaldunud see kibedus isiklistes päalekäimistes ja tagakiusamistes, maha arvatud enamlaste teod, mida rahva arvele ei saa panna, vaid kindlas veendumuses: sellest ikkest peab igal tingimisel lahti saama. Siin ei saa leplikust kooselamisest vanadel alustel enam kõnet olla, vaid rahvas peab täisperemeheks omal maal saama.

Võib olla, et õige laialdased rahvaringid teatava sümpaatiaga enamlaste võimulepääsemist ootasid: oleks ometi sel teel omast põlistest vaenlastest lahti saanud. Võib olla, et just sellepärast uue vabariigi valitsuse üleshüüded võitlusele päletungiva vaenlase vastu esiotsa kõige elavamast vastukõla ei leidnud. Kui aga vabadussõjast osavõtjatele tasuks maad lubati, siis oli teine tuli meestes, siis oli mehi ja siis saadeti toime teod, mille tõsisest suurusast arusaamiseks meil veel ajalooline distants puudub: olen kindel, et aastakümnete järele imestusega küsitakse, kuidas see võimalik oli, mis meile kui kaas- aeglastele nii arusaadav ja lihtne paistab olevat.

Kui siis sõja kestes revolutsiooniliste volitustega Asutav Kogu kokku astus, siis oli valdaval enamusel teada, et see selleks sünnib, et rajada Eesti riiki ja maksuma panna õiglust, mida armuta tallatud aastasadade jooksul, et rahva eluala hakata korraldama säält, kus tundus kõige valusamini ülekoos, mida rahvas oli pidanud kannatama, et asuda maaküsimuse lahendamisele.

Eestlane on rahulik ja pika loomuga. Aeglookäik on asetanud Eesti rahva niisugustesse oludesse, et tal aastasadade vältel lootuse kübetki ei voi-

nud targata, et rahvas ise oma jõuga oma hääks midagi suudab ära teha: jõud, millega ta kokku puutus, olid nii ülekaaluvalt vägevad, et Eesti rahvas ära harjus oma osaga olla tööriistaks, teiste käskida. Sellepärast oli rahvas oma uuenduste nõudmistes ikka äärmiselt tagasihoidlik. Kui rahva elulisi tarvidusi omal ajal vähegi oleks õiglaselt hinnatud, maa omandamise võimalust kas või rasketel tingimistel antud, siis oleks ka iseseisev Eesti vähem radikaalselt uut korda loonud. Kuid okupatsiooni aasta üleelamised tuletasid elavalt ja valusalt meelde endist ülekohut. See lõi elavaks tunde, et ülekohus, mis enne tehtud, ei või aluseks olla õigusele, et see õigus ise, mis sarnasel alusel püsib, on ülekohus.

Seda revolutsioonilist meeleolu ei taheta õigeks võtta, kui revolutsioon möödunud. Kihid, kelle elulised huvid ühenduses seisavad ennerevolutsioonilise korruga, ei ole nõus elu üles ehitama uutal alustel, vaid tahavad teda tagasi kiskuda endisele järjele. Ei taheta õigeks võtta, et revolutsioon mitte kunstlik sünnitus ei ole, et ta paratamata on teatavatel tingimustel:

Ka piirid on türanni võimulgi —
kui rõhutu ei kustki abi leia,
kui talumatuks muutub koorem,
ta julgel pilgul pöördub taeva poole
ja toob säält alla oma õigused.

Julgel pilgul ja julge käega asus rahvas oma õigust teostama. Ei tohi unustada seisukorda, milles osutus Eesti rahvas 1919. a.: üksi ja mahajäetud, mitte ühtegi kindlat abimeest ega toetajat, oma enese väike jõud, oma piiratud abinõud ja vastaseks ilmariik oma ikka võrdlemata tagavarade ja inimhulgaga ja piirita lubadustega vabaduse ja võõra varanduse omandamise võimaluste suhtes. Kui Eesti rahvas siin teadlikult ülesande kallale asus, mida täide saata ligikaudu võimatu paistis olevat, kui ta võitluses oma elujõudu ja varandust hävitas, kui ta võitluse lõpule viimiseks võlgasid pidi oma kanda võtma, mis veel tulevastel põlvedel tasuda annab, siis on selge, et tal mitte ainult revolutsiooni õigus ei ole oma elujärge oma tahtmise ja hääksarvamise järele sisse seada, vaid et temal selleks ka moraalne õigus on kõige laiemas ulatuses.

Suurmaapidamine oli rahvale rängaks ristiks olnud, oli sundinud paljuid ettevõtlikumaid poegi maalt välja rändama, kaugel kodust omale uut kodu looma. Sellel suurmaapidamisel ei ole meie kliimas ega oludes loomulikku alust, ta oli jaolt võimalik selle tõttu, et ka metsatagavarad olid omal ajal suurmaaoomanikkude kätte koondatud ja et põlluharijatele müüdüd maad loomuvastastelt kõrgele hinda olid aetud, mis suurmaapidajaid aitas toetada.

Maa peab töötavale rahvale tagasi saama, vähemalt see maa, mis ei ole omandatud oma isiklise töö ja vaevaga, oli põhimõte, mis maaseaduse aluseks sai. See mõte on õige ja eluline. Kuid siin tuleb kokkupõrge harilikku õiguslise korruga, üteldakse: õigusline kord ei luba omandust ära võtta.

Kes seda ütlevad, need ei taha selgetest asjadest aru saada. Meie oleme üle elanud aegu, kus kultuurriigid ja rahvad on näidanud, et nad õigusisest korrast ega omandusest midagi ei hooli. Ei kanna vähematki arvustust välja väide, et sõda ei tunnistata ega tarvitse tunnistada õiguslisi vahekordi; sõda ei ole loodusnähtus, vaid niisamasugune inimeste vaheline vahekord nagu iga teine. Ja kui üldiselt õigeks võetakse, et sõja kohta õiguslised vahekorrad köitvad ei ole, siis võib niisamasuguse õigusega ütelda, et on ka teisi seisukor-

dasid olemas, kus harilikkude õigusliste mõistetega kaugele ei saa. Ja moodsa õigusteaduse isa Rudolf von Jhering ütleb: „ei ole olemas absoluutset omandust, s. o. omandust, millel vahekordi ei ole üldkonnaga, ja ajalugu on selle eest hoolt kannud, et rahvad seda tõde tunneks. Kui üks rahvas võimetu on maad ära kasutamast, mis loodus temale on andnud, siis peab ta teisele rahvale ruumi andma. Maa on selle käe päralt, kes teda harida oskab“. Niisamasuguse õigusega nagu suured rahvahulgad vaeseks jäid rahaväärtuse kaotuse tagajärjel, sest et riigivõim, nagu näit. Saksamaal, oma hääksarvamise järele raha väärtust hävitas, võivad ka suurmaapidajad oma maast ilma jääda, sest et riigi võim tarviliseks peab maad teisiti kasutada. Arusaadav on, et neil, kes sarnase korralduse all kannatavad, raske on oma elu teisiti sisse seada, andeks antav on neile ka nende kaebamine, kuid asjata on neil loota, et nende hädaldamine aeglooratta tagasi pöörab: elulised huvid ei luba seda, elu ei hooli üksikutest, kui rahvaste käekäik kaalul on.

Kerkib ülesse küsimus: kas võib maad võõrandada tasuta või tuleb maa eest tema endistele omanikkudele tasu maksta. Kui meie elu oleks rahulikult möödunud ja harilikus riigielu korras maavõõrandamise küsimus päevakorrale kerkinud, siis ei oleks vististi kahtlust olnud, et maa eest tuleks õiglast tasu maksta. Kuid praegustel oludel ei tohi unustada, et meie maa eest tasu maksta ei jõua, et meie õigustatud ei ole tasu maksma. Meie rahvas on kannatanud ilmasõja ajal ja oma mitmekümne aasta jooksul korjatud varanduse rahas kaotanud, meie vabadussõda nõudis kulusid, mis võla näol meid koormavad ja mis veel meie tuleval põlvel tasuda jäävad. Kui meie seda võlakoormat veel suurendame, kui meie maa eest, mis meie ainukene loodusline tuluhallikas, üksikutele isikutele rahva kulul suuri summasid maksame, siis kurname ennast nii ära, et meie terve rahvas hääbub. Selge on, et maksusid riik võib võtta neilt, kel maksta on, mida rohkem varandust, seda enam ka maksu. Kui meie maaseadust läbi ei oleks viinud, siis oleks loomulikult suuremaa omanikud rohkem maksma pidanud, võib olla isegi rohkem, kui nad oleks jõudnud, nii et nad sunnitud oleks olnud omi maid võõrandama. Kuna meie oma sõjakulusid mitte kustki sisse nõuda ei saa, siis on loomulik, et meie mitte kõiki neid kulusid töötajate pääle ei veereta, vaid neid kulusid varandusmaksuga tasuma peame ja ainuke varandus, mis meil maksta jõuab, on maa, nii et sisuliselt maaseadus midagi muud ei ole kui sõjakulude katmise viis. Siin juures tuleb ka veel silmas pidada, et maa mitte täies väärtuses ja ilma võlgadeta ei ole, vaid õige suurelt võlgadega koormatud on, mis seaduslikus korras tasuda tulevad.

Väljatöötamisel oleva tasuseaduse kavaga ei saa kuidagi nõus olla. Tasu maksmise poolehoidjad põhjendavad oma kava Lääne-Euroopa riigi tegelaste nõudmisega, et maade eest nende endistele omanikkudele tasu makstakse. Siin peab tegemist olema lihtsa arusaamatusega.

Lääne-Euroopa on suuremalt osalt 150—250 aasta eest revolutsioone üle elanud. Sel korral olid revolutsioonid pääasjalikult suurmaaomanikkude vastu sihitud ja ei mõeldudki neile äravõetud maa eest tasu maksta. Ka praegu on Inglismaal maaseaduse küsimus harutusel, kus lahendus täiesti rahulisel ajal ja hariliku seadusandluse teel ette nähtakse, kuid ka siin räägitakse sagedasti ilma tasuta võõrandamisest. Et tasuta võõrandamine teatud tingimistel kaunis harilik nähtus on, seda mäletame möödäläinud ilmasõja aegadelt, kus vaenuliste riikide kodanikkude varandused ilma iga tasuta võõrandati. Ei ole sellepärast Lääne-Euroopa riikidel vähematki põhjust just

meilt tasumaksmist nõuda. Ei ole neil ka põhjust seda oma alamate kohta nõuda, sest meie maaseadus ei tee vahet ei oma- ega välismaalaste vahel, mispärast temale ette heita ei saa ühekülgstust: maaseadus on üldine norm, mis maakasutamise kohta riigi piirides maksma on pandud ja selle alla peavad kõik pänduma. Välismaa riikidel oleks õigus kaasa rääkida ainult sel juhtumisel, kui see seadus üksikute isikute ehk üksikute riigialamate vastu oleks sihitud.

Kuid ka sisuliselt ei kannata see kava arvustust välja. Tasu kindlaks-määramise aluseks võetakse ennesõjaaegne sissetuleku hindamine. Siin juures unustatakse aga täiesti ära, et maahinnad meie juures kunstliselt olid kõrgele aetud.

Pärisorjusest vabastamise juures tehti küll vahet mõisa maa ja talu maa vahel ja määrati isegi väikekohtade jaoks maa-ala kindlaks. Suurmaaomanikud oskasid aga igaviisi maatagavara oma käes pidada ja teda ainult siis müügile lasta, kui kuidagi teisiti enam läbi ei saanud, kui karta oli, et riigivõim hakkab sunduslist müümist nõudma. Maa hind läks selle tagajärjel nii kõrgele, et loomuliku eluviisi juures harilikust maasissetulekust maahinda tasuda ei saanud, et ostuvõlgasid ära maksa, pidi äärmiselt kokku hoidma, elutingimisi võimalikult alla krüvima, sissetulekutest pidi rahaks tegema kõik, mis ostjat leidis. Niisugustel tingimistel saabunud maahinda normaalseks maahinnaks lugeda ja tema järele tasu kindlaks määrata, oleks ülekohus meie rahva mineviku kannatuste vastu.

Võiks ehk väidata, et ka mõisamaad hinnas niisama kõrged olid kui talumaad. Kuid siin tuleb silmas pidada mõisate eesõigustatud seisukohta. Omal ajal olid mõisnikud osanud kõik metsad mõisate külge jätta, nii et mõisnikud kui metsade omanikud metsasaaduste turuhinna määrajad olid ja sedaviisi oma mõisate hindasid tõstsid. Pääle selle olid mõisamaad kõigist orjustest ja naturaalkohustest vabad, mis mõisamaade turuhinna tõstmiseks suurel määral mõju avaldas. Kuid kõige selle pääle vaatamata oli mõisapidamine vähe tulutoov äri ja mõisaomanikud, kes metsade sissetulekute ja talumaa rentide pääle ei saanud tuge, pidid sagedasti omad mõisad käest ära andma kapitalijõulisemate isikute kätte; maa sissetulekud ei suutnud kapitali rentente tasa teha. Seda hinda, mis mõne aasta eest veel vabal turul maa eest makseti, praegusel ajal maksa ei suudeta; elunõudmised on kerkinud ja maaostja ei saa maast enam puhast nii palju sisse teha, kui meie vanem põlv sisse tegi. Meie oleme kultuurilisemaks saanud ja sellega ühtlasi nõudlikumaks elu vastu.

Lõpuks on tasuküsimuse otsustamise juures suure tähtsusega meie maksu jõud. Tuleb silmas pidada, et meie rahva ainukeseks sissetulekuhallikaks maa on. Meie maa pind iseenesest on kehavõitu, ja meie kliima põlluharimiseks mitte kõige soodsam. Kui meie rahvas läinud saja aasta jooksul omale natukene kapitali oli suutnud koguda, siis oli see sündinud äärmise pingutusega ja nagu juba ülal tähendatud, läks rahakapital sõja ajal kõik kaotsi. Praegusel ajal on kapitali puudus igal alal teravalt tunda. Välislaenusid saada ei ole õnnestanud ja ei ole teada, kas lähemal ajal võimalik on välislaenu saada. Et põllumajandust tõsta, on hädapärast põllumehele kapitali tarvis. Meie ei saa seda mujalt, kui aastasest põllumajanduse ülejäägist ja see on, kui veel silmas pidada viimaseid ikalduse aastaid, äärmiselt väike, nii et meie kapitali kogumine ei edene. Kui nüüd selle asemel, et ülejääkisid põllumajandusele uueks produtseerimiseks tagasi anda, neid ära kulutada tasumaksmiseks ja

maalt välja saata, siis on kindel, et meie terve oma majandusega kimpu jääme, et meie maksujõud kahaneb, meie rahaväärtus langeb, meie terve elujärg kurrustikku läheb. Meie tahaksime suurt shesti teha, nooblid olla ja hävitaksime iseene, mis oleks meeletus.

Võib olla, arvab mõni, et keeldumine maksa tasu võõrandatud maa eest takistab meid saamast välislaenu, mis meie majandust aitaks tõsta: välismaa kapital ei julge meie juurde tulla, kartes, et meie ei tunnista krediidi vahekordi. Ka see motiiv ei või meid maksuma sundida. Esiteks ei tea meie mitte, kas meie siis laenu saaksime, kui meie suurt tasu maksaksime, sest meie maksujõud saaks tasumaksimisega kurnatud ja meie jääksime kahtlasemateks võlgnikkudeks kui meie siis oleme, kui meie ennast tasu võlaga ei koorma. Teiseks tunnistame meie krediidi vahekordi: suurmaade päälle kinnitatud võlad võtab riik üle ja tasub neid seaduslisel alusel. Selle vastu ei ole meil keegi häält tõstnud ja see on ka kõik, mida nõuda võib.

Lui Olesk.

Põhiseadus ja uus valimisseadus.

Eugen Maddison.

„Põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu ning kohtu ja valitsuse asutuste tegevuses“ nii kõlavad käskivalt meie põhiseaduse sõnad (§ 86), kuid on küsitav, — kuivõrd tegelikult leiavad vastukaja need kuldsed põhiseaduse sõnad meie avalikus elus. On palju nähtusi ja juhtumisi, mis silmnähtavalt tõendavad, et nende kõla sagedasti ei tungi sinna, kus neile vastukaja peaks leiduma. — Mis on selle põhjuseks, mis takistab vastukaja leidmist? Minu arvates, põhiseaduse mitte õige hindamine, põhiseaduses peituvast vaimust mitte aru saamine. Meil on viisiks saanud kõneleda Eestist, ainult kui parlamentaarsest riigist ja seda sel lihtsal põhjusel, et meil on rahvaesitus ja rahvaesituse ees vastutav valitsus. Kuid kas selles on meie põhiseaduse iseäraldus, kas selles peitub see iseäraline vaim, mis meid ja meie põhiseadust eraldab teistest rahvastest ja nende põhiseadustest? Hiljuti tähendas muu seas riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seaduseelnõu arutamise juures rkl. ja tähendatud seaduseelnõu komisjoni aruandja hra A. Anderkopp, et kui kaaluda küsimust — missugune riigikord meie oludele kõige vastuvõetavam oleks — kas Põhja-Ameerika Ühisriikide või parlamentaarne riigikord, siis ehk kalduks otsus Põhja-Ameerika Ühisriikide riigikorra kasuks. Mina ei taha siin selle küsimuse üle vaidlema hakata — kuid ühte ma tähendaksin siiski, et kui tuleks Põhja-Ameerika Ühisriikidest eeskuju võtta, siis just sellest, mis puutub põhiseaduse austamise ja selle tundmisse. Sellega ei taha aga ma ütelda, et tuleks põhiseaduse paragrahve pähe tuupida, seda oskab ja teeb ka kui tarvis iga koolipoiss, — vaid seda, et tuleks end mõista asetada põhiseaduse loojate seisukohale, nendega ühes läbi elada põhiseaduse loomise aegu, olla juhituna rahva toleaeegselt üldisest tahtmisest jne., — ühe sõnaga tunnustada omaks mitte niivõrd põhiseaduse üksikute paragrahvide tekstuaalset väljendust, kuivõrd põhiseaduse vaimu, milles peegeldub rahva tahtmine riigi loomise ajal, nagu sellest kuulutavad põhiseaduse sissejuhatuse sõnad: „Eesti rahvas kõikumatus usus ja vankumatus tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja vabadusele, kaitseks sisemisele ja vä-

lisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühis-
kondlikus edus ja üleüldises kasus, võttes vastu“ jne. . . .

Kuidas austatakse põhiseadust Põhja-Ameerika Ühisriikides, siis olgu selles näiteks 25-aastane võitlus tulumaksu pärast. 1896. a. võeti vastu Ühisriikide kongressi poolt tulumaksu seadus, kuid kõrgem (föderaal) kohus tunnustas selle mitte põhiseaduslikuks. Võitluse lahendas ainult põhiseaduse täiendamise 1913. a. Meile tundub see võitlus imelikuna, sest vaadeldes ja uurides Ühisriikide põhiseadust ei leiaks meie selles otsekohe mitte midagi, mis tõendaks, et tulumaksu seadus oli tõesti põhiseadusega vastolus. Meil aga väljendub põhiseaduse austamine pääasjalikult selles, et igal ühel, kes koolis vähegi sulge tarvitama õppinud, küllalt julgust jatkub oma targutustega põhiseaduse autoriteeti rahva silmis kõigutada. Kuid need targutused ei tähenda veel hädaohtu põhiseadusele. Hädaoht ähvardab põhiseadust sootu teiselt poolt — on juba palju nähtusi, kus see ilmsiks tulnud, kuid neist on mööda mindud, olgugi protesteerides, kuid siiski mööda mindud — kõneldakse, et raske on ainult esimene samm, on aga see esimene samm tehtud, siis teised temale järgnevad ei sünnita juba mingisuguseid raskusi. Ja — tõesti, meie näeme, kuidas sammub meie seadusandluse kogu. Tema viimane ja kõige hülgavam samm — riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seadus — tõendab piltlikult, kui kergetena tunduvad järgmised sammud sellel libedal teel. § 94 olgu „praegustele ja tulevatele põlvedele“ igaveseks mälestuseks sellest, kuidas II Riigikogu lõpu päivil „otstarbekohaselt“ põhiseaduse kõrvale heitis. Nii siis nüüdsest päle — võetakse Riigikogu liigete kohtade jaotamisel arvesse ainult need iseseisvad kandidaatide nimekirjad ja nimekirjade ühendused, mis saanud vähemalt kaks Riigikogu liikme kohta; vähem aga kohti saanud iseseisvad kandidaatide nimekirjad ja nimekirjade ühendused langevad Riigikogu liigete kohtade lõpulikul jaotamisel ära. Millega aga põhjendati sarnast kangelastööd? Sellest loeme seletuskirjas järgmist: „üheks raskemaks küsimuseks oli komisjonil otsustada, kas on otstarbekohane ja läbiviidav valimisseaduses kaasaitamine, et meie poliitiline elu terveneks ja väikesed, ühe-kaheliikmelised rühmitused edaspidi meie seadusandlust ja ühtlasi ka valitsemise ülesannet ei raskendaks. Juba valitsuse kava oli sel alal katsunud teatavat parandust tuua sel moel, et iseseisev nimekiri või nimekirjade ühendus muidu Riigikogus kohta ei saa, kui ta enda päale on koondanud vähemalt 1% kogu hääleõiguslike kodanikkude arvust Vabariigis. Komisjon asus seisukohale, et valimise seadus oma kaasabi sel alal andma ja väikeste rühmituste tekkimist piirama peab. Kuidas sünniks see? Siin läksid arvamised lahku (milles? E. M.). Ühelt poolt arvati, et piiramine laiem võiks olla ja ka peaks olema, kuna teiselt poolt kitsamat piiramist, eriti praegu, kus valimised juba lähedal, õigemaks ja õiglasemaks peeti. Nõnda esitab siis ka komisjon Riigikogule kaks varianti: esimese järgi ei saa need iseseisvad nimekirjad ja nimekirjade ühendused esitust, kui nad saavad alla 2 Riigikogu liikme koha, teise järgi siis, kui nad saanud alla 3 Riigikogu liikme koha (kas tõesti väga tähtis arvamiste lahkumine? E. M.). Kahe variandi esitamise aluseks on hääle pooleksjagunemine hääletamisel komisjonis“. Need motiivid oleks võinud paremini ära jääda, sest kahtlen selle juures, et nende jäädvustamine oleks kellelegi soovitav. Motiivid otsitud, nii ütelda näpust välja imetud, karvupidi juurde tõmmatud. Arvan, et keegi ei ole vist senini kuulnud, et hra Poormann (üürnikkude rühma ainus esitaja) oleks oma

olemasoluga „meie seadusandlust ja ühtlasi ka valitsemise ülesannet“ raskendanud. Kuid kuidas ilma motiivideta — nii ikkagi ei saa: ergo — olgu motiivid, kas isegi „взгляд да нечто“ taolised. Iseäranis imelikuna paistab silma see asjaolu — et põhiseaduses ei ole neist vähematki juttu. Kas leiti, et põhiseaduse seisukohalt kõik asjad korras, või loodeti, et kui temast juttu ei tehta, siis ka teised seda vaikselt sündida lasevad? Et hingedes raske lugeda, siis jään esialgu vastuse võlgu.

Riigikogu kiitis komisjoni ettepaneku hääks — järjekult leidis ta, et sarnane valimisõiguse piiramine põhiseaduse seisukohalt täiesti lubatav. Luban aga endale kahelda selle juures ja loodan, et minuga ühel arvamisel olejate arv mitte väike ei ole. Põhjused, mis mind kahtlema panevad, on järgmised: Eesti ei ole parlamentaarne, vaid sui generis rahvariik, nagu seda kinnitab põhiseaduse § 1, öeldes, et „Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes“, või § 27, mille järgi „riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslike kodanikkude nädal“, hääleõiguslik on aga „iga kodanik, kes on saanud kaksikümne aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsuses“ jne.

Eesti on osalt esitusline rahvariik, sest tegelikud olud ei luba rahva täielist otsekohest osavõttu seadusandlusest, kuid seadusandlist kogu valib rahvas (§ 29, p. 3), s. t. kõik hääleõiguslikud kodanikud (§§ 27 ja 28), ja valib „üleüldisel, ühetaolisel, otsekoheisel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel“ (§ 36), mis jällegi tähendab, et olgu seadusandluse kogus esitatud kõik, kes otsekohehes rahvariigis seadusandluses osa võiksid võtta sellest aga võiksid meil — ja rahvahääletamisel võtavadki osa — kõik hääleõiguslikud kodanikud.

Ning lõpuks § 35 järgi teostab Riigikogu riigi seadusandlikku võimu rahvas, s. t. kõikide hääleõiguslike kodanikkude esitajana.

Kuidas aga sellega kokkukõlastada seda, mis Riigikogu poolt tehtud? Kas tõesti ollakse arvamisel, et põhiseadus lubab sarnast nähtust, kus rahva poolt esitajana valitu ainult siis selleks tunnustatakse, kui temaga ühes veel teine valitud? Kujutagem endale ette, et on valitud 51 nimekirja järgi igast nimekirjast üks esitaja või üle poole rahvasaadikute arvu, küsiksime, mis sünniks rahva tahtmisega või rahva poolt riigivõimu teostamisega (§ 24), kui nad kõik ära langeksid. Sünniks see, et pool tervest rahvast jääks esitamata, et pool tervest rahvast ei ole saanud riigivõimu teostamisest osa võtta. Näidaku, et sarnane rahvahulkade kõrvaldamine oleks põhiseadusega kokkukõlas. Kahtlen väga selle juures, et keegi seda suudaks, olgu ta kas endine Vene senat, kes omale igavase kuulsuse omandas ühe valimisseaduse seletamisega, — see on võimata. Kuid mis on tehtud, see on tehtud — jääb ainult lootus, et riigikohus, kelle poole selles asjas kahtlemata pöördakse kaebustega Riigikogu valimiste peakomitee sellekohaste otsuste vastu, vastavad järeldused teeb ja põhiseaduse kõikuma pandud autoriteedi jälle jalule seab.

Naisliikumine Soomes.

Soomes saatkond Eestis saatis mulle lahkesti proua Ilmi Hallsten'i raamatukese „Naise seisukord Soomes“. Proua Hallstein, Soome Naisliidu juhataja ja kindral Mannerheimi lastekaitse liiga abijuhataja, kirjeldab Soome naisliikumise arenemise käiku. Soome naisliikumine tohiks ka meie lugejaid huvitada. Lubatagu mulle lühidalt edasi anda raamatukese sisu, vähem rõhutades vanemat aega, pikemalt peatades viimase aja tegevuse juures.

Naisliikumises väljendub naissoo püüid samale kultuurjärjele tõusta kui meessugu, iseseisvaks saada ja vabadust töötamiseks kätte võita. Igal inimesel olgu õigus vabalt oma andeid arendada, ükski minevikult päritud eelarvamine ei tohi teda takistada oma võimisi perekonna, riigi ja seltskonna teenistusse panna. Suured rahvusvahelised liikumised on igal pool ligikaudu sama rada käinud, kuid igal maal omandab ta kindla rahvuslise ilme. Naiste huvi ärkas oma kodumaa vastu, nad vaimustusid ideedest, mis nende kaasaeglaste meeli võlusid. Usuline uuestisünd pietismi kujul, mis algas Soomes 1830. a. ümber, ei jätnud naisi puutumata. Veidi hiljem äratas rahvusline liikumine ka kõige ükskõiksemad unest. Rahvuslised hüüdsõnad aitasid tõusta kõrgemale igapäevasest elust, sundisid näkku vaatama suurte probleemidele, milledest rippus maa käekäik. Siis pöörduti ka naiste poole, kuid selgus rida takistusi. Naiste haridus oli väga hooletusse jäetud, kitsad traditsioonid, sissejuurdunud eelarvamised seisid naise kaastööle vastu.

Sellest said laiemal silmaringiga naised aru ja hakkasid nende takistuste kõrvaldamiseks tööle. Soome esimene naiskirjanik, Sara Wacklin, joonistas reisterlikke naistüüpe. Lõpmata kibedusega kirjeldab ta naise saatust. Ka praktiliselt töötab ta naisasja hääks, asutades noorte neidude pansioone Oulus, Turus ja Helsingis. Ta mõtles ka naiste varjupaika asutada, kuid see algatus leidis vihast vastuseismist ja jäi teostamata.

Fredrika Runeberg, kuulsa kirjaniku abikaasa, avaldas ajakirjanduses oma mõtteid; tema vaimukad artiklid kutsusid palju vaidlusi välja. 1850. a. ümber tekkis Soomes esimest korda äge avalik vaieldus ajakirjanduses naisküsümuse asjus. Rootsi feminismi eesvõitleja, Fredrika Bremer, avaldas oma „Hertha“ ja tema mõju Soome naiste päale oli suur. Nimetada tuleb ka Adelaide Ehrnrooth'i, kes samuti osava sulega võitles: vanemad võlgnevad tütardele sama üld- ja kutseharidust kui poegadele, naisel peab sama võimalus olema sissetulekut muretseda kui mehel, tuleb võidelda kahesuguse moraali vastu, seaduse ees peavad mõlemad üheõiguslised olema.

Need mõtted leidsid sooja poolehoidu nii mõnegi Soome suure mehe juures, kes neid kõige oma mõjuga, sõna ja sulega kaitsesid. Nimetame teiste hulgast Z. Topeliust, J. V. Snellmanni, Uno Cygnaeust.

Kirjanik Minna Canth leiab südamesse tungivaid sõnu naise rõhutatud seisukorra kirjeldamiseks. Ka tema raamatute ümber keeb äge vaieldus.

Poliitilise elu tõusuga 1860 ja 1870 vahel käis kaasa püüid naise seisukorda parandada seadusandlisel teel. 1863. a. ilmus seadus, mis kuulutas naise täiealiseks 25 aastasena ja kaotas vanemate ehk eestkostjate sundusliku nõusoleku nõudmise abiellumise puhul; 1878. a. muudeti pärandusseadus, vennal ja õel on ühesugused õigused. Juba aastal 1863 oli naistele, kes ise oma varandust valitsesid, õigus antud, kogukonnavalimistest osa võtta, kuid ainult maal, 1872 laiendati seda õigust ka linnade päale.

Päärõhku oli seni pandud naiste hariduslise tasapinna tõstmise pääle. See leidis teataval määral toetust riigi poolt. Laiendati tütarlaste-koolide programmi, alguses ainult rootslaste koolides, 1880. a. pääle ka soome omis. Tol ajal töötasid juba mitmes linnas era tütarlaste koolid. Naisõppejõudude ettevalmistamiseks kutsuti ellu Elisabeth Blomqvisti poolt rootsi pedagoogiline kursus, vähe hiljemini abielupaari Godenhjelmi poolt samasihiline soomekeelne kursus.

Kuid koolide programmid ei rahuldanud naisi: nad olid liig kitsad, ei valmistanud naisi ette iseseisvale tööle, ei pakkunud neile võimalust oma sissetulekut suurendada. Suurtööstuse ja kaubanduse arenemise läbi tekitaud majandusline pööre ei jätnud oma mõju avaldamata ka naise seisukorra pääle. Tööstuse saadused tõrjusid kodutöö kõrvale, naiste tööjõud vabanes ja nad olid sunnitud tööd väljaspool kodu otsima. Muutunud majandusliste tingimiste tõttu kerkis hulk uusi probleeme üles.

Elavalt vaieldi naise hariduse paremale järjele tõstmise üle. 1882. a. pööras ring Kuopio naisi Soome naiste poole üleskutsega korjandust toime panna, et asutada tütarlaste lütseumi, mis ette valmistaks ülikoolile, ehk samasihilist ühiskooli Helsingis. 1886 avati see kool päälinnas „Helsingin suomalainen yhteiskoulu“. 1883 oli Helsingis asutatud rootsikeelne kool poiss- ja tütarlastele. Tuleb nimetada, et tol ajal veel naistel iseäralist luba tarvis läks eksami sooritamiseks ülikooli sissepääsemise võimaldamiseks. Alles 1901 muudeti need tingimised ühesugusteks meestele ja naistele.

Ühisused ja nende tegevus.

Hariduspüüded ja naisküsimuste käsitlemine kõlbluse seisukohalt kirjanduses aitasid selleks kaasa, et feminism kasvas tähtsaks liikumiseks, tunti ära ülestõstetud probleemide sotsiaalset tähtsust. Naistele aga sai peagi selgeks, et ainult organiseeritud tegevus kestvaid tagajärgi anda suudab. 1884 asutati Soome naiste ühisus (Suomen Naisyhdistys), esimene juhataja pr. Elisabeth Löfgren, kirjatoimetaja prl. Alma Hjelt. Selle seltsi siliks oli: haridust tõsta lihtnaiste hulgas, et nad nüüdisaja tsivilisatsioonist saaks osa võtta, teiseks energiliselt reformide eest võidelda seadusandlisel teel. — Neil läks korda mõjuda parlamendiliigete pääle ja hulk tähtsaid, naistesse puutuvaid küsimusi sai näevakorda võetud ja läbi arutatud. Selts mõjus ka selleks kaasa, et loodi nais-valveinspektori amet ja et naistele luba anti riigi põllutöökoolidesse astuda.

Selts pidas üleval rea ettevõtteid praktilise sisuga, mis pidid oma eduka tegevusega näitama tarvidust, uusi samasihilisi ettevõtteid juurde asutada. 20 aastat töötas seltsil kohakuulamise büroo, üheksa aastat kursus õmblejate ettevalmistamiseks. Õblemiskursus lõpetas oma tegevuse, kui Helsingi linn tütarlaste kutsekooli avas; 17 a. töötas kursus alghariduse võimaldamiseks naistele, kes noores eas koolis ei olnud käinud, üle 30 a. noorte raamatukogu, et hääd kirjandust perekondadesse viia.

Asutati haruseltse mitmel pool (praegu on nende arv kolmekümne ümber). Huvi naiste püüete vastu tungis sügavale rahva hulka ja omandas ühes sellega demokraatlise ja rahvuslise ilme. Peeti koosolekuid, jagati välja raamatuid ja broshüüre jne. Seltsil oli haruldaselt anderikas kõneleja, prl. Hilda Käkikoski (surnud a. 1912), kooliõpetaja, kes pärit lihtrahva hulgast, võrdlemata peene hingega, tema oskas kuulajaid veendada. — 1889—1904 ja

1909—1913 juhatas baronessa Aleksandra Gripenberg (surnud a. 1913). Teil olid kõige sügavamad teadmised kõiges, mis puutus feminismisse. 1888 esitas ta oma seltsi Washingtoni suurel naiskongressil, kus asutati rahvusvaheline naisliit. Kogu eluaeg töötas ta kõige lähemas ühenduses naisliikumisega väljamaal ja suutis sääl valitsevaid sihte ja metoode kodumaa oludesse istutada. Väga tuntud on tema raamat „reformtöö naise seisukorra tõstmiseks“, mis ilmus soome ja rootsi keeli, samuti tema toimetusel (1889—1911) ilmuv kuukiri „Koti ja Ühteiskunta“ (Kodu ja seltskond).

1892 tekkis uus ühisus feminismi kaitseks, naisühisus „Union“ (Naisasia-liitto Unioni), koolijuhataja pr. Lucina Hagman'i juhatusel. See selts on paljude initsiatiivettepanekutega esinenud seadusandlises kogus, viiks liiga kaugemale, neid üksikult üles lugeda. Ta töötas palju naiskütsehariduse edendamiseks kaasa. Õpetati tööd ja muretseti tööd. Ka „Union“ korraldas kõnekoosolekuid ja vaielusõhtuid, et kuulajaid tutvustada naiskõhmisusega. 1904 annetas senaatori proua Minette Donner „Unionile“ Hyvinkää'i oma maja „Vilhelmina“ pulkepaigaks naistöölisele, mille järele oli suur tarvidus.

Kõigi nende tööde kõrval on Soome naised suurt tähelepanu pööranud naise loomuliku kutse pääle — naine kui perenaine. 1891 asutati majapidamiskool. Seda kooli toetas rahaliselt pr. Aurora Karamsin, naine suure mõistuse ja sooja südamega, kes iseäranis tuntud kui diakonisside asutuse asutaja. Kui kool juba õppejõudusid anda suutis, hakati maal rändavaid majapidamiskursusi toime panema. Ka kohalikes seltsides on huvi asja vastu suur, iseäranis Tampereel.

Kuna riik kooli toetas väga väikese summaga, tuli kuratooriumil palju vaeva näha, iseäranis on suured pr. Elin Sjöström'i teenused, üks kõige aktiivsematest, kes, alati hästi informeeritud väljamaa olude sulites, suutis õpetust kõrgel tasapinnal hoida.

1899, kus algasid „õnnatud aastad“, asutati „Marthaselts“ (Marthayhdistys). Ka see selts on asutanud aiapidamis- ja majapidamiskursusi, kooperatiive, on kodutööstust arendanud (muu seas nukkude tegemist), kangakudumis- ja õmbluskursusi. Selts paneb toime näitusi, jagab välja aulindu, avaldab broshüüre ja tema väljaandel ilmub kaks ajakirja: „Husmodern“ ja „Emäntälehti“. Kauga aega oli juhatajaks pr. Fanny Hult. A. 1922 oli seltsil 350 haruseltsi 30.626 liikmega. Üldine huvi seltsi vastu on suur. Umbes 1000 uut aeda on asutatud. Instruktorite arv on 215. Ligi 6000 koosviibimist on korraldatud, 762 erikursust, 23 uut ketramistööstust mitmel pool. Martaühisus on Põhjamaa perenaiste liidu liige.

Mitmesugused kristlikud ühisused katsuvad samuti naise sisemist elu arendada, iseäranis tuleks nimetada nende sotsiaalse töö pärast „Sisemisjoni selts“ ja „Päästearmeed“.

Sellest seisukohast vaadatud, tuleb ka väga tähtsaks pidada diakonisside tegevust, kes haigeid põetavad, mitte ainult neljas diakonissimajas, vaid ka eraõdedena igal pool, kus neid vajatakse. Soomes töötab ka „Kristlik Noorte Naisühing“, kes pääasjalikult vabrikutöölise ja üksildaste naiste hulgas töötab. Nende ülevalpidada on ka mõned lastevarjupaigad. Riutula varjupaik on tähtsaks sisemisjoni keskkohaks Lapimaal. Nad teevad ka misjonitööd Indias, Hiinas ja Aafrikas ja juutide keskel.

Mehed ja naised töötavad koos karskusseltsides. 1905 asutati Valge Rist, kristlik naiskarskusühisus, mis rahvusvahelise Valge Risti liige. Tema kauaaegne juhataja, prl. Frida Sjöblom, on eriti andunud tööle selleks, et

kõlblust tõsta. Ta katsub noori naisi igasugustel aladel kasulikule tööle rakendada. Valge Rist sõdib kõige oma mõjuga selle eest, et saaks asutatud naispolitsei, mõnes linnas ongi ta juba ametis.

1907 asutati Soome Naisliit (Suomalainen Naisliitto), kelle pääeesmärk oli levitada kodanikuteadust naiste hulgas. Ta katsub naisi virgutada, ikka aktiivsemalt osa võtma omavalitsustööst. Liidus esitatud seltsid teevad kohtadel palju hääd tööd kutsehariduse, lastekaitse alal jne. Üks selts, Lucina Hagman'i juhatusel, on asutanud suvekolonii töölisemadele. Ajakiri „Naisten-ääni“ (Naiste hääl) on liidu häälekandjaks, teda toimetab doktor Maikki Friberg, üks vahvamatest Soome feminismi eesvõitlejatest. Praegu on doktor Friberg „Unioni“ juhataja.

Naisseltside eeskavas seisis nõudmine, naisele hääleõigust anda. 1897 jõuti kolm kodanlistest parteidest parlamendiliiget võita, et nad vastava ettepanekuga esineks. Küsimus ei tulnud küll päevakorda, kuid sest ajast saadik teati, et seda kord tegema peab, see valmistas teed tähtsale uuendusele, mis esialgu võimatu paistis olevat. 1904, 1905 esitati kolm petitsiooni, kokku seatud Soome Naisühisuse poolt tema haruseltsidega, „Unioni“ ja parlamendi sotsialistliku grupi poolt. Ka see kord ei võetud petitsioone arvesse, kuid naiste huvi asja vastu oli järjest tõusnud. Kaks juriidilist ühingut avaldasid ühel häälel arvamist, et naisele poliitiliste õiguste andmist ei tohiks takistada abielunaise ärarippuvus oma mehest. Peeti hulk avalikke koosolekuid, kus esineti oma nõudmistega, ka avaldati neid ajakirjanduses ja petitsioonides.

1906. a. 1. okt. astus lõpuks jõusse seadus üldisest valimisõigusest soo pääle vaatamata.

Soomes said naised valimisõiguse võrdlemisi lühikese jõupingutuse järele. Et nii ruttu sihile jõuti, see ripub kahtlemata sellest ära, et uued ideed harilikult säääl soodsamat pinda leiavad, kus puudub vana kultuur, mis päritud eelarvamiste kammitas. Kahtlemata on aga tähtsat osa etendanud sihikindel visa kihutustöö.

1907. a. parlamendis oli 19 naissaadikut, nende hulgas Alexandra Gripenberg, Hilda Käkikoski, Evelina Ala-Kulju ja Hedvig Gebhard (Soome partei), Dagmar Neovius (Rootsi partei), Lucina Hagman (noor-soome partei) ja Miina Sillanpää (sotsialistline partei).

Järgnevatest parlamentidest tuleks veel nimetada doktor Tekla Hultin, vabrikainspektor Vera Hjelt, doktor Jenny af Forselles, Annie Furuhjelm ja baronessa Ida Yrjö-Koskinen, kes mitmel valimisel oma mandaate alles on hoidnud.

Naine riigikodanikuna ja seltskonnas.

Poliitiliste õiguste saamine oli versta-postiks feminismi teel. Suurt võitu pandi ka väljamaal tähele. See pidi aga ühtlasi Soome feminismi taktikas suurt muutust kaasa tooma. Kõige raskemast oli üle saadud, nüüd langes üks takistus teise järele. Iga üksiku naise ja ka terve naisliikumise vastutus kasvas, tuli uusi sihte üles seada, tegevust laiendada ja naiste asjatundmist tõsta. Oli tarvis võidelda ükskõiksuse, pääliskaudsuse ja dilettantismi vastu, mille tõttu seni naiste palgad madalal olid püsinud.

Soome haridusolud arenesid kiiresti, vastavalt ka naiste haridus. Paljud on keskkooli lõpetanud õigusega ülikooli astuda. 1880—1921 on 1077 naist kõrgema hariduse omandanud, mis neile võimaldas mitmesugustel aladel riigiteenistusse astuda. 1921 oli 753 naist ülikoolis 2876 üliõpilase hulgas. 1895

kuni 1920 kaitsesid 12 naist oma doktoriväitekirja, 7 ajaloo-keeleteadlast, 2 loodusloo-matemaatikut, 3 arstiteadlast.

Ikka järjest rohkem naised astub puhttehnilistele aladele: 1901—1907 omandasid 9 naist arhitekti, 1 inseneeri kraadi. 1910—1922 lõpetasid 22 naist kõrgema tehnilise kooli.

Kutseharidust omandavad naised ka rohkearvulistes kutsekoolides, mida omavalitsused üleväl peavad.

1911. a. asutas Alexandra Gripenberg Soome naiste rahvuslise liidu (Suomen Naisten Kansallisliitto — Finlands Kvinnors Nationalförbund), kus on praegu liitunud 20 ühisust. Juhatajaks on pr. Tilma Halmari. See liit on rahvusvahelise naisliidu liige ja püüab kontaktis töötada väljamaa liikumisega. Sama siht on rahvusvahelisel naiste hääleõiguse liidul, kellel Soomes oma haru ja kelle juhatajaks on prl. Annie Furuholm.

Kõigis tähtsamates asjades töötavad mitmesugused Soome naisorganisatsioonid koos. Helsingi naised on asutanud komisjone, kus valmistatakse seaduseprojekte emadekaitse ja hoolekande alal, kus organiseeritakse abiandmist ja võitlust nälja vastu sõja ajal jne. Soome rahvuslisel naisliidul on kaks tähtsat komisjoni, üks, majapidamise keskkomitee, mis arutab kõiki küsimusi, mis puudutavad üksikut majapidamist ja tema vahekorja terve rahva majandusega; teine kõikide püüete keskkoh, mis on sihitud avaliku kõlbluse tasapinna tõstmise poole. Riigi poolt on ellu kutsutud komisjon, mis arutab kõlblusküsimust terves tema ulatuses. Üldiselt on naised arvamisel, et seda küsimust kõige paremini saab lahendada, kui püüetakse panna varjupaikade ja töömajade asutamise peale, kus langemist ära saab hoida ja inimese enesetunnet tõsta, samuti siia kuuluvate sotsiaalsete ja tervishoiuliste küsimuste kõige otstarbekohasema arendamise kaudu.

On korraldatud ülemaailse naiskongresse. 1917. a. oli sarnane kongress kõlblusküsimuse läbiarutamiseks, kus valiti üldtähendatud komisjon. Karskusküsimust on sõelatud suurel Helsingi kongressil. 1921 kevadel peeti „korteriküsimuse päevi“, kus üksikasjalikult peatati küsimuse juures tervel maal. Mõlemast viimasest kongressist võttis ka saadikuna osa rida sotsiaaldemokraate.

Pea kõik naisorganisatsioonid üle riigi võtsid osa ühel ehk teisel teel lastekaitse tööst. Kindral Mannerheimi lastekaitse ühingu asutamine aastal 1920 andis eraorganisatsioonidele uut tõuget sel alal.

Ka haigeravitsemise alal nõutakse järjest sügavamaid teoreetilisi ja praktilisi teadmisi. Teerajajaks on siin olnud Sophie Mannerheim, kes neid põhimõtteid on katsunud maksma panna ravitsejate kursustel Helsingis riigi poolt ülevälpeetava üldise haigemaja juures, kus õppeaeg on kolmeaastane. Sama programmi tahetakse maksma panna üle maa, et haigeravitseja kutse teiste edenenud maade eeskujul kõrgel järjel oleks.

Naisvõimlemise alal on rida silmapaistvaid tegelasi. Proua Elin Kallio on väsimata kihutustööd teinud võimlemise tähtsuse selgitamiseks, ise õpetades ja asutades 1876. a. võimlemiseltsi Helsingis. Tuntud nimi on ka preili Elli Björkstén, võimlemisõpetaja ülikooli juures asuvas võimlemisinstituudis. Mängu ja spordi arendamisel üle maa on preili Anni Collan'il, kooli võimlemis- ja tervishoiu inspektris, suured teened.

Valimisõiguse reform toob enesega sügavaid muutusi ühingute ellu, naised on sunnitud ka oma püüetele andma teatavat poliitilist värvi. 1892. a. tõusis ellu ühe töölisühisuse juures naissektsoon. A. 1900 ühinesid sarnased töö-

liste naissektsioonid koos naisametiühisustega liitu, nime all: sotsialistline naisliit (Sosialidemokraattinen naisliitto). Liidu eeskavasse võeti: naiste poliitilised õigused (õigus valida ja valitud saada), täielikum töökaitseseadusandlisel teel, emade kinnitus, karskus jne. 1906 a. hakkas liidu väljaandel ilmuma ajakiri „Naistöoline“ (Työläisnainen). 1921. a. jagunes liit kaheks kommunistide kihutusel. Tööinspektor Miina Sillanpää asus juhutama Soome sotsialistlik naisliitu. Sellel uuel organisatsioonil on 70 haru umbes 3000 liikmega ja annab välja kord kuus ajakirja „Seltsiline“ (Toveritar).

Alexandra Gripenbergi algatusel asutati kohe pääle valimisreformi Soome erakonna naissektsioon.

1907. a. loodi Soomemaa rootsi naisliit prl. Annie Furuhielm'i juhatusel, mis töötab mitmesugustel aladel ja on rootsi naiste poliitiliseks keskkohaks. Päälinna rootsi ringkondades töötab ka „Perenaiste ühing“.

1885—1914 oli neil ajakiri „Nutid“ oma huvide kaitses. Selle silmapaistvamate toimetajate hulgast nimetame pr. Helena Westermarck'i, rootsi kirjanikkude hulgas tuntud feminismi eesvõitlejat. 1919 hakkas ilmuma „Astra“.

Soome kodanliste erakondade ümberkorraldus a. 1919 tekitas samasuguseid muutusi naisorganisatsioonides. Tekkis koonduserakonna vastav naisorganisatsioon „Kansallisen kokoonmuksen naisjärjestöt“ ja ajakiri „Suomen Nainen“, mille kauaaegseks toimetajaks pr. Ida Yrjö-Koskinen. Edumeelseid naisi organiseeris „Kansallisen edistyspuolueen naisten valduusto“.

Aastakümneid on põlevamaks küsimuseks olnud, kuidas parandada abielunaise seisukorda seadusandlisel teel, et seda lähendada meie aja nõudmistele, sest abielupoolte vahekorrald on pääasjalikult veel tingitud 1734. a. seadusest. Naissaadikud on esitanud mitu petitsiooni, kus nõuti naistele õigust nimetatud saada riigiteenistusse, majapidamise õpetust, väljalpool abielu sündinud laste seisukorra juriidilist kindlustamist, abielunaise vabanemist eestkostmise alt, emaõiguste tunnustamist laste üle.

Valitsuse poolt esitati uus abieluseaduse eelnõu. Majapidamisõpetuse korraldamine ajakohaselt on üks naiste tähtsamatest ülesannetest, tähtis üksiku ja üldsuse seisukohast. Vana iganenud majapidamisviis ja meetodi puudus viivad pillamisele. Ka kasvatusliselt on kõige suurema tähtsusega, et perenaine oma ala peensusteni tunneks, sest kodusest õhkkonnast ripub ära laste arusaamine sellest, mida perekond ja ühiskond neilt nõuda võivad. Perenaine, kes süstemaatiliselt töötab, võidab aga ka aega, mida ta tarvitada võib enese ja oma laste täiendamiseks ja seltskondliste kohustuste täitmiseks.

Rida koole töötas nende ülesannete kallal, kuid nendest ei jatkanud. Parlamendi naissaadikud viisid läbi suurema toetuse majapidamiskoolidele, ühtlasi tegi valitsus ülesandeks komisjonile uurida majapidamisõpetuse otsustarbekohast organiseerimist. Osa ettepanekutest on teostatud, osa ootab järke. On asutud õppejõudude ettevalmistamisele, et jätkuks asjatundjaid tervele maale. Naised nõudsid majapidamisõpetuse sisseadmist tütarlastekoolides, mis oleks vastukaaluks puht intellektuaalsele tööle. Seda õpetust antakse nüüd uue seaduse põhjal täiendusklassides, pärast algkooli lõpetamist.

Vanad seadused keelasid naistel kõrgemaid avalikke ametisi pidada. Praegu maksev põhiseadus a. 1919 tunnustab küll kõiki kodanikke üheõigusliseks, soo pääle vaatamata, kuid teatavates seadustes leidub veel vananenud määrusi, mis naistel ei luba oma õigusi tarvitada, nii näit. kohtunikuna. Nende kitsenduste kaotamisega avaneks naistel võimalus töötada mitmel kutsealal, kuhu nad seni ei pääsenud.

1917. a. said naised valimisõiguse omavalitsusasutustesse ja etendavad tähtsat osa linnas kui maal. Loomulikult töötavad nad eeskätt komisjonides, kus käsitatakse haridus-, hoolekande-, lastekaitse-, ja majapidamisküsimusi.

Usualal on naistel laialdased õigused. Kirikuseaduses leidub veel kitsendusi, et naised ei või olla kirikuõpetajaks, olgu küll, et rida naisi usuteaduskonna on lõpetanud.

Viimastel aastakümnetel on Soome poliitika põhjalikke muutusi üle elanud. Arusaamine naise koostöö asjus on järjest süvenenud. Tunnustatakse iga isiku õigust ise oma tööd vabalt valida, kuid nende äravõitmine oleneb nüüd naistest enestest. Nad peavad näitama, kas nad suudavad vääriliselt osa võtta tõusvast tsivilisatsioonist, et loobumine nende kaastööst tähendaks kaotust riigile ja seltskonnale — siis avanevad neile uued teed järjest tähtsamate ülesannete poole. Hüüdsõnaks on: „Kohustuste kaudu õiguste poole“.

Soome põhiseaduse § 75 nõuab, et iga Soome kodanik peab osa võtma isamaa kaitsest, ehk teisiti kaasa aitama. Soome naised pakuvad aktiivset kaastööd oma kodukaitse organisatsioonide kaudu (Lotta Svärd), mis asutatud kaitseliidu juurde. Neil on umbes 25.000 liiget ja ligi 400 kohalist osakonda. Lottad töötavad hoolega haitseliidu varustamise alal, iseäranis mis puutub riietesse. Manöövrite aegu on nende kohustuseks väeosasid toita jne. Laialt korraldatakse nende poolt lühikesajalisi haigeteravitsemise ja majapidamise kursusi. Veel teisel kujul avaldavad nad mõjuvat tegevust, korraldades suvekursusi. Sadandetele noortele naistele avaneb siin võimalus oma keha karastada, ühtlasi õpivad nad haigete eest hoolitsema, rändavas köögis toitusid valmistama, ka antakse neile õpetust, mis puudutavad kodanikuteadust ja üldhariduslisi aineid.

Naiste poliitiliste ja sotsiaalsete õiguste tunnustamine, nende seisukorra parandamine on tõstnud nende kodanikutunnet, sest isik kasvab ühes vastutustunde ja isikliku vabadusega. Sõja korral on Soome naiskodanik valmis oma isamaa iseseisvust kaitsma samuti nagu meeskodanik, ka rahuajal tahab ta oma isamaa iseseisvust kindlustada.

M. Kurs-Olesk.

Kirjandus.

E. Oldekop. **Võhiku mõtteid imetegude, usudogmade ja liberaalse usu-teaduse kohta.** Eesti Kristliku Üliõpilasühingu väljaanne nr. 1. Tartus 1925. Hind 50 marka. Pälädu E. K/Ü. „Postimehe“ raamatukaupluses Tartus, Suurturg 16.

Raamatukese saatesõnas tähendatakse, et „imesid ikka veel sünnib, et pimedad nägijaiks ja kurdid kuuljaiks saavad, mitte ainult meil, vaid üle terve kristliku ilma“ ja jätkatakse, et „Eesti Kristlik Üliõpilasühing, mis juba viis aastat on püüdnud liikumiseks kujuneda, tervitab iga ausat katset, mis püüab selgust tuua teaduse ja religiooni vaherkorda ning sellega tõsist vaimuelu harilaste keskel esile kutsuda“ ning soovetakse lõpuks: „leidku see kirjutus teed meie intelligenti ridadesse, kust meie sõpru ootame, kes ristiteel õilsamasse tulevikku — vastastikuse arusaamise ja armastuse riiki — meiega üheskoos aitaksid raskusi võita“. Mis selles kirjutuses kohe tähelepanu äratav on asja-

olu, et selle saatesõna kirjutaja ise ei tea, mis ta tahab: arusaamata on ja loogika puudusest annab tunnitsust lause, et E. K. Ü. „tervitab ausat katsed selgust tuua teaduse ja religiooni vahekorda“: religiooni ja teaduse vahel ei ole iseäralist vahekorda olemas, sest religioon on teadusline mõiste ja ei ole teadusega mingisuguses vastolus. Teadusega vastolusse sattuda võib religioon alles siis, kui temaga iseäraldi tahetakse tähendada mingisugust usutunnistust, mille sisu konkretiseerimine ulatab kaugesse minevikku ja sellepärast oma olulisteks tundemärkideks peab tõeksvõtmisi, mis omal ajal võisid ehk teatava rahva juures teaduslike tõena esineda, kuid mille ekslikkust edenev vaimuelu on päevavalgele toonud. Näit. oli vana Eesti jumal Pikker müristamise looja, kui ta oma vankriga pilvede pääl sõitis. Meie teame, et müristamine teatava elektri jõu pinevuse tagajärjel tekib. Kui siin teadus usulise tõsiasja õige selgituse on esile toonud, ei saa ometi ütelda, et teadus usule vaenulik on: teadus kõrvaldab eksiarvamise, usk ei kaota siin midagi. Järjekulult eksib siis saatesõna kirjutaja.

Kuid ka raamatukese kirjutaja ei ole oma tahtmise ja võimise kohta selgusele jõudnud ja jätkab saatesõnas esinevat ebamäärasust. Tundes isikliselt elavat huvi usuliste, mitte religiooniliste, küsimuste vastu, ei asu ta usulist kirjandust uurima ja enesele selgust muretsema, mis usuteadus usuliste ülelamiste kohta arvab, vaid asub üksikute usuliste küsimuste harutamisele nagu ta seda nimetab „võhikuna“, kus juures ta otsekohe alguses vaenu avaldab „liberaalse usuteaduse“ vastu.

Teaduse seisukohalt ei saa olla liberaalset ega konservatiivset teadust: mõisted liberaalne ja konservatiivne on poliitikast päri ja on teadusele võõrad. Naeru alla langeks inimene, kes mõnda voolu anatoomias, bioloogias, füüsikas ehk astronoomias tahaks liberaalseks, mõnda teist aga konservatiivseks nimetada. Neid mõisteid võib tarvitada ja tarvitatakse ainult nende teaduste piirkonnas, kus teaduslike küsimused ühtlasi ka poliitilisi küsimusi riivavad, nagu usuteadus, õigusteadus ja üksikud distsipliinid loodusteaduses ja nimetatakse siis liberaalseteks vaateid, mis ennast kõrvaliste huvide läbi ei lase teaduslike tõekstundmise teelt kõrvale kallutada, kuna konservatiivsetena osutuvad vaated, mis küsimust käsitavad kokkukõlas vanemalt põlvelt päritud vaadetega.

Usuteaduse seisukohalt, mida meil käesolevat raamatukest harutades käsitada tuleb, on konservatiivne või positiivne teaduse käsitamisviis see, mis asub seisukohal, et ristiusk on ilmutatud usk, tema usulised tõed on jumalameestele Jumala enese kaudu ilmutatud ja nende poolt kirja pandud. Piiblis olevad sündmused ja harutused on vääramata tõed, mida ükski teadusline uurimine ümber lükata ei saa, teaduse ülesandeks on ainult täit selgust ja tõtt piiblist välja selgitada, piibli sisu rahvale vastuvõetavaks teha. Liberaalne usuteadus võib täiesti teisele alusele asuda, võib isegi niikaugemale minna, et ta piiblit üleüldse mitte kui jumala sõna ei võta, vaid ainult kui ühte väljendus-saadust rahvaste usuelus: üksikud sõnad ja teod, millest piiblis juttu on, võivad olla ainult mateerialise usuelu uurimise juures.

Vanemas positiivses usuteaduses oli piibli imed tõeasjad, mida ümber lükata keegi ei mõelnud ja ei julepud ning Jeesuse jumalikkust tõendati sellega, et ta imesid tegi, see on asju korda saatis, mis selleaegsete inimeste arusaamise järele loodusseadustega seletatavad ei olnud, mis jumalikkude jõudu avaldasid. Moodsa usuteaduse seisukohalt ei ole imel usu kohta vähematki tähtsust, ime võib olnud olla, ta võib aga ka rahva suus tekkinud olla. Meie

autor kuulutab sõda moodsale usuteadusele, peab imed võimalikuks ja olulise tähtsusega usuelu tarvis, polemiseerib loodusteadlastega, kes inimesid ei tunnista ja katsub tõendada, et imed võimalikud on. Kuid ta ei saa arugi, et ta iseenesega vastolusse satub: imed, mida ta usub, peavad ju jumala võimust pärit olema, tema poolt ettetoodud seletused võtavad aga „imedelt“ selle jumaliku iseloomu. Suggestiooni nähted (lhk. 10) ei ole ju imed ja nüüdisaja arstiteadus ei tunnusta kunagi „häätahtlikult ja vastutulelikult haiguste imeteoliste paranduste tõelisust“ (lhk. 11), vaid seletab neid nähtusi õige loomulikult. Vastupidist tõendada tähendab oma lugejate usaldust kurjasti tarvitada ja see ei ole ilus inimese seisukohalt, kes enese ülesandeks seab kristliku ilmavaate kaitsemise!

Niisama vähe vastab tõele väide, et „uue teadus... hakkab oma seisukoha palvetamise mõju suhtes haiguste parandamises revideerima“: Christian Science võib ju Ameerika eksportkaubaks olla, kuid moodne teadus ei näe siin mitte palvetamises tegevat mõju, vaid teab, et siin „ainult“ suggestiooniga tegemist, mitte imega. Edasi opereerib autor telepaatia, selgenägemise ja telekineesia mõistetega. Rääkimata sellest, et need nähtused veel mitte küllaldaselt kindlaks ei ole tehtud, et neil aladel sagedasti palju veel lihtsa pettusega tegemist on, tuleb seda lihtsalt lugejate meelele eksiteele viimiseks nimetada, kui neist nii kindlalt räägitakse nagu autor. Mis aga pääsiasiaks jääb, on see: isegi siis, kui need nähtused kindlaks on tehtud, ei oleks siin mitte jumaliku imega tegemist, vaid lihtsate loomulikkude sündmustega, mis teatavatele looduseadustele vastavad.

Autoril ei ole tähtis tõde; vaid ta tahab oma lugejate pääle mõjuda, ja sellepärast ei hooli ta tõest, vaid jätab ta kõrvale. „Ühelt poolt täielikult tunnustades teadusliste uurimuste faktilisi resultaate“, tõrjub tema tagasi „mitte tõestatud alustel põhjenevat mehanistlist ja religioonivastast teaduslist ilmavaadet“ (lhk. 24—25). Sellele teaduslisele ilmavaatele ei saa ta aga muud ette heita, kui seda, et viimane „imetegude jumalikkude olemist eitab“ (lhk. 25), see on seda, mida autor millegagi tõendada ei suuda ega ei oska, kuid mille sisse ta usub. Autor ei saa loobuda usust imetegude sisse, sest tema arvates „seisab imetegude tähtsus selles, et nemad aitavad meid religioosset usku reaalsele elule lähemale tuua“ (lhk. 26), „imeteod on siis meile käegakatsutavaks tõestuseks meie jumaliku päritolust, nagu ka Kristus oma messiamisiooni läkituses Ristija Johannesele tõendas osutusega oma imetegudele“ (lhk. 26). Autor kui loodusteadlane on nähtavasti hingelist tarvidust tundnud enesele oma jumalikkude päritolu imede abil usutavaks teha. Võib olla, et ta enese kohta sellega toime on saanud, teistele on tema harutused vähe tõendavad. Kõige selle pääle vaatamata on autor enesest suures arvamisega. „Mu eesmärk oli ainult valgustada võhiku vaatepunktist mõned küsimused, mis on ühelt poolt nende usudogmade reformikatsed (eriti imetegude küsimuses), mida teeb praegune liberaalne usuteaduse vool Eestis; ma püüdsin leida vastust küsimustele, kas on reformikatsed, mis teaduslikkuse lipu all imetegude kriitikat imetegude peaaegu täielise eitamiseni viivad, teaduse seisukohalt õigustatud või koguni nõuetavad; ja teiseks, kas on põhjendatud lootus, et seesuguses vaimus läbiviidud usudogmade reform religioonist võrdunud haritlasi jälle kristlusele võib tagasi võita. Meie nägime, et kummalegi küsimusele tuleb eitav vastus anda. Oma arutusi lühidalt resümeeerides võiksime esimese küsimuse kohta ütelda, et teadus ei õigusta mitte imetegude eitamist... mis puutub teisesse küsimusse, siis nägime, et just eespool iseloomustatud

liberaalse usuteaduse positsiooni „poolikus“ on saatuslikeks komistuskiviks tema püüdes religioonist võõrdunud haritlaskonda omale võita“ (lhk. 33—34).

Ei tea, mis liberaalne usuteadus nende „võhiku mõtete“ kohta ütleb, kuid „religioonist võõrdunud haritlaskonnale“ ei paku nad küll mitte midagi huvi-väärilist. Sarnased sholastilised väänlemised tõsiasjade kallal oleks ehk kesk-aja usuteadlastele huvi pakkunud, moodsale haritlasele tulevad nad naljakad ette. Ja kellele neid tarvis on? Isegi autorile mitte, kui ta tõsiselt võtab oma kirjatöö lõpulauseid: „Meie praegustes usulistest oludes tähendaks aga see, et see, mida meie praegu vajame, ei ole mitte usudogmade reformeerimine, vaid religioosse elu äratamine, mitte dogmaatilised vaidlused, vaid töötamine Jumala riigi kallal“ (lhk. 36—37).

Kuid selles vist terve küsimus seisabki, et positiivne kristlus ei lepi „tõõtamisega Jumala riigi kallal“, vaid tahab orjastada, tahab ainuvalitseja olla. Ja sääal on siis ükspuhas, kas ta on Rooma paavst või Põhja-Ameerika „inter-konfessionaalne“ kristlus, kelle õige nimi on fundamentalism ja business. Äri vagatsemise katte all on kõige kardetavam. Ja see kristlik äri on viimasel ajal ka meie juures juuri ajama hakanud. Kasu tuleb temast meile vaevalt.

Lui Olesk.

Ringvaade.

Rahva tervishoid.

Võitlus tuberkuloosi (tiisikuse) vastu.

Eesti Tuberkuloosi vastu võitlemise liidu esimese väljaandena on ilmunud prof. K. Schlossmanni „Tuberkuloosi vastu võitlemise organisatsiooni kava“. Katsume omi lugejaid tutvustada selle väärtuslike broshüüri sisuga. „Tuberkuloos (tiisikus) on taud, mis inimekonnalt suuremat ohvrit nõuab kui ükski teine praegusel ajal tuntud taud ja selle vastu tuleb kavakindlalt võidelda. Enamus kultuurriikidest on omaks tunnustanud põhimõtte, et riigi tervishoiu keskvalitsus ja kohapäälised omavalitsuste tervishoiu-organisatsioonid ei suuda korraldada tarvilikus ulatuses tuberkuloosi vastu võitlemise tööd; sellel alal peavad riiklikud ja omavalitsuste organisatsioonid teotsema käsikäes eraorganisatsioonidega. Arvestades riigi majandusliku seisukorraga, peame asuma eraorganisatsioonide võrgu loomisele, et saaks kaasa tõmmata suuremat hulka kodanikke, kelle soov on toetada aineliselt või moraalselt tuberkuloosi vastu võitlemise tööd. Valitsus peaks määrama riiklikku toetust eraorganisatsioonidele, mis kindlustaks viimastele kavakindlama töö võimaluse.

Kohtade pääl peaksid tuberkuloosi vastu võitlemise tööd korraldama ning jul-tima selle tarvis ellukutsutud seltsid (vähemalt üks selts peaks olema iga maakonna kohta). Seltsi sihik ja ülesandeks on: 1) võidelda tuberkuloositaudi levitamise vastu; 2) püüda kõrvaldada neid pahesid, mis soodustavad tuberkuloositaudi tekkimist ja levitamist; 3) abiks olla tuberkuloosihaigetele nõu ja arstiabi saamise võimaldamises. Oma ülesande teostamiseks avab selts nõuandekohti (dispenseere) tuberkuloosihaigetele, kannab hoolt, et haigetel oleks kättesaadav ravimine sanatooriumides ja haigemajades, avab varjupaiku töövõimetele tuberkuloosihaigetele, korraldab avalikke kõnesid ja ettelugemisi tuberkuloosi ja tervishoiu alal, annab välja rahvalikke raamatuid, lendlehti ja ajakirju, kogub ainelist toetust tuberkuloosi vastu võitlemise tööks, korral-

dades pidusid, korjandusi, lillepäevi jne. Seltse on juba ellu kutsutud Tallinnas, Tartus, Pärnus, Rakveres, Võrus ja Viljandis.

Tuberkuloosi vastu võitlemise seltsid on kokku astunud liiduks. Liidu ülesanne on laia ulatusega: 1) seltside ühendamine, nende ideeline juhtimine, tegevuse süstemaatiline ühtlustamine, toetussummade muretsemine ja nende jaotamine üksikute seltside vahel; 2) õhutada ning soodustada tuberkuloosi vastu võitlemise organisatsioonide ja asutuste tekkimist ja abiks olla nende loomisel; 3) korraldada üleriiklikku antituberkuloosi propagandat avalikkude kõnede ja ettelugemiste teel, anda välja vastavat kirjandust, lendehti ja ajakirju, korraldada näitusi; 4) arendada teadmisi tuberkuloosi alal, korraldades selleks üleriiklikke tuberkuloosikongresse ja -päevi, täienduskursusi arstidele ja õdedele ning vastavaid kursusi hoolekandeõdede ettevalmistamiseks; 5) avada ja üleval pidada sanatooriume, suvituskohi, haigemaju, varjupaiku, nõuandekohti jne.; 6) ühendusse astuda ja sidet pidada samasuguste organisatsioonidega teistes riikides ja rahvusvahelise antituberkuloosi uniooniga. Liit kogub iga aasta andmeid seltsidelt, seab kokku tarvilikud aruanded, on siduvaks lülits Tervishoiu Peavalitsuse ja seltside vahel, ta esitab celarve riikliku toetussumma saamiseks ja jaotab seda vastavalt tarvidustele üksikute seltside vahel.

Oma asemikkude kaudu moodustavad liidu liikmeks olevad seltsid liidu nõukogu, kuhu veel kuuluvad: Tervishoiu Peavalitsuse julataja, Sõjaväe Tervishoiuvalitsuse ülem, Eesti Punase risti Peavalitsuse esimees, Tartu Ülikooli arstiteaduskonna esindaja ja Eesti Arstideseltsi Liidu juhatuse esimees. Liidu nõukogu võimkonda kuulub kõikide küsimuste otsustamine, mis on põhimõttelise tähtsusega tuberkuloosi vastu võitlemise seltsidele ja üldiste juhtnõrude andmine nimetatud seltside tegevuseks.

Tuberkuloosi vastu võitlemine on tähtis osa riigi üldisest tervishoiust; arusaadav, et selle töö käigu ja saavutuste süstemaatiline valve peab kuuluma Vabariigi Tervishoiu Peavalitsusele, kui riigi tervishoiu keskvalitsusele. Ta töötab välja ja paneb maksma seadusandmis-korras vastavaid seadusi ja määrusi. Ta hoolitseb selle eest, et hakkaksid maksma ajakohased määrused ja seadused, mis võimaldavad taudi esilekutsuvate ja seda levitavate sotsiaalsete ning majanduslike pahede kõrvaldamist. Samuti peab silmas pidama, et paufiki-, kindlustuse-, töö- ning hoolekande-, sõjaväest vabastamise ja teised seadused ning määrused sisaldaksid ajakohaseid korraldusi tuberkuloosi vastu võitlemise suhtes. Ta valvab selle järele, et ellu kutsutakse: sanatooriume, preventooriume, suvekoloniisid jne. Ta koordineerib vastavate määrustega linna ja maakonna tervishoiu-osakondade, kooli-tervishoiu arstide, raudtee-tervishoiu arstide, jaoskonnaarstide jne. tööd.

Kohtadel etendavad tähtsat osa linnade ja maakondade tervishoiu-osakonnad. Nad töötavad välja kava, kuidas toetada tuberkuloosi vastu võitlemise tööd oma piirkonnas.

Tuberkuloosi vastu võitlemise täielik kava peab ette nägema tuberkuloosi profülaktikat (ärahoimist), antituberkuloosi propagandat, tuberkuloosihaigete registreerimist, ravimist ja nende hoolekannet. Töö oleks väga puudulik, kui me kulutaksime kõik jõu ainult tuberkuloosihaigete ravimise päle, luues selleks hulga sanatooriume ja erilisi haigemaju, ja selle kõrval jätaksime kahe silma vahele tuberkuloosi profülaktika.

Prof. Schlossmann peatab siis pikemalt üldises kavas tarvilikkude üksuste juures.

Nõuandekohad tuberkuloosihaigetele — dispenseerid. Dispenseerid tuberkuloosihaigetele kujutavad keskkohti, kust tegelik tuberkuloosi vastu võitlemine alguse saab ja kust ta laiali voolab rahva keskele. Vähemalt igas maakonnalinnas peaks teotsema üks nõuandekoht, et ta oleks kättesaadav kõigile. Juhatajaks

peab olema erilisel ettevalmistatud arst, abiks peab tal olema tarvilik hulk erilisel ettevalmistatud visiteerijaid õdesid. Dispenseeri ülesandeks on: tuberkuloosihaigete ülesotsimine ja registreerimine, tuberkuloosidiagnoosi kindlaksmääramine selle varasel astmel, nõuandmine haigetele profülaktika, ravimise ja üldise tervishoiu suhtes; haigete valve nende kodus. Dispenseer peab kogu arstkonnaga töötama käsikäes. Puudustkannatajale muretsetakse abi. Dispenseer ei tohi muutuda harilikuks ambulatooriumiks, ta peab kujutama tuberkuloosidiagnoosi keskkotta, olles tuberkuloosi vastu võitlemise töö stimuleerijaks ja ühtlustajaks, rahva kasvatajaks tervishoiu alal ja praktilise tervishoiu nõuandjaks.

Tuberkuloosihaigete sunduslik registreerimine on esimene tarvilik tegur tuberkuloosi vastu võitlemise töös. Infektsioonipesasid tuleb hävitada. Õed on nõuandjaks haige juures kodus hügieenilise eluviisi alal niihästi haigetele kui ka tema perekonnaliikmetele ja valvavad arsti ettekirjutuse täpikäelise täitmise järele. Õed kannavad teaduse saavutusi otsekohe rahva sekka.

Dispenseerid peavad olema varustatud ajakohtaste abinõudega tuberkuloosi varaseks äratundmiseks. Sääil peab leiduma bakterioloogiline laboratoorium, röntgenikabinett, võimalikult ka väike haigemaja, kus tuberkuloosikahtlased lamavad tarviliku aja kestusel kindla arstliku valve all. Dispenseeriarsti ülesandeks on jälgida ka tuberkuloosi ravimise uuemaid saavutusi ja tarvitusele võtta neid uuemaid arstimisvahendeid, mis nõuavad kavakindlat kontrolli ja mis ei ole kergesti kättesaadavad praktilistele arstidele. Aineliselt olgu ta sedavõrd kindlustatud, et ei ole karta süstemaatilise töö katkestamist.

Tuberkuloos on nakkushaigus; sellepärast seisab tuberkuloositaudi vastu võitlemises esimesel kohal tervete kaitsmine haigeksjäämise vastu ehk nõndanimeetatud tuberkuloosi profülaktika. Prof. Schlossmann peatab üldise ja laste profülaktika juures. Lapse kaitse tuberkuloosi eest peab alguse saama juba enne lapse sündimist. Lapsed, kelle haigus viibib seisaku astmes (latentne tuberkuloos), võivad hädahoost pääseda, kui neid eraldatakse haigetest ja kasvatatakse kaitstult korduva massilise infektsiooni eest. Preventoorium on maja vabas õhus või merekaldal, kus lapsed viibivad häädes tervishoiulistes tingimustes. Lapsed käivad sääil koolis vabas õhus ja teevad ka muud vastavat tööd.

Tuberkuloosihaige lehma piim on tähtsamaks tuberkuloosi tekitajaks alla 5 a. vanustele lastele, seepärast peab tarvitusele võtma kõik abinõud hää piima saamiseks. Lehma piima tuleks tuberkuliiniga proovida.

Tuberkuloosi vastu võitlemist peab viivitamata korraldama koolilaste keskel. Haigeid õpilasi, samuti õpetajaid, peab eraldama teistest. Tuleb rõhku panna tervishoiu õpetuse pääle. Suvekoloniid on kasulikud kõigile.

Lõpuks peatab prof. Schlossmann ravitsemiskohtade juures tuberkuloosihaigetele. Sanatooriumi võetakse vastu ainult neid tuberkuloosihaigeid, kelle tervekssaamist või vähemalt haigusprotsessi seismajäämist on loota. Sanatooriumid on asutused, mis asuvad häädes kliimatilistes tingimustes, kus haiged leiavad pikema või lühema aja jooksul hügieenilist ja dieetilist ravimist. Tuleks ellu kutsuda odavaid sanatooriume puudustkannatajale haigetele.

Kulukate sanatooriumide kõrval on kasulikud nõndanimeetatud sanitaariaamad ehk suvituskohad, kus vaesemad tuberkuloosihaigeted võivad viibida teatava aja jooksul arstilise järelevalve all.

Hospitaalsanatooriumid ehk haigemajad on määratud ägedatele tuberkuloosijuhumustele, nendele kroonilistele haigetele, kus haigusprotsessis tekivad

ägedad astmed või mõned juhuslikud haigused, nende haigete eraldamiseks, kes põevad tuberkuloosi raskel kujul ja vahet pidamata külvavad batsille välisilma.

Meresanatooriumid on sündsad lastele ja ka täiskasvanutele näärmel-, kondi-, liigese-, naha-, kõhukelme- ja sugunäärmete-tuberkuloosi ravimiseks. Kirurgilise tuberkuloosi ravimiseks on hädatarvilikud helioterapöötised sanatooriumid, kus ka läbiviidav ortopeediline ravimine.

Lamamisrõdude ellukutsumine on väga tarvilik linnades, sest paljud tuberkuloosihaiget vajavad ainult korduvalt lühemaajalist rahu ning hügieenilist ravi, et piiri panna oma haiguse arenemisele ja alal hoida oma töövõimet. Arst valvab nende haiguste käiku. Päikese-, õhu- ja kunstlike valguskiirtega ravimine nõuab asjatundja nõu ja valvet.

Iga tuberkuloosi-dispenseeri piirkonnas peaksid olema hambaarstikabinetid eriti tuberkuloosihaigetele, kus on ette nähtud tarvilikud profülaktilised abinõud, sest korralikud hambad on üks hää toimumise päätingimustest, toimumine on aga tähtsam tegur paranemiseks.

Visiteeriija-õe kaasabil on ka kodustes tingimustes võimalik luua lihtsustatud kujul sanatooriumi parandavaid tingimusi. Prof. Schlossmann soovib luua hoolekande-komiteesid. Komitees peaks olema liikmeteks kõikide seltskonnakihtide, kõikide erialade, riigiasutuste ja eraorganisatsioonide esitajad, et oleks võimalus tutvuneda igasuguste puudustega ning nõuetega kõikidest seltskonnakihtidest ja seda tagajärjerikkamalt korraldada hoolekannet. Komitee tegevus võiks kujuneda väga mitmekesiseks. Hoolekande-komiteed võiksid asuda tuberkuloosi vastu võitlemise seltside juures.

Haiged, kelle haigusprotsess seisma on pandud, ei ole sagedasti kõlbulised asumiseks oma endise töö juurde. Nende töövõime on harilikult kahanenud, tervise seisukord võib uuesti pahaks muutuda. Siin peaks appi tulema hoolekande-komiteed ja aitama leida soodsat tööd ning tarvilikku sissetulekut elu ülevalpidamiseks, võimalikult maal. Hügieenilist ja kergemat tööd võimaldavad töökoloniid, kus haige töötab tarviliku valve all, sest töövõime alalhoidmine ja selle tõstmine on tuberkuloosihaige ravimise lõppsiht.

Tuberkuloosi vastu võitlemise kasuks peab korraldama laia propagandat. Tuleb pidada loenguid, korraldada näitusi, välja anda joonistega ilustatud raamatukesi, jooniseid, plakaate jne. Ajakirjandus peab appi tulema.

Vahetpidamata tuleb ka jätkata teaduslisi uurimusi.

Prof. Schlossmann kutsub kõiki üles, viibimata võitlusesse astuda tuberkuloositaudiga. Pääseda on võimalik ainult siis, kui suudame hästi korraldada tuberkuloosihaigete ravimist ja tõsta rahva majanduslikku tasapinda puudusteastmest kõrgemale. Esimesel kohal peab katsuma tõsta rahva toitumist ja parandada korteriolusid. Tuberkuloos on keeruline arstiteaduslik ja sotsioloogiline probleem, mille lahendamine vajab koordineeritud ja kävakindlat tööd.

M—i.

Eesti Õdede Ühingu Õdedekool Tartu Ülikooli juures.

Rõõmüstav nähtus on, et naiskutsed ikka rohkem välja arenevad ja neid tunnustama hakatakse. Nende hulka kuulub ka haigeravitseja või õdede kutse. Ei ole ju ühtegi teist kutset, välja arvatud emakutse, mis vastaks rohkem naise iseloomule ja võiks teda rahuldada sisemiselt sedavõrd, kui teiste eest hoolitsemine. Sellel kutsealal on naisel laialdane tööpõld.

Viimastel aastakümnetel on arstiline tegevuspiirkond uute edusammude tõttu arstiteaduskonnas tuntavalt süvenenud ja sotsiaalne tervishoid ja hoolekanne suure

kiirusega laienenud ja sellega õekutsele sotsiaalselt väljaarenenud riikides suurema tähtsuse annud. Õdede töö on väga mitmekülgne ja nõuab laildasi teadmisi. Kõige päält peab õde hää haigeravitseja olema, mis sotsiaalhoolekandes on põhjapaneva tähtsusega. Teiselt poolt on õdedel tarvilik tunda tervishoiu ja hoolekande alal maks-vaid seadusi ja määrusi, sama tarvilikud on psühholoogilised ja pedagoogilised tead-mised, mis tema tegevust sotsiaalselt erinevais rahvakihtides kergendavad ja taga-järjerikkamaks teevad. Tervishoiu- ehk hoolekande-õed peavad olema laiemalt ette valmistatud, et töötada mitmekesistel erialadel. Need oleks, näiteks: emade nõuande-punktid, koolid, vabrikud, tiisikuse vastu võitlemine, rändavad tervishoiu õpetajad, töötamine sotsiaalöena haigemajades, olles vahelülilis haigemaja ja kodu vahel jne. Jaoskonna ja koguduste hoolekande-õdedel, eriti maal, tuleb sagedasti töötada iga-päev kõigil eelpool nimetatud aladel.

Meil Eestis on õdede kutse, võrreldes välismaadega, eriti madalal astmel. Aja-kohase õdedekooli puudusel ei ole võimalikuks peetud meie õdesid rahvusvaheliselt tunnustada, nagu näitas läinud suvine rahvusvaheline õdede-ühingute liidu kongress Helsingis, olgugi et mainitud liidu juhatus üldiselt hääks kiitis meie õdede-ühingu püü-deid. Viimasel ajal on energilisemalt tööle asunud selle puuduse kõrvaldamiseks. Äratundes kõiki neid puudusi õdede kutse alal ja tarvidust hästi ettevalmistatud õdede järele, hakkas seltskond toetama Eesti Õdede Ühingu püüdeid kutse tõstmiseks. Kõige päält tuleks nimetada Eesti Naisorganisatsioonide Liitu, kes õdede kutseühingut valhest kõige rohkem moraalselt on toetanud. Tervishoiu Peavalitsuse juhataja, ära tundes õdedekutse tähtsust ja tarvidust kooli järele, on Eesti Õdede Ühingut igapidi toetanud kooli asutamise juures. Tartu ülikooli arstiteaduskond tuli omalt poolt kõigiti vastu, nii võis siis möödunud aasta lõpul avada Tartu ülikooli juures õdedekooli. Kooli ku-ratoorium on viieliikmeline, kuhu kuuluvad Tervishoiu Peavalitsuse esindaja, Tartu ülikooli arstiteaduskonna dekaan, Eesti Naisliidu esindaja ja kaks esindajat Eesti Õdede Ühingu poolt. Kuratooriumi juhataja on arstiteaduskonna dekaan prof. Konik. Õdede kutses on eetiline külg sama tähtis kui teadusline ettevalmistus, sellepärast on ellu kutsutud, väljamaa eeskujul, internaat, kus elamine õpilastel on pedagoogilistel põhjustel sunduslik. Praktilisteks harjutusteks on õpilastel kasutada kõik ülikooli klii-nikud ja instituudid. Teoreetilist õpetust annavad Tartu ülikooli õppejõud. Kooli ju-hatajaks valiti dots. dr. Vadi. Kooli kursuse on kolmeaastane, millest kaks aastat kestab õpetamine haigeravitsemise alal haigemajades, ning üks aasta sotsiaal-hoole-kande alal, kus kasutatakse kõiki tervishoiu ja hoolekande asutusi. Loengute kava kahel esimesel aastal on järgmine (viimase aasta kava ei ole veel lõpulikult välja töö-tatud):

I. a a s t a : 1) anatoomia — Villemis; 2) füsioloogia — Audova; 3) bakterio-loogia — Schlossmann; 4) farmakoloogia ja toksikoloogia, ja rohtude valmistamine — Arrak; 5) üldine haigete ravitsemine ja dieteetika — Vadi.

1) anatoomia — Villemis; 2) füsioloogia — Audova; 3) Inf. haigused ja tiisi-kus — Schlossmann; 4) üld. pat. ja füsioloogia — Valdes; 5) üld. haig. ravitsemine — Vadi; 6) üld. tervishoid — Lind (3 a. sotsiaal ja eri.).

II. a a s t a : 1) esimene abi — Karell; 2) üld. kirurgilised haig. ja köidikud — Karell; 3) sisehaigused — Vadi; 4) lastehaigused — Lüüs (3 aast. hoolek.); 5) naiste-haigused ja sünnitusabi — Kleitsmann; 6) sugu- ja nahahaigused — Kornel; 7) silma-haig. ja pimedate eest hoollitsemine — Uudelt; 8) nina-, kõrva- ja kurguhaigused — Saareste.

1) kirurg. haigused — Karell; 2) sisehaigused — Vadi; 3) lastehaigused — Lüüs; 4) naistehaigused ja sünnitusabi — Kleitsmann; 5) vaimu- ja närvihaigused — Too-mingas; 6) kliiniline diagnostika ja keemia — Arrak.

Rahvaharidus.

Maarahva ülikoolid.

Skandinaavia maade rahvaülikoolid, mis tekkisid Grundtwigi ideedel, on oma alguse saanud Daanis, kus nende arv ka praegu kõige suurem. Need on internaadid, mis asuvad maal rahva keskel ja kus mõlemast soost noortel inimestel on võimalus enamasti talvekuudel oma haridust täiendada. Need rahvaülikoolid töötavad suure eduga. Palju vaieldi ja vaieldakse praegu veel rahvaülikooli õppekavade üle. Ta ei saa olla kutsekool, selleks on õppeaeg liiga lühike. John Ruskin lausub moodsa haridusprobleemi kohta: „Ei ole sedavõrd tähtis inimesele midagi kätte õpetada, mida ta varem ei teadnud, vaid tähtsam on, temast midagi teha, mida ta ennem ei olnud“. Sihiks on hariduse siivendamine. Tahetakse harjutada inimesi, kõike, mis elu neile pakub teaduse, oskuse ja kogemuste näol, ühiste vaatepunktide alla viia, s. t. elule mitte mõttetult vastu astuda, vaid inimesena, kes ellu mõtet oskab panna, oma kindla ilma-vaate seisukohast. Kõik, mida õpetatakse, peab seotud olema elava eluga, otsekohe ümbrusega, et inimene õpi vaimliselt iseseisvaks saama.

Nende koolide ülevalpidajad on rahvaülikooli seltsid, ka saavad nemad riiklist toetust, püüd on aga endine, nende pääkandjaks jäägu rahvas ise.

Eestis töötab praegu esimest aastat sarnane rahvaülikool maal — Kunda, Virumaa l. Suure huviga jälgivad meie haridustegelased seda esimest katset. Tugevast talupojatõust on iga riik huvitatud. Olud maal on tuntavalt muutunud. Talupoeg ei ole enam see, mis ta oli 100 aastat tagasi. Ka temale paneb uus aeg uusi nõudmisi ette. Kes püüda tahab, see peab oma ajast aru saama. Mil määral võib rahvaülikool selleks kaasa aidata?

Mõte sarnaseid rahvaülikooli ellu kutsuda liigub ka teistes maakondades. 8. veebr. oli Tallinnas kokku kutsutud suurem koosolek Harjumaa rahvaülikoolide seltsi asutamiseks. Eeltööd rahvaülikooli ellu kutsumiseks on käimas. Samuti peeti Tartus 7. veebr. koosolekut, kus mõtteid vahetati selle üle, kuidas kiiremini teostada rahvaülikooli Tartumaa l. Tartus töötab juba aastaid rahvaülikooli selts, kes vahetpidamata on korraldanud loenguid ja loengute seeriaid linnas kui maal. Viimase pääkoosoleku otsuse põhjal on hulk eeltöid ära tehtud maa rahvaülikooli ellukutsumiseks. Ülaltehendatud koosolekul valiti 5-liikmeline komisjon, mis koos rahvaülikooli seltsi juhatusega kaaluks, kuidas seda kõige otstarbekohasemalt teha, kas iseseisva maarahva ülikooli seltsina, või koos endisega.

Vaba haridustöö on meil veel kängus. Ei saa keegi süüdistada. Koolivõrgu teostamine on palju vaeva ja jõudu nõudnud. Rahvas on vaene, ei ole veel saanud toibuda sõja tagajärgedest, iga meie samm on suurte raskustega seotud. Vaimustusega on asutud mõtte teostamisele rahvaülikoolis hariduse täiendamist ja siivendamist võimaldada, kuid peatagu mees, palja vaimustusega ei peeta ühtki asutust üleval, tugeva majandusliselt kindla aluse loomine on tarvilik esimeses jones. Eeskujulik internaat ligi 100 võõdiga nõuab hulk ruumi ja nende õnnetute mõisahoonete korrashoidmiskulud panevad mõtlema. Ja õppekava? Kas jõuab seda luua meie olude kohaselt õpetaja, kes mitte vaba ainelistest muredest. Kas ei ole töö sarnases haridusasutuses ka viljakam, kui täieline algkooliharidus sisseastumise eeltingimuseks? Kõik, kes jaatavad rahvaülikoolide mõtet põhjamaade eeskujul, peaks vastust otsima veel lahtiste küsimuste pääle, et pärast ei tuleks peetumusi üle elada, et meil need asutused eduga võiks töötada nagu mujalgi.

Palju tööd on ees, kuid hää tahtmise juures saab kõigest üle.

K—s.

Eestimaa Haigekassade Liidu häälekandjana hakkas Tallinnas ilmuma ajakiri „Haigekassa“, liidu väljaandel ja hra Leopold Johansonini vastutaval toimetusel. Ajakirja saatesõnas tähendatakse muu seas:

„Võitluses sotsiaalse olukorra parandamise ja tööliste seisukorra kindlustamise eest on tähtis ühisjõud. Selleks peab olema haigekassade liit, kelle ümber koguvad kõik haigekassad oma tegelastega, kes igapäev oma silmaga näevad seisukorda, kus rahva suur osa praegu viibib. Ühisel nõul ja jõul asutakse puuduste ja pahede kõrvaldamisele. Ühendus võitluseks töökaitse ja kinnitusseaduste eest, ühendus võitluseks haiguste ja surma vastu, tööliste ja nende perekondade elu eest, nende naiste ja laste elu eest, keda surm niidab, tabades kitsas õhuta, päikeseta ja rõeskes korteris, tervishoiuvastastes elutingimustes, ühendus selleks suureks ja raskeks ülesandeks on hädakarvilik. — „Haigekassa“ tahab olla ühendajaks ja avalikuks hääleks kõigile neile, kes võitlevad tööliste keskel haiguste ja surma vastu, kes võitlevad suure osa inimeste — elu eest“.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Loomad, inimesed ja jumalad. Professor Dr. Ferdinand Ossendovski juhtumused enamlaste eest põgenemisel. Eestindanud Ella Jung. 1924. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus. Hind 250 mk.

Dr. M. Wilh. Meyer. **Kuidas ilm on sündinud.** Teine täiendatud trükk. Toimetanud K. K. Michelson. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1925.

Mart Raud. **Äitsmik.** Armastuslaule sügistalvest. 1924. Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1925.

Guy de Maupassant. **Valitud jutud.** Prantsuse keelest K. Martinson. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1925.

A. Kitzberg'i **Lastejutud.** Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1925.

Ungari rahvajutud. Ungari keelest eestindanud T. Poska, Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1925.

M. Sillaots. **A. Kitzbergi toodang.** Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1925.

Põllumajanduslikkude mootorite proovimine 23. VIII. kuni 6. IX. 1924. a. Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi väljaanne 1925. a.

Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi tegevuse ülevaade 1917.—1922. a. Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi väljaanne 1923. a.

Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi tegevuse ülevaade 1923. ja 1924. a. Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi väljaanne 1925. a.

Lühikene ülevaade piimaasjanduse arendamisest ja selle praegusest seisukorrast Eestis. Kokku seatud põllutöoministeeriumi piimasaaduste väljaveo kontrolljaama andmete järele. Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi väljaanne esimese Eesti ülemaalse piimasaaduste näituse puhuks 12.—16. septembrini 1924. a.